

AZ ÚJVIDÉKI EGYETEM MAGYAR TANSZÉKÉNEK KIADVÁNYA

Tanulmányok 2014/2

Tanulmányok

TANULMÁNYOK

ÚJVIDÉKI EGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR
HUNGAROLÓGIA TANSZAK
MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK

TANULMÁNYOK

Az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének tudományos folyóirata

Megjelenik évente kétszer.

A kiadásért felel: **Ivana ŽIVANČEVIĆ SEKERUŠ** dékán

Felelős szerkesztő: **CSÁNYI Erzsébet** tanszékvezető

Főszerkesztő: **ISPÁNOVICS CSAPÓ Julianna, UTASI Csilla**

Szerkesztőbizottság: **BENYOVSZKI Krisztián** (Nyitra, Szlovákia), **LÁBADI Zsombor** (Eszék, Horvátország), **ORBÁN Gyöngyi** (Kolozsvár, Románia), **RUDAS Jutka** (Maribor, Szlovénia), **VIRÁG Zoltán** (Szeged, Magyarország), **BENCE Erika** (Újvidék, Szerbia)

Recenzensek: **ANDRIĆ Edit** (Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék), **BENCE Erika** (Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék), **BENYOVSZKY Krisztián** (Konstantin Filozófus Egyetem Nyitra, Közép-európai Tanulmányok Kara), **CSÁNYI Erzsébet** (Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék), **GRUBER Enikő** (Eötvös Loránd Tudományegyetem, BTK, Történelemtudományi Doktori Iskola, Művelődéstörténeti Tanszék), **HEVESI Andrea** (Szegedi Tudományegyetem, BTK, Irodalomtudományi Doktori Iskola, Magyar Irodalmi Tanszék), **HORVÁTH FUTÓ Hargita** (Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék), **HÓZSA Éva** (Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Nyelv, Irodalom és Kommunikáció Tanszék), **LENGYEL Zsolt** (professor emeritus, Pannon Egyetem, Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar, Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet), **NÉMETH Ferenc** (Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Társadalomtudományi Tanszék), **NOVÁK Anikó** (Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék), **PÁSZTOR KICSI Mária** (Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék), **RAJSLI Ilona** (Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék), **RUDAŠ Jutka** (Maribori Egyetem, Neveléstudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék), **SAMU János Vilmos** (Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Magyar Nyelv, Irodalom és Kommunikáció Tanszék), **Boris STOJKOVSKI** (Újvidéki Egyetem, BTK, Történelem Tanszék), **TOLDI Éva** (Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék), **TÜSKEI Vilma** (Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék).

ETO-besorolás: **ISPÁNOVICS CSAPÓ Julianna**

Angol fordítás: **SÜGE Katalin**

A külföldi szerzők kivonatait szerbre fordította: **UTASI Csilla**

Műszaki előkészítés: **BARNA Csaba**

Lektor és korrektor: **BUZÁS Márta**

Kiadja az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Tanszéke.

Készült 2015-ben, 200 példányban.

SAJNOS Nyomda, Újvidék

A VSZAT Oktatási, Tudományügyi és Művelődési Titkárságának 413-194/73. VI. sz. alatti véleményezése alapján mentes a forgalmi adó alól.

STUDIJE

UNIVERZITET U NOVOM SADU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSEK ZA HUNGAROLOGIJU
KATEDRA ZA MAĐARSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

STUDIJE

Naučni časopis Katedre za Mađarski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Novom Sadu

Izlazi polugodišnje.

Za izdavača: **Ivana ŽIVANČEVIĆ SEKERUŠ**, dekan

Odgovorni urednik: **Eržebet ČANJI**, šef odseka

Glavni urednik: **Julijana IŠPANOVIĆ ČAPO**, Čila UTAŠI

Uređivački odbor: **Kristijan BENJOVSKI** (Nitra, Slovačka), **Žombor LABADI** (Osijek, Hrvatska), **Dendi ORBAN** (Cluj-Napoca, Rumunija), **Jutka RUDAŠ** (Maribor, Slovenija), **Zoltan VIRAG** (Segedin, Mađarska), **Erika BENCE** (Novi Sad, Srbija)

Recenzenti: **Edita ANDRIĆ** (Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za hungarologiju), **Erika BENCE** (Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za hungarologiju), **Kristijan BENJOVSKI** (Univerzitet Konstantin Filozof u Nitri, Fakultet srednjoevropskih studija), **Eržebet ČANJI** (Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Katedra za mađarski jezik i književnost), **Enike GRUBER** (Naučni univerzitet Etveš Lorand, Filozofski fakultet, Doktorska škola: nauka o istoriji, Katedra za kulturnu istoriju), **Andrea HEVEŠI** (Naučni univerzitet u Segedinu, Filozofski fakultet, Doktorska škola: nauka o književnosti, Odsek za mađarsku književnost), **Hargita HORVAT FUTO** (Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Katedra za mađarski jezik i književnost), **Eva HOŽA** (Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za hungarologiju, Univerzitet u Novom Sadu, Učiteljski fakultet u Subotici na mađarskom jeziku, Odsek za mađarski jezik, književnost i komunikaciju), **Žolt LENDEL** (profesor emeritus, Panonski Univerzitet, Fakultet za modernu filologiju i društvenu nauku, Institut za mađarsku i primenjenu lingvistiku), **Ferenc NEMET** (Univerzitet u Novom Sadu, Učiteljski fakultet u Subotici na mađarskom jeziku, Odsek za društvene nauke), **Aniko NOVAK** (Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za hungarologiju), **Marija PASTOR KIČI** (Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za hungarologiju), **Ilona RAJŠLI** (Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za hungarologiju), **Jutka RUDAŠ** (Univerzitet u Mariboru, Pedagoški fakultet, Katedra za mađarski jezik i književnost), **Janoš Vilmoš ŠAMU** (Učiteljski fakultet u Subotici na mađarskom jeziku, Odsek za mađarski jezik, književnost i komunikaciju), **Boris STOJKOVSKI** (Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za istoriju), **Eva TOLDI** (Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za hungarologiju), **Vilma TIŠKEI** (Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za hungarologiju).

Univerzalna decimalna klasifikacija: **Julijana IŠPANOVIĆ ČAPO**

Prevod na engleski: **Katalin ŠIGE**

Prevod rezimea stranih autora na srpski: **Čila UTAŠI**

Priprema za štampu: **Čaba BARNA**

Lektura i korektura: **Marta BUZAŠ**

Redakcija: Odsek za hungarologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.

Godina izdanja: 2015, tiraž: 200 primeraka

Štampanje: SAJNOS, Novi Sad

Na osnovu mišljenja br. 413-194/73. VI Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, nauku i kulturu AP Vojvodine časopis ne podleže obavezi plaćanja poreza na promet.

STUDIES

UNIVERSITY OF NOVI SAD
FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF HUNGARIAN STUDIES

STUDIES

Scientific journal of the University of Novi Sad, Faculty of Philosophy,
Department of Hungarian Studies

Published two times a year

Editor responsible: **Ivana ŽIVANČEVIĆ SEKERUŠ**, dean

Senior Editor: **Erzsébet CSÁNYI**, head of department

General Editor: **Julianna ISPÁNOVICS CSAPÓ**, **Csilla UTASI**

Editorial board: **Krisztián BENYOVSZKY** (Nitra, Slovakia), **Zsombor LÁBADI** (Osijek, Croatia), **Gyöngyi ORBÁN** (Cluj-Napoca, Romania), **Jutka RUDAŠ** (Maribor, Slovenia), **Zoltán VIRÁG** (Szeged, Hungary), **Erika BENCE** (Novi Sad, Serbia).

Reviewers: **Edit ANDRIĆ** (University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Department of Hungarian Studies), **Erika BENCE** (University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Department of Hungarian Studies), **Kristian BENYOVSZKY** (Constantine the Philosopher University in Nitra, Faculty of Central European Studies), **Erzsébet CSÁNYI** (University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Department of Hungarian Studies), **Enikő GRUBER** (Eötvös Lorand University, Faculty of Humanities, Doctoral School of History, Institute of Art History) **Andrea HEVESI** (University of Szeged, Faculty of Arts, Doctoral School of Literature, Department of Hungarian Literature), **Hargita HORVÁTH FUTÓ** (University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Department of Hungarian Studies), **Éva HÓZSA** (University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Department of Hungarian Studies, University of Novi Sad, Teachers' Training Faculty in Subotica, Department of Hungarian Language, Literature and Communication), **Zsolt LENGYEL** (professor emeritus, University of Pannonia, Faculty of Modern Philology and Social Sciences, Institute of Hungarian and Applied Linguistics), **Ferenc NÉMETH** (University of Novi Sad, Teachers' Training Faculty in Hungarian in Subotica, Department of Language, Literature and Communication, Department of Social Studies), **Anikó NOVÁK** (University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Department of Hungarian Studies), **Mária PÁSZTOR KICSI** (University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Department of Hungarian Studies), **Ilona RAJSLI** (University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Department of Hungarian Studies), **Jutka RUDAŠ** (University of Maribor, Faculty of Education, Department of Hungarian Language and Literature), **János Vilmos SAMU** (University of Novi Sad, Teachers' Training Faculty in Hungarian in Subotica, Department of Hungarian Language, Literature and Communication), **Boris STOJKOVSKI** (University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Department of History), **Éva TOLDI** (University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Department of Hungarian Studies), **Vilma TŰSKEI** (University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Department of Hungarian Studies).

ETO-classification: **Julianna ISPÁNOVICS CSAPÓ**

English translation: **Katalin SÜGE**

Serb translation of foreign authors abstracts: **Csilla UTASI**

Prepress: **Csaba BARNÁ**

Lector and proof-reader: **Márta BUZÁS**

Published by the University of Novi Sad, Faculty of Philosophy,
Department of Hungarian Studies in 2015, in 200 copies
SAJNOS Press, Novi Sad

On the basis of the report of the VSAT Secretariat of Education, Science and Culture
issue number 413-194/73. VI. free of purchase tax.

A MÁRCIUS 15-I ÜNNEPSÉGEN
ELHANGZOTT ELŐADÁS

BENCE ERIKA

Újvidéki Egyetem, BTK

Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék

erikazambo@eunet.rs

KÉPEK, PORTRÉK, TÖRTÉNETEK

A szabadságharc délvidéki eseményei naplók, regények tükrében¹

Az 1848/49-es szabadságharc emlékezete hívta életre azt az előadást, amelynek szerkesztett változatát jelenti ez a tanulmány. Három – műfaji és elbeszélésstruktúráját, valamint recepcióját tekintve is eltérő – 19. század végi, illetve 20. század eleji prózaalkotás tükrében mutatom be azt a fiatalos szempontot, amely a forradalom eszméit jellemezte Ezek közül az első egy ismert napló, Vajda János *Egy honvéd naplójából* (1869) című műve. A második egy ismeretlen regény, Baloghy Imre *A paplak históriája* (1909) című alkotása, a harmadik pedig egy bestseller, Herczeg Ferenc *A hét sváb* (1916) című regénye. A három (napló)regényt a szabadságharc délvidéki eseményeinek elbeszélése kapcsolja egymáshoz.

Kulcsszavak: szabadságharc, márciusi ifjak, naplók, regények, délvidéki események

A „GYERKŐC HONVÉDSÉG...”

Józef Zachariasz Bem (1794–1850) honvéd altábornagy, azaz Bem apó is csak ötvennégy, Vörösmarty Mihály (1800–1855) negyvennyolc, Kossuth Lajos (1802–1894), a szabadságharc szellemi vezére, a forradalom *atyja* negyvenhat, Damjanich János (1804–1849) tábornagy negyvennégy, Guyon Richárd (1813–1856) honvédtábornok, egy ideig vezérkari főnök harmincöt, Arany János (1817–1882) harmincegy, Petőfi Sándor (1823–1849) huszonöt, Jókai Mór (1825–1904) huszonhárom, Vajda János (1827–1897) huszonegy, Szendrey Júlia húszéves 1848-ban. Vezérek, forradalmárok, szabadsághősök – nagyon sokan életüket adták eszméikért. Még ha az elmúlt 166 év során el is mozdultak az emberélet szakaszairól – a fiatalság koráról – alkotott határfelfogások, még akkor

1 A dolgozat a Tanszék „Evődik velődig” című 2014. március 14-én megtartott ünnepi műsorán elhangzott előadás szerkesztett változata.

is fiatal, meglehetősen fiatal és nagyon-nagyon fiatal emberek. Néhányan még az itt és most reájuk emlékező, őket ünneplő egyetemi hallgatóknál is fiatalabbak voltak. Mégis: szellemi atyává, bölcs apává patinásodott az emlékük. A vállalat nagysága ezért is mérhetetlen: gyermekifjak, fiatal felnőttek, nagyon fiatal emberek gondolták úgy 1848-ban, hogy a szabadságot nélkülöző élet méltatlan, s ezért meg kell változtatni.

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc néhány délvidéki (pontosabban: bánáti) eseményét és portréját egy ismert napló (VAJDA János: *Egy honvéd naplójából* [1869]), egy ismeretlen regény, fiktív napló (BALOGHY Imre: *A paplak története* [1909]) s egy közismert, mondhatni, besztszeller regény, *A hét sváb* (1916), HERCZEG Ferenc alkotása tükrében mutatom be – megvilágítva azt az ifonti/fiatalos szempontot, amely a forradalom eszméit jellemezte, s amelyre Vajda János honvédnaplójában (*Egy honvéd naplójából*) többször is reflektál: „Az akkori ifúság még előbb fél évvel nem is álmodta, hogy valaha katona lesz belőle. Mind jurista volt s ügyvéd vagy megyei tisztviselőnek készült: a katonai fegyelemtől távoli fogalma sem volt, amiből aztán eleinte furcsa jelek fejlődtek” (VAJDA 1972: 336). Vagy: „A vitézség a legfőbb tulajdona egy csapatnak, és így a magyarnak is, de nem csupán e főerény az, ami e seregbeni életet oly rendkívül vonzóvá, kedvelté teszi. Az ama törhetetlen vidámság, derült hangulat, s a dévaj tréfálkozásra, mondhatni, gyermekded csintalanságokra való irthatatlan hajlam, mely a magyar katonát a legveszélyesebb, legkétségbeejtőbb helyzetekben, a legkínosabb, legsanyarubb viszonyok között soha el nem hagyja. Ebben azt hiszem, a magyar katona egyetlen, páratlan a világon. És e tulajdonsága különösen a 48-i hadseregben kulminált, aminek több oka volt. Egyik, hogy e sereg meg volt győződve, miszerint legsajátabb érdekeiért harcol: másik, hogy vezénylete tisztán nemzeti volt, végre, hogy a legfiatalabb, a 19 éves korosztályból, tehát ugyyszólván gyermekekből állott. Mert notabene a sorozás a 19. éven kezdődött ugyan, hanem azért nagy volt azok száma, kik 15–16 éves koruk dacára önként beállottak” (VAJDA 1972: 332). És: „...a rendes osztrák sereg 25–35 éves veteránjai a kor és a gyakorlottság előnyével bírtak a 19 éves gyerkőc honvédség fölött” (VAJDA 1972: 333).

A SZABADSÁGHARC BÁNÁTI ESEMÉNYEINEK IRODALMI TÜKRE: „KERESŐ” HŐSÖK ÉS HÉROSZOK A CSATÁKBAN

Az *Egy honvéd naplójából* 1869-ben jelent meg, két évtizeddel a rögzített események lejátszódását követően. A negyvenkét éves Vajda János emlékező, összegező, elemző rálátását tükrözi, de ennek ellenére nagyon hitelesen közvetíti felénk a fiatal honvéd közvetlen élmény- és érzélemvilágát. 1848 irodalma és dokumentumai közül Vajda naplója az egyik legfontosabb szövegünk, mert a

forradalom költészetén és poétikáján (Petőfi Sándor, Vörösmarty Mihály, Jókai Mór, Tompa Mihály alkotásaira gondolhatunk itt) túl a résztvevő objektív, belső látószöge révén jeleníti meg az eseményeket és történeteket. Van egy részlete, amelyben Vajda az elbukott pancsovai ütközet utáni menekülésről számol be megrendítő erővel – hatása épp ebből a belső látószögből következik. Jól érzékeljük, hogy a vereség utáni széttzilált, kétségbeesett honvédség „ki merre lát”-futásában ott van az elbeszélő: „Lovasság, gyalogság, tüzérség, szekerészet, minden összekeveredve, fölbomolva, ki erre, ki arra, menekülni igyekezett, amint csak fáradt lábai bírták. Itt voltam először tanuja annak, hogy az ijedség is ragadós, mint a lelkesedés. Egy mély utba értünk, midőn annak széltejében sűrű, futó tömeg jött velünk szembe mint az ár. Elöl jött egy közember, akinek arcába pillantottam, és szeretném, ha ez arcot egy ügyes csatafestő látta volna, hogy megörökítse a rémület eszményét. Részemről el nem feledném azóta. Láttam haldokló, halott, siralomházba kitett, fölakasztott, vízbefult, megfagyott, megölt ember arcát, de soha ily borzasztó képet nem láttam. Vonásai el voltak torzulva, színe a zöld, a kék, sárga különös vegyülete volt, s láthatólag kiáltani akart, de a hang a torkába fagyott. Megvallom, hogy ez arc láttára összeborzadtam. De különben is hasztalan akartam volna tovább előre menni, elgázoltak volna a rohanók, futnunk kelle nekünk is” (VAJDA 1972: 341).

Vajda János huszonegy évesen, 1848 őszén, Pesten jelentkezett „rendes honvéd zászlóaljba” (VAJDA 1972: 336.) – a felkínált tiszti rang ellenére – „közembernek”. Ezt a következőképp magyarázza: „Pajtáság, pártfogás, egyéb tekintetek sok oly emberből csináltak még törzstisztet is, ki soha nem volt egyetlen tűzben, sőt nem is tartozott zászlóaljhoz. Közemberből, pártfogás nélkül, hadjáratban tisztté lenni, ez volt büszkeségem tárgya” (VAJDA 1972: 337). Korábban már az al-dunai táborban a saját költségén volt önkéntes és egy „aug. 19-ki sikertelen ostromban [kiállta] az első ágyutüzet” (VAJDA 1972: 336). Közkatonaként került tehát a 24. zászlóalj néhány nap múlva – a vonatkozó kutatások szerint: „bizonyára 1848 október–novemberében” – „a Dél-Bánátban felállított zichyfalvi (Banatsko Plandište) táborba” (NÉMETH 1995: 154). Erről a következőképp ír: „A bánági harctér volt azonkívül a legkegyetlenebb. Egyik az, hogy itt ellenséges indulatu nép között voltunk, ahol, míg a felsőtáborbeli honvéd jó puha cipót, lelkes házi gazdát és gazdaasszonyt kapott, mi e helyett kővel, méreggel, alattomból ellőtt golyóval találkoztunk. Aztán a rendes hadsereg habár durván, de mégis csak fogolyként bánt a sebesültekkel vagy elfogottakkal. Itt azonban hallatlan kínzások közt végezték ki a foglyul ejtett honvédet. Példánakokáért: fölmetszették az élő honvéd hasát, szalmát tettek belé és azt meggyújtották. Egyiknek lábát térdig megnyúzták, aztán a nyúzott lábánál fogva a napra kiakasztották. Másokat elevenen eltemettek stb. Mondhatnék még többet, de elég ebből ennyi is” (VAJDA 1972: 336).

Baloghy Imréről és munkásságáról – azonkívül, hogy a *Torontál* napilap Névtelen Jegyző és Neutrális néven publikáló „jó tollú” munkatársa volt, s munkássága során legalább két regényt írt, *A paplak históriáját* 1909-ben és a *Zsivánovics Porfir de genere Zsiván* címűt 1910-es megjelenéssel –, nem sokat tudunk. Második, a szerb granicsárok életéről szóló regényéről könyvésze-ti és bibliográfiai munkákban felbukkan néhány (pontosabban három) adat, *A paplak históriájáról* azonban nem tudnak a bibliográfiák. Viszont abban a furcsa értelmezői helyzetben vagyunk, hogy a bibliográfiailag számon tartott *Zsivánovics Porfir*nek lehetetlen a nyomára bukkanni, az ismeretlen első regény, *A paplak históriája* viszont nemrégiben előkerült egy könyvritkaságokat tartalmazó magángyűjteményből. Vizsgálataink szempontjából azért fontos, mert egy, az 1848/49-es bánáti eseményeket – feltételezhetően – szájhagyomány alapján feltérképező fiktív naplóról van szó, amelynek szövegekőzi vizsgálata arra enged következtetni, hogy a szerző által interpretált 48-as irodalom vonzatkörében ott van Vajda János naplója is – különösen annak a szabadságharc kultuszait, kultikus alakjait bemutató epizódjaiban.

Balla Jenő, Baloghy Imre regényének főhőse, *A paplak históriája* cím alatt közzétett napló szerzője – a szövegbe „szórt” adatokból kikövetkeztethetjük –, húszévesen vett részt a harcokban; huszonegy éves, amikor 1849. november 5-én tízévi várfogságra ítélik. A szabadságharcban részt vevő személy naplójának megjelenési fikciója révén szervesen illeszkedik a 19. századi európai és magyar irodalmi hagyományba – a magyar szabadsárharcra történő visszaemlékező beszédmód, a konfesszió eljárása révén közvetlenül rokonítható két, a 19. század második felében napvilágot látott naplóregénnyel, Jókai Mór *Egy bujdosó naplója* (1851) és Vajda János már említett, *Egy honvéd naplójából* (1869) című alkotásával. Az előbbivel inkább a forradalom pátosának, a bujdosó lét keserédes poézisének megragadási kísérlete rokonítja (hiszen Baloghy nem rendelkezik példáihoz, Jókaihoz, illetve Vajdához hasonló autentikus elbeszélői nyelvvel!), míg Vajda naplójához inkább az elbeszélő magatartása, a visszaemlékező attitűd közelíti: Balla Jenő, aki ötvennégy évesen fejezi be naplóját, ugyancsak több évtizeddel a megtörtént események után írja le a vele történeteket. Majdnem ugyanazokat a csatahelyszíneket járja meg honvédként mint Vajda, s a kirótt büntetés epizódja sem marad ki történetéből, azzal a különbséggel, hogy Baloghy hőst tízévi várfogságra ítélik, míg Vajdát büntetésből besorozzák a császári hadseregbe, de a besorozottak élete sem különbözik sokban a rabokénál.

„Rendes honvédcsapatokban harcoltam ugyan, úgy a délvidéken, mint Erdélyben. Szenttamásnál öldöklő angyalként rohantam a rácokra s azt hiszem, – azt hiszem – küldtem annyi rácot a másvilágra mint a mennyit a rácok az enyéimből megöltek! Harcoltam Erdélyben Bem alatt s a rendes hadsorokban küzdöttem az osztrák ulánusok ellen és szuronyommal szedegettem le őket a

lóról. Minden bizonnyal többet, mint a hány boldogult édes apám testét átlüg-gatta” (BALOGHY 1909: 71).

A szenttamási harcokra Vajda naplójában is történik utalás: Damjanichot jellemzi a csatajelenetek leírása révén. „Damjanicsot előbb már láttam [mármint a pancsovai ütközet előtt – B. E. megj.] valamelyik ágyúzás alkalmával: ha nem tévedek, Turia előtt volt. Akkor még csak őrnagy, s legénysége, többnyire pesti jurátusok előtt nagy katonai szigora miatt rossz hirben állott. Bezzeg később imádták, – aminthogy már az első jelenetnél én is fejembe vettem, hogy ez ember a világ legjobb katonája lehet. [...] Az ágyugolyóknak kitett domboldalon állott, szivarozva oly nyugalommal, aminőhöz hasonlót életemben nem láttam, nemcsak, de a minőre képesnek embert nem hittem! Maig is emlékszem e benyomásra, még gondolataimra is, melyek e jelenetnél agyamba támadtak” (VAJDA 1972: 347). Vajda a bánáti harctéren ismét Damjanich közelébe kerül. Kiss Ernő arisztokratikus és fölényes magatartásával szemben Damjanich egyszerűségét és rendíthetetlen-ségét hangsúlyozza: „Ami Kiss Ernőt illeti, a forradalmi harc kezdetén perlaszi diadala népszerűvé tette, és ő valóban egyike volt a legnemesebb alakoknak: igazi gavallér katona, minő az egykori osztrák hadseregben a tökéletesebb minták közé tartozott. Harcolt mint jó hazafi hazája ügyéért, de minden ize arisztokrata volt. Bátor tüzes katona volt; a tamasováci ágyúzás alatt folyton a legveszélyesebb pontokon, a zászlóaljak előtt lovagolt, a fiatal csapatokat lelkesítő beszéddel bátorítva. – Talán neki voltak legszebb paripái, különösen egy szép sárgája emlékezetes maradt, melyen előttünk nyargalászott. Ő volt az egyedüli arisztokrata a forradalomban; ő volt azon egyetlen ember, aki megengedte, hogy »excellenciáz-zák«” (VAJDA 1972: 348). Vele szemben Damjanich „vászonkitliben, úgyszólván pongyolában volt, gondolom, hogy mély megvetését fejezte ki a harc kisszerűsége, s előre látott sikertelensége fölött; mert akkor még [Szenttamásnál – B. E. megj.] – eléggé csodálatos! – osztrák tábornokok – Eder, Bechtold voltak vezéreink, akik a bécsi kamarillának engedelmeskedtek s szándékosan hátrányunkra intézték a hadműveleteket” (VAJDA 1972: 347). Vagy másutt: „Nagy hatást szoktak tulajdonítani egy harci riadónak, dálnak, indulónak, vagy lelkes kiáltványnak. Én is tudtam lelkesedni a Marseillaise-en, Rákóczy indulón, de azt mondhatom, hogy Damjanics alakja épen oly buzdító, a vakmerőségig bátorító volt, akár a Marseillaise, vagy a Rákóczy induló. Hazámban sok daliás alakot láthatni, de oly imposant, hősies alakot mint Damjanics, soha nem láttam” (VAJDA 1972: 349).

A forradalom irodalmi portréi, így a Damjanich-kép összevető vizsgálata hozta be kutatásaink vonzatkörébe Herczeg Ferenc ismert regényét, *A hét svábot*, amely a bánáti magyar érzelmű fiatal svábok szabadságharca történetét beszéli el – egy etnikai közösség felemelkedését szolgáló, új szellemi haza létrehozására törekvő heroikus hősökkel –, nem véletlenül „hét vezér”-rel, élükön a huszonöt éves (Petőfi-alkatú) Graf Janival.

A heroikus karakterű (a hét fiatal, vagy a kis Hoffer gyerek) hősök, az eszményi leányalak (a legkisebb Hoffer lány) mellett a nagy formátumú eposzi hős, a „hérosz” is megjelenik a szabadságharc bánsági (eposzi) regényváltozatában, *A hét svábben*: Damjanich János – itt még – alezredes személyében, aki „széles nagy” alakjával szinte „árnyékot vet” (HERCZEG 1925: 127) a környező világra.

„November első napján a kitaszított és gazdátlan sváb város egy új, ifjú naprendszer vonzási körébe jutott.

Trombitaszóval és dobpergéssel magyar katonák vonultak a városba. [...] A sereg vezére Damjanich János alezredes volt. A svábok elkedvetlenedtek, mikor kitudódott, hogy ez a Damjanich rác ember, hozzá még stásai grancsár. Lóháton jött a gyalogosok közt és körszakállas, lapos és széles ábrázatán, amely úgy ringott a katonái feje fölött, mint a rác szentkép a processzióban, a komor erő és a szláv titokzatosság kifejezése ült.

Mindenki rettegett tőle és mindenki rajongott érte. Egy pár nap múlva már azt mondták a svábok: Ez a mi emberünk! Ő nem hasonlított azokhoz a császári katonákhoz, akiket a verseciek ismertek. A taktikázó huzavonát, a felelősségtől való félelmet hírből sem ismerte. Minden szava egyenes, találó és kemény volt, mint a kalapácsütés, minden cselekedete gyors, ellenállhatatlan és rettenetes, mint a mennykőcsapás” (HERCZEG 1925: 123).

A fiatal forradalmár költő autentikus élményeire a negyvenes Vajda objektív látószöge vetül, ebből következően naplója nemcsak a forradalom előzményei (pl. követválasztás 1847-ben), a márciusi események, a szabadságharc történései és csatái hiteles tükre, de a forradalom kultikus személyiségeinek, pl. Kossuth Lajosnak vagy Petőfi Sándornak is igen érzékletes, elemző és tárgyilagos portréját képes megrajzolni. Kossuth legnevezetesebb beszéde az 1848. július 11-ei országgyűlési felszólalása volt, amit Vajda naplójában az átéltség élménye révén, ugyanakkor az elemző szemével ábrázol: „A nemzeti egyetértés e nagyszerű megnyilvánulása mindenkit átvillanyozott, örömkönnyek csillogtak a szemekben, képviselők, hallgatók egymást átölelték, mintegy bizonyosnak tarva, hogy a haza meg lesz mentve.

Azt hívók, hogy a szónoki hatást ennél magasabbra vinni lehetetlen. De csalódtunk. Kossuth szónoki ereje határtalan volt.

Nagysokára a zaj lecsillapulván, a mély csöndben Kossuth a meghatottság lágy hangján, mintegy elfordítva magától az őt illető kitüntetést, szerényen meghajtotta magát, mondván, hogy ezennel *meghajlik a nemzet nagysága előtt!*” (VAJDA 1972: 324).

Ugyanilyen plasztikus kép rajzolódik ki előttünk Petőfi márciusi szerepéről is: „Az orvosi egyetem egyik tantermébe léptünk, ahol épen magyarázott a tanár. Néhány tüzes szó a vezetők részéről és a növendékek fölugráltak székeikről, a tanár intése dacára az egész növendéksereg az udvarra tódult.

Itten Petőfi fölállt egy székre és elszavalta a »talpra magyar«-t. Lelkes éljenzés, az esküszünk szó követte a végsorokat.

Utána Jókai lépett föl és fölolvasta »Mit kíván a magyar nemzet!« cím alatt a 12 pontot.

Hasonló lelkes éljenzés, kiáltozás.

Innen a jogi egyetembe vonult a csapat, már akkor több ezer főre növekedve.

Az összes jogászság lejött az egyetem-térre, ahol Petőfi, Jókai ismételték az előbbi szavaltat s ahol Vidacs János rögtönzött kész beszéddel villanyozta föl az ifúságot.

Következett a Landerer és a Heckenast-féle nyomda előtti jelenet, a hatvani-utcai azon háza előtt, ahol most a Kammon-kávéház van.

Petőfi verse és a 12 pont itt, cenzura nélkül, rögtön ki lett szedve, nyomva, mialatt az utcán izgató szónoklatok tartattak számosak által” (VAJDA 1972: 317).

A Nemzeti Múzeum lépcsőjén lezajlott legendás eseményeket egyszer sem említi. Vajon miért? Én elhiszem Vajda Jánosnak, hogy meg sem történtek.

Ugyancsak Vajda naplójában táruel élénk a „lángoszlop” Petőfi arcélének egyik legspecifikusabb formája: a szónok Petőfi képe: „Petőfiről meg van írva, hogy rossz színész volt, de azt talán kevesebben tudják vagy hiszik, hogy mint szónok sokkal szerencsésebb volt, és ha Isten megtartja és a dolgok más fordulatot vesznek, hatalmas, izgató népszónok vált volna belőle. Röviden s ritkán beszélt, de a tömeget mindig megragadta szavai eredetisége és nézetei szélső határozottságával. Jól állt neki a beszéd, s az a különös s ritka sajátsága volt, hogy a leglázítóbb szavakat a legteljesebb külső nyugalommal mondta el, minden hadonászás, heveskedés nélkül, mint ez többnyire az izgató szónoklatoknál látható. De hangján a legvalódibb meggyőződés, a belső tűz volt érezhető; látszott, hogy az embernek a forradalom olyan sajátlagos természete, mint a Vezúvnak az olykori tűzhányás, mely elborítja a mezőt, míg a hegy maga nyugodtan áll” (VAJDA 1972: 327).

A Kossuth- és a Petőfi-kultusz jelenségeit, legendáit a Baloghy-regény is átveszi és továbbgörgeti. De amíg Vajda megjeleníti, élénk varázsolja, utánpépi az eseményeket és a hozzájuk fűződő jelentéseket, addig Baloghy elbeszélője kijelentéseket tesz csupán: „[...] elborult lélekkel könnyeztük meg Wesselényi sorsát, Kölcsey hattyudalát s remegtünk Kossuthért a kit féltettünk!...” (BALOGHY 1909: 41).

A regényből kitetszik, hogy szerzője csak a Petőfi-kultusz jelenségeit ismeri, magával a költővel sohasem találkozott. A magyar történelem e legjelentősebb irodalmi és közéleti kultuszára csak néhány esetben történik utalás a regényben. Először egy levélben hangzik el a forradalmár költő neve. Ebben Vörös Elek tanító úr arra kéri Jenőt, hogy Debrecenből – akár „kézírásos másolatban” – hozza haza Petőfi költeményeit: „Derék ember vagy, ha már megérted Petőfi

költeményeit! Ha kötetben nem veheted meg, kézírásos másolatban hozd nekem annyi költeményét haza – mert remélem, hogy négy év után már hazajössz – a mennyit nem restelsz” (BALOGHY 1909: 23). Majd pedig Jenő a szünidőre hazaérkezéskor nyújtja át szertartásos ünnepélyességgel a kötetet:

„– Elhoztad-e Petőfi költeményeit?

El – tanító uram! Elhoztam Petőfi költeményeinek összes gyűjteményes kiadását. Szaladok, hogy kikeressem a batyumból.

Nem is kálomistához, de katolikushoz illő szent ihlettel vette át tőlem a kötetet:

– Ez lesz nekem az igazi bibliám! Köszönöm öcsém, köszönöm, hogy öreg tanitóról meg nem feledkeztél” (BALOGHY 1909: 30).

Mindhárom (napló)regény/regényes napló a szabadságharc bukásának történetével zárul. Mindhárom főhőst – Vajda János költőt, a megfontolt és tisztánlátó forradalmár szabadságharcost, Balla Jenőt, a fiktív délvidéki Petőfi-alteregót és Graf Janit, a verseci svábok Herczeg Ferenc alkotta nemzeti ideálját, „a svábok Petőfijé”-t – ugyanazon a szintéren, a bánati hadműveletek színterén éri a forradalom és szabadságharc kataklizmája.

Vajda János elemző szeme ez esetben is tényszerű felismeréseket és látványképeket rögzít: „Alig van visszataszítóbb valami, mint a katona – fegyelem nélkül, ami még egy négy-öt tagból álló rablóbandából sem hiányzik. Rendesen, ami rossz van egy csapatban, ilyenkor az kerül felül, valamint a sár a tóban, ha felkavarják. A jó indulatúakat a legmélyebb levertség fogja el, a rabló és házsártos hajlamuak pedig garázdálkodnak.

Nem akarva szemlélni e rut látványt, sipkámát jól szememre huzva ültem fogatunkban, midőn oldalvást egy, ez általános egykedvűségben szoktatlanul erélyes hangra lettem figyelmes” (VAJDA 1972: 352).

Vajda a visszavonulás zűrzavarában pillantja meg életében először Guyon Richárd tábornokot: „Én azelőtt nem láttam Guyont, de ekkor egyszerre arra fakadtam, hogy ez nem lehet más, mint Guyon, a branyiszkói győző. És csakugyan ő volt. A magyar tábornokok közt, kiket ismertem, eddig csak Damjanics volt különös bálványom, de e pillanatban Guyont is annyira megszerettem, hogy valóságos törzsurásként nyilalt szívembe a gondolat, miért vagyok beteg, miért nem mehetek e dicső emberrel? [...] Elgondolkodtam, hogy még magyar születésű tábornokaink lerakják a fegyvert, azalatt ez idegen származású egyén ily vakbuzgó hősiességet, lelkesedést fejt ki hazám ügye mellett. Talán ha mind így gondolkoznánk, mondhatjuk ma, Arad nem válik oly gyászos emlékezetűvé” (VAJDA 1972: 353–354).

A forradalom bukása a verseci magyar érzelmű svábok életében is hasonló érzelmeket és jeleneteket hív életre Herczeg Ferenc regényében: „A szabadság

összeomlott abban az órában, amikor a Bánságban a legmagasabbra csaptak a lángjai. A vakító tűzből, amely egy esztendeig izgalomba tartotta Európát, semmi sem maradt meg, csak fekete füst, hideg romok, korom, rettegés, gyász. A déli honvédseregek szétoszlottak és szétfoszlottak, mint a hajnali köd. Itt is, ott is fölébredt alvajárók siettek távoli szülőföldjük felé, kiábrándult emberek, akik úgy emlékeztek vissza az elmúlt hónapokra, mint valami fantasztikus álmra. A lovagias vezérek börtönben ültek. A kimerült nemzet aléltan feküdt a földön és szörnyű és förtelmes álmot látott: azt álmodta, hogy dült arcú, tétova tekintetű őrült térdepel a mellén. Haynau...” (HERCZEG 1925: 188). (A szabadságharc „fekete ördögét” egyébként mindhárom regényben Knicsaninnak hívják. Baloghy regényében Vásáros község lakossága vele vív kétségbeesett ütközetet a falu határában, minek elvesztését követően kerül sor a „nagy szaladásra” – amikor a szerb felkelővezér által felgyújtott falu lakossága Makóra menekül. Ezekből a leírásokból kikövetkeztethető, hogy Baloghy Imre Torontálvásárhely lakosságának 1848-as történetét örökítette meg regényében.)

Az idegen származású hős magatartását testesíti meg Graf Jani is. A három magyar tábornok megszöktetése miatt háromévi várfogságot szenvedett szabadsághős-alteregó számára megadatott, hogy idős korában, rezignált bölcsességgel összegezze az 1848/49-es forradalom és szabadságharc lényegét: „Maga előtt látta őket megint, mind a hatot, ifjan, lelkesen, lármásan, a szabadságtól mámorosan. Nem az lett a szabadságból, amit ők reméltek, az emberek nem lettek általa sem jobbak, sem okosabbak, hanem megmaradtak annak, aminek születtek: embereknek. De nagyszerű előjoga az ifúságnak, hogy reménykednie szabad az örök emberi természet megváltozásában” (HERCZEG 1925: 198).

Kiadások

BALOGHY Imre (Neutrális) 1909. *A paplak históriája*. Korrajz. Pancsova, Krausz Adolf (Délvidéki Lapok) könyvnyomdája

HERCZEG Ferenc 1925. *A hét sváb*. Budapest, Singer és Wolfner Irodalmi Intézet

VAJDA János 1972. *Vajda János Összes Művei IV. Szépprózai írások*. Budapest, Akadémiai

Irodalom

BENCE Erika 2013. A magyar történelmi elbeszélés kezdetei Bánátban. Baloghy Imre (Neutrális): *A paplak históriája*. = *Hungarológiai Közlemények*, 2: 11–28.

JÓKAI Mór 1994. *Emléksorok 1848–1849-ből*. Egy bujdosó naplója. Budapest, Unikornis

NÉMETH Ferenc 1995. Egy honvéd naplójából. Vajda János az 1848–49-es téli bánsági hadjáratban. = *Híd*, 3: 153–158.

Erika BENCE

SLIKE, PORTRETI, PRIČE

Događaji mađarske revolucije u južnim krajevima u svetlu dnevnika i romana

Uspomena na revoluciju iz 1848/49 godine bila je povod za predavanje, čiju uređenu varijantu ova studija predstavlja. U njoj mladalački aspekt, koja je bila jedna od glavnih karakteristika revolucionarne ideje, prikazujem na osnovu tri – po žanru, strukturi pripovedanja i recepciji različita – prozna dela s kraja 19. i početka 20. veka. Prvi je poznati dnevnik pesnika Janoša Vajde pod naslovom *Egy honvéd naplójából* (1869). Drugo delo je anoniman roman Imre Balogija: *A paplak históriája* (1909), dok je treće delo bestseler Ferenc Hercega *A hét sváb* (1916). Spomenuta tri (dnevnika) romana povezuje to, što sva tri dela pripovedaju o onim događajima mađarske revolucije, koje su se desile u južnim krajevima.

Ključne reči: revolucija, martovska omladina, dnevници, romani, događaji u južnim krajevima

Erika BENCE

PICTURES, PORTRAITS, STORIES

The events of the war of independence in Délvidék in the light of diaries and novels

The recollection of the 1848/49 war of independence evoked the lecture the edited variant of which is the present study. I present the youthful viewpoint that characterized the ideas of the revolution –differing from each other in genre and narrative structure, also in reception –in context of three prose writings between the end of the 19th and the beginning of 20th centuries. From these, the first one is a well-known diary, the work of János Vajda entitled *Egy honvéd naplójából* (1869). The second one is an unknown novel, Imre Baloghy's writing entitled *A paplak históriája* (1909), and the third one is a bestseller, Ferenc Herczeg's novel entitled *A hét sváb* (1916). The three (diary) novels are connected to each other by the narration of the events of the war of independence in Délvidék.

Keywords: war of independence, March youths, diaries, novels, events in Délvidék

TANULMÁNYOK

LÁBADI ZSOMBOR

J.J. Strossmayer Egyetem, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
labadi.zsombor@gmail.com

SZABADGYAKORLATOK ÉS ELLENHATÁSOK

A dolgozat Sziveri János művészetét a kortárs kontextusok hatásmechanizmusainak összefüggésében értelmezi. Sziveri a költészetére jellemző kollektív képzetekkel, ideológiai ellentétekkel a hatvanas évekbeli aktivista művészeti elvárásokhoz, a gerilla mentalitáshoz tér vissza. Az öncélú taktikának kevés jelentőséget tulajdonító költő a művészi performativitást a szimbolikus vagy valós társas gyakorlatok ellenpróbái elé állítja, megszólalásaiból egy látványos *pszichoatlétika* igénye bontakozik ki. A zárófejezet a lelki dinamika meglétét a József Attila költészetét destruáló, eltérítő szöveghelyek segítségével mutatja be.

Kulcsszavak: kortárs kontextusok hatásmechanizmusai, gerilla mentalitás, énképek, művészi performativitás, pszichoatlétika, hatáskör, eltérítés.

„Akkor tragikus volt mindez,
ma már inkább komikusnak hat az egész.”
„Atléták leszünk, rendteremtők.”
(termő félelem)

(Sziveri János)

Sziveri művészetét meglehetősen nehéz lenne a kortárs kontextusok hatásmechanizmusainak figyelembe vétele nélkül megközelíteni. Az életműbe írt intenzív önmegértés és egyéb személyes jelenségek jelenléte ugyanis olyan elmúlt eseményekből táplálkoznak, amelyek már, mint az az életműből kölcsönvett első idézetből is jól kitűnik, egzisztenciális, poétikai, illetve történeti értelemben is dinamikusan változnak, megteremtve az emlékezés szabadságának lehetőségét.

A költő egyik utolsó összegző visszatekintése, amely egzisztenciájának látványos megtörése után kevesebb mint öt évvel készült el, azt bizonyítja, hogy az eltelt időszak például egyáltalán nem akadályozta meg abban, hogy a saját magára alkalmazott korábbi elvárásait módosítsa, átértékelje. Mindenesetre többféle értelemben is jelzésértékű, hogy Sziveri azon kevés kortárs művész közé tartozik, akinek életműve esetenként afféle kordokumentumként, botrányos kórképként is

megállja a helyét, amelynek fontosabb kontextuális referenciái, ütközési pontjai részben elveszítették konkrét jelentőségüket, továbbműködő hatásuk azonban máig megmaradtak.

Ezt az utólagos benyomást az is felerősítheti, hogy Sziveri művészetére jellemző kollektív képzetek, ideológiai ellenpontok már saját társkontextusai számára is sokszor érthetetlennek, túlzottan provokatívnak bizonyultak. Az általa választott gesztusrendszer és az aktív rezisztencia provokatív egyedi jelzései nem álltak teljesen összhangban azzal az általános elképzeléssel, amely a korabeli vajdasági magyarság helyzetéről kialakult a hatvanas évektől kezdődően. Nehéz lehetett ugyanis magyarázatot találni arra a zavarba ejtő jelenségre, hogy színre lépett egy olyan vajdasági magyar költő, aki (a Magyarországról nézve) látszólag kivételezett helyzetben működő szellemi közösség eszmei-politikai negatívumait jelenítette meg. Sziveri közéleti botrányt kiváltó írói működésének sajátos jelentősége ezért abból is kitűnik, hogy a nyolcvanas évektől kívülről talán kevésbé félreérthető módon nem tudta magát függetleníteni az (általa talán túl szigorúan megítélt) társadalmi-ideológiai kontextustól. A személyes konfrontáció mértéke azonban esetenként túlmutat az egyedi esetjellegen, mivel közvetve olyan általános struktúrák és hatalmi rendszerek meglétére is rávilágít, amelyek az önértelmezés mindenkori szabadságát teszik próbára. A kérdés mindenestre önmagától adódik, hogy mennyire felel meg a szimbolikus valóságnak a szerző által képviselt kiállított imaginárius természetrajz a sokak által mintaképnek tekintett liberális szocialista országról, és az milyen módon kezdte ki a korabeli rendszer eszmei struktúráit. Ennek a szerteágazó közéleti problémakörnek a minden részletre kiterjedő tisztázása nélkül is kijelenthető viszont, hogy Sziveri sok tekintetben csupán azokat az elvárásokat kéri számon a korabeli művész társadalmat irányító tartományi kultúrpolitikán, melyeket a hatvanas évek aktivista beállítottságú művészei ölelt is felvetettek. Sziveri fellépése már azért is kivételesen rendhagyó, mert részben korábbi gyakorlatelvű alapelvekhez nyúlt vissza, a vallomás és személyes elköteleződés következetes programjával. Bírálatának élessége, puha kompromisszumra való képtelensége az előzmények miatt is összefüggésbe hozható az igazság melletti kiállással, annak a minimális morális imperatívusznak a művészi helyeslésével, amely évtizedek óta jelen volt a vajdasági magyar közéletben, így természetesen már az Új Symposion folyóirat alapításakor is (BOSNYÁK 1966).

Sziveri nyolcvanas évekbeli költészetében, valamelyest módosult alakban, ám lényegében ugyanaz a hagyomány folytatódott, amely azt a hatvanas évektől hirdette a nyilvánosság előtti vallomástevés meg-megújuló igényét. Sok szempontból hasonló törekvések fogalmazódnak meg nála is, mint a korábbi írói nemzedék tagjainál, ám a társadalmi-politikai kényszerek miatt ezek más módon jutnak kifejezésre. Elég sokatmondó és tünetjellegű például az a jelen-

ség, amikor Sziveri vajdaságbeli közéleti kizorítása után éppen a korlátozottabb írói szabadságáért sokszor kárhoztatott Magyarországon kap lehetőséget arra, hogy a jugoszláviai magyar közéleti állapotairól nyilatkozzon a nyolcvanas évek végén.² De az is szembetűnő, hogy a költő kötetei a nyolcvanas évek második felében már csak Magyarországon jelenhettek meg. Ezek a kölcsönös összefüggések természetesen vethetők fel ilyen ellentmondásosan, mert Sziveri habitusa miatt élete végéig következetesen tartotta magát ahhoz, hogy sem környezetét, sem magát nem kímélte meg attól, hogy mindig aktuális kontextustól függetlenül is hangoztassa az eszmei fősodortól eltérő véleményét.

Ez a megalkuvásra képtelen közéleti alapállás nagyon is emlékeztet arra a sokak által nagyra értékelt gerilla mentalitásra, amit a vajdasági értelmiségiek közül jó néhányan képviseltek a hatvanas években, Sziveri azonban mintha ezt az elvárást annál is komolyabban vette volna, mint amit korábban erről a kérdésről mások előtte gondoltak. Az általa választott stratégia mindössze abban különbözött az eddigiektől, hogy a nyilvánvalóan létező ellentéteket túlfeszítve vette célba a közéletet. Sziveri társadalmi verseinek radikalizálódó hangját éppen ezért az teszi elsősorban a korabeli kontextus szempontjából némileg ellentmondásossá és sajtószérűvé, hogy a rajta eluralkodó művészi aktivizmus révén közvetlenül is megszólíthatóvá teszi azokat a közéleti regisztereket, amelyek némileg háttérbe szorultak a hetvenes évek művészi formalizmusa miatt. Az elhallgatott és perifériára szorult tartalmak térnek vissza nála olykor tárgyiasultabb, máskor pedig igencsak torzított formában. Ennek a lélektani-traumatikus elemnek a fokozódó jelentősége Sziveri életművének kontextusában semmiképpen sem hagyható figyelmen kívül, hiszen az átmenetileg félreszorított társadalmi jelenségek más alakban való visszatéréstől egyetlen társadalmi képlet sem mentesülhet egészen, legyen szó akármilyen szabadságfokú közegről.³

A líra aktualizálásának rendszerkritikai összefüggéseivel Sziveri képes azokat a társadalmi mechanizmusokat is láthatóvá tenni, amelyek a szabadság mindenkori látszólagosságára mutatnak rá. A vele szemben fellépő retorziók keltette módszeres bünbakkeresés például olyan társadalmi háttér előtt folyik, amelynek résztvevői tevőlegesen nem tudnak vagy nem akarnak beavatkozni a művészi lefokozás és az egzisztenciális ellehetetlenülés felé tartó eseményekbe. A renitens és ideológiailag elhajló művésszel szembeni tiltás vagy semmibevétel következményeként kialakuló páriálét pedig olyan képtelen helyzetet teremtett – amikor a legnagyobb nélkülözés idején – Sziveri szinte egyedüli intézményes támogatójaként a szabadkai rendező, Ljubiša Ristić lép fel, aki Bosnyák István szavaival élve nemcsak a művészt, hanem az embert is meglátta Sziveriben, még

2 L. *A forrásvizek barbársága*. A kérdező: Keresztury Tibor. (SZIVERI 2011: 391–414)

3 L. az elmélet kifejtését részletesebben Žižek kötetében (ŽIŽEK 1989).

akkor is, ha kettejük életfilozófiája között nem sok egyéb szemléleti párhuzamot fedezhetünk fel.⁴

A helyi kultúrpolitikai hatalommal szembehelyezkedő gesztusai mögött meghúzódó elkötelezett meggyőződés autentikus megléte inkább azt az értelmezést erősíti, hogy a Lukács György-i dilemma a művészi etikai és taktika közötti választásról⁵, amely az Új Symposion bizonyos köreit visszatérően foglalkoztatta, és a 80-as évek elején ismét csak felmerült, Sziveri számára mégsem jelentett valóságos döntési helyzetet. Ő maga ugyanis a nyolcvanas években, már a folyóirat főszerkesztésének idején, olyan szigorú etikai alapállást hirdetett meg, amely a morális szempontok mellett a taktika szerepének alig tulajdonított különösebb jelentőséget. Ez jól látszik abból is, hogy semmilyen elképzelést nem tudott elfogadni, amely felülről irányítva, ideológiailag kikényszerített lett volna. Ezek a közéleti pozíciók számára nem bizonyultak meghatározó referenciális pontoknak, hiszen nem volt hajlandó engedni a művészi elképzeléseiből, s került mindenféle intézményes ideológiai igazolást. Ezek után természetesen a módokon előállt az a helyzet, amikor a Sziveri által képviselt moralizáló versbeszéd hatókörét a társadalom szinte minden szintjére kiterjesztette. Ehhez hozzávehetjük még, hogy a hatalmi ideológia elől elzárt imaginárius menedékhelyek, szabadságszigetek (periférián élők, vendégmunkások, vidéki különcök megjelenítése), amelyek a kor bizonyos írói számára nyújtottak viszonyítási pontokat, költői lehetőségként Sziveri számára egyáltalán nem bizonyultak vonzóknak. A társadalom zavarai az ő elképzelése szerint az általános amorális antagonizmusból táplálkoznak, amely a közösség egészét érinti, függetlenül attól, hogy a társadalom melyik szegletéhez tartoznak.

Mindezek a közéleti felismerések Sziverit arra ösztönözték, hogy szimbolikus hatalmi gépezettel felvegye a küzdelmet. Az egyéniség autonómiájának szellemi alapjait romboló elnyomás nemcsak az intézmények szintjén jelenik meg nála (mintegy a foucault-i hatalmi gépezet működésmódját és struktúráját leképezve), hanem a társadalmi gyakorlatok, hétköznapi működésmódok folyamatait is áthatják. A szembenállás, az ellenhatás képletei ugyanakkor már Sziveri korai költészetében is megtalálhatók, ahol a versek szereplője a legnagyobb egzisztenciális megpróbáltatások idején sem mond le az állandó testi-szellemi készenlétről, fegyelmezett összpontosításról, valamint a művészi beavatkozás aktív és passzív formáiról. A Sziverinél megfogalmazódó hangsúlyos igény, amely a generációs meghatározottságot éppúgy elveti, mint a hatalom ideológiai felügyeletét, részben azzal is összefügg nála, hogy a közösségi-társadalmi szektásodásban a szabadság nagyon erős korlátozását látja.⁶

4 L. erről a Sziveri betegsége idején készült visszaemlékezéseket (SZIVERI 2011: 403)

5 LUKÁCS György: *Taktika és etika*. Új Symposion, 1965. 1. évf. 1. szám, 1–5.

6 L. uo.

A hatalomnak vagy egyéb ideológiai közösségnek való alávetettség a védekező funkciók és tudatóvásnak igényét teremtik meg Sziveri költészetében, amelyek részben a tudatos aszketikus készletet, másrészt pedig a hiperszenzibilitás, társadalmi túlérzékenység kifejlődését is magukkal hozzák. Ezek az egymást hatásait kölcsönösen gyengítő, destruáló elemek játszottak közre abban is, hogy a Sziveri által megtapasztalt páriálétnak mind a testi, mind a szellemi vetületei egyformán fontosak. Ez kifejezésre jut az örökös önfegyelem kiküzdésében is, amelynek egyformán fontos összetevői a személyiséggyakorlatok profán és szimbolikus helyszínei. A Sziveri művészi praxisára jellemző atlétikusság/akrobatikusság és a rendteremtés belső szükséglete is gyakran ennek a kettőségnek tulajdonítható. („Atléták leszünk, rendteremtők.” – *termő félelem*)

ÉNTECHNIKÁK ÉS TÁRSADALMI ÖNSZABÁLYOZÁS

Az életművébe írt énképek kiléte szorosan összefügg azzal az önszabályozó mechanizmussal, amely a külső, destruáló hatásokat mindenképpen távol akarja tartani az autonómnak vélt személyiségtől. Ez a testi-szellemi-tudati törekvés esetenként a megszelídítés, máskor az aszkézis, helyenként pedig a szelleműzés szimbolikus alakjában tér vissza. Sziveri szubjektuma érthetően mindenekelőtt azokon a külső erőkön próbál meg úrrá lenni, amelyek saját felfogása szerint identitását leginkább veszélyeztetik. A küzdelem gyakran belső szintre helyeződik át, ilyenkor a lélekben és a szellemiekben is visszatükröződik az anarchikus állapot, ami a személyiséget körülveszi, sakkban tartja.

Sziveri költészetében kezdettől előfordulnak az önmegfigyelés és kontroll erőteljes jelzései, de igazán az éberség és a figyelem állapotleírásainak extrém megnyilvánulásai akkor érik el csúcspontjukat, amikor valóságos napi gyakorlattá, radikális programmá válik a fájdalom és a szenvedés megtapasztalása. A helyzet abszurd voltát az fejezi ki legjobban, amikor azt tapasztaljuk, hogy szimbolikus vagy valós erőszak mintegy a művészi performativitás legfontosabb motivációvá válik. Ilyenkor a szubjektumnak nincs más választása, mint az, hogy a saját belső tereit, rejtett topológiáját közszemlére tegye. E lelki dinamikát egyfajta szükségszerű *pszichoatlétikaként* is elképzelhetjük⁷, ami a veszélyekkel való felfokozott szembenézést és az élet kegyetlenségeivel dacoló életformát egyaránt képes a maga szempontjából előhívni. A szubjektumra leselkedő erőszakosság egyszerre jelenik meg személyiség szomatikus és szimbolikus szintjein, s annak alakításán többféle módon is mély nyomot hagy, hiszen radikális önformálási rítusok és szimbolikus cselekvések formáját is magára ölti.

Sziveri költészetében a *Hidegpróba* kötettől jelentkező egzisztenciális stressztűrések, egzisztenciális töréssztek a létezés küzdőtér jellegéből kifolyó-

7 Peter Sloterdijk német filozófus fogalma, amellyel az életgyakorlatok egyik jellegzetes művészi artikulációjára utal (SLOTERDIJK 2013).

lag állandó létfenyegetettséget jelentenek. A Sziverire jellemző harcias gesztusok egyfajta olyan önvédelmi mechanizmusra épülnek rá, amely a struktúrák határozott elutasításának vágyával találkozik. Ez a gyakorlat, a kontaminált kollektív képzetek egyöntetű elutasítása miatt, gyakran az őt körülvevő világ ösztönös birtokba vételére lát egyedüli lehetőséget. Aszketikus életvezetése először a kitaszított barbár képében testesül meg, majd később a távoli menedékhelyeket, az elvonulás zónáit (pusztaság, sivatag) elhagyva olyan helyeken találja magát (gyár, lokál, kórház), ahol paradox módon a szubjektuma még kevesebb kapaszkodót talál. A társadalmi szerveződések anomáliái emiatt állandó elidegenítő hatásoknak a kiváltó okai, amelyek miatt az irracionális energiák, a státusztagadás és a rombolás metaforikus gesztusai mindenütt jelenvalóvá válnak.

Sziveri totális költői praxisa egyaránt hat a létezés alsóbb és felsőbbnek vélt régióira. Mivel ezek szorosan összetartoznak nála, a torz kollektív tudattalan szférái – rossz társadalmi beidegződések, lidérces szenvedélyek, groteszk ritusok alakjában – helyenként egyáltalán nem különböztethetők meg az emelkedettnek hitt lelki-szellemi szintektől, ahol ugyanúgy az antagonisztikus formák ösztönös térnyerése figyelhető meg. Ez a kiélezett dialektika azzal a következménnyel jár, hogy Sziveri költészetében kialakulnak azok az automatizmusok, amelyek a sokszor a hisztérikus *túlreagálás* következtében állandó poétikai kényszerré lépnek elő. Jól szemlélteti e törekvést például a versekben a rímek válaszoló, közvetlen beavatkozásra kihegyezett dinamikája („ki is vagyok / riadt civil aki magából mindent kiír” – *Bábjáték*). Ugyanakkor a hatalommal szemben fellépő, szubverzív személyiség ironikus-dialektikus ellentétje sem mentesül az ellentmondásoktól, például előfordul olyan költeménye is Sziverinek, melyben a szintézis negatív alapjai inkább a meghatározatlan hiperbolikus gesztusok, mint a szellem kiteljesedése felé mutatnak („Kanalam minden lében. / Vallok a magam nevében / Verem is a mellem: úgy hívnak szellem.” – *A szellem beidézése*).

Sziveri lírájának szubjektumát olyan erős költői énnel is felfoghatjuk, akire egészen jól ráillik az a leírás, amelyet Harold Bloom híres hatásiszony elméletében (BLOOM 1997) fogalmazott meg. Többek között erre utal például az aszketikus temperamentuma, ami elsősorban a végsőkig vitt puritanizmusban, a nulla pontok rögeszmés keresésében, a társadalmi behódolásra való képtelenségben mutatkozik meg („A hiány az egyetlen tulajdon” – *Rákrománc*). Sziveri magatartása ennek megfelelően a *late commer* anakronisztikus alakját idézi, aki nem akar engedelmeskedni a kor szellemének, s így önként lemond a könnyen szerzett társadalmi dicsőségről. Ideológiailag üldözött költőként egzisztenciális értelemben egyáltalán nincs veszítenivalója, hiszen lemond az anyagi javakról és az számára érdektelen társadalmi státuszról. Sziveri is él a negatív szublimáció (ellenszublimálás) módszerével, ez ugyanis a szenzibilitás és az ideológiakritika hatékonyságát egyaránt fokozza. Nélkülözhetetlen dimenziója gondolkodásának a társadalmi diszkontinuitásra, köztességre és antitézisre való következetes

beállítódás. Olyan művésztípus karakteres képviselője, aki mások hibáját használja ki azzal, hogy megfosztja őket a hamis szimbolikumtól (amit egyébként az említett jelenségkör szempontjából szintén meghatározó lelki-szellemi vonásnak tekintett Harold Bloom is.)

A KÖLTŐ FÓBIÁI: A „KRITIKUS TÖMEG”

A művészi *clinamen*, amit az amerikai irodalomkritikus szintén az erős költők kiváltsága közé sorolt, a költői eltérítés formáját ölti Sziverinél. Különösen érdekes ebből a nézőpontból József Attila művészetének recepciója, annál is inkább, mert Sziveri egészen sajátos módon viszonyul a költői előd életművének bizonyos részéhez. Visszaemlékezésében maga is párhuzamba állítja kettejük élettörténetét, hangsúlyozva, hogy mindketten megtapasztalták a földi poklot a szenvedés egzisztenciális és poétikai értelemében is.⁸ A *Dia-dalok* kötettől jelentkező kétségkívül jelenlévő hatás azonban korántsem egyirányú és pusztán afirmáló jellegű, hiszen Sziveri dekonstrukciós eljárásai éppen arra irányulnak, hogy a befogadott szövegek ideológiai üzenetét semlegesítsék, politikai tartalmát jelentősen átdolgozzák.

Az *Álompolgárok* című vers például ironikus reminiscenciának is beillik, miután a *Tiszta szívvel* világának mostohagyermeki pozícióját írja teljesen felül azzal, hogy groteszk módon a származás tagadásának radikális hangsúlyait a társadalmi képletek uniformizáló kollektív jelentéseire cseréli fel, s ezzel retorikailag kioltja a közösségi lázadás radikális egyéni gesztusait: „nekünk a munka is pihenés / nekünk ha nincs akkor is van / nekünk anyánk a közigazgatás / és társadalmi tulajdon az apánk.” Másutt a kollektív imagináció szocreál mintái bizonyultak teljesen használhatatlannak, Sziveri ezúttal is a nyelv performatív erejét használja fel az ideológiai üzenet semlegesítésére: „szocrealista ámítás fásítás és ásítás”. A társadalmi hatás visszautasítása a derűs karneválemélet jelenkori körülményekre való alkalmazásának hiábavalóságáról, az optimista reprezentáció ilyenfajta közösségi érvényességének elvetéséről is tanúskodik. Sziveri szempontrendszere József Attilával ellentétben, szigorúan véve felülvizsgáló, eszmekritikus marad. A bennszülött mozgalmár költő szerepe elfogadhatatlan számára, a társadalmi struktúrák inkább ellenérzést keltenek benne, ennél fogva a szabadság elementáris korlátozásának tartja őket („struktúrák / rendszerek foglyai vagyunk”).

Sziveri közlésmódjában rendkívül fontos szerepe van a közéleti diagnózis felállításának. A társadalom mint rosszul működő gépezet többször is általános létértelmező metaforaként szerepel („Fordul a tömeg / szervezeti fantom / agy lendkereke.” – *Prófécia*). A tömeg a legkevésbé sem produktív, világot

8 L. A forrásvizek barbársága (SZIVERI 2011: 405).

meghatározni képes önálló erőként vesz részt a jelentés létrehozásában, inkább egyfajta groteszk uniformizáltság keretei között kap helyet mint a megidézett korrajz passzív eleme: „megtartanám a véleményemet / de már nem lehet: satufejűek ülnek kelnek mindenütt / s csavarra járnak a satufejek” – *A Couleur lokálban*). A hely szellemének romantikus mozgalmi aurája itt teljesen szertefoszlik, helyére a céltalan ipari létfantázia lép, a marxizmus elcsépelt ideológiai frázisai fokról-fokra elveszítik kapcsolatukat a valósággal, s céltalan irányelvekben öltönek testet („Itt a vérgyár / a nyár vakmelegében. / A levegőben füst és korom / a forgótöke” – *Testcsel*). Az elidegenítés megszüntetésének forradalmi retorikája önmaga ellentétébe vált át, értelmetlen, üres szólamokká degradálódik, végül az animális ösztönök tudattalanjába merül: „ez a harc lesz a végső / ez a lépcső / ez a lépcsőzetes arc / legyen ez az arc a legvégső harc / mennyi süket duma ketten / legalább részlegesen / egymást hogy megértsék / vijjogunk mint a vércsék” – *Vércse-rét*). Sziveri költészetének ezek olyan lexikális vészjelző elemei, melyek a poétikai és egzisztenciális értelemben is meghatározónak tekinthető tisztázó személyes vallomás alapjait rendítik meg, s végül mintegy a létezés megújításának, önfenntartásának képessége kerül veszélybe („ítélet lett a hitt élet s aki vall / se lát se hall / az idő megállt nem remél vércserét / kifosztva végleg a Vércse-rét” – *Vércse-rét*).

A tömeg alakja Sziveri költészetében nélkülöz mindenféle produktív kapcsolódási pontot, így nem rendelkezik azokkal a tulajdonságokkal, amelyek az egyes eszmerendszerek által az élet központi részének tekintett munkafolyamatok elvégzését könnyítenék meg, sem pedig olyan pozitív ideológiai töltettel, ami működtetni tudná a kollektív alakzatokat. Mindaz, ami ezek után a végsőig lecsupaszított valóságból pótlékként egzisztál, csupán az osztályharc jelképeinek általános ontológiai zavarairól árulkodik. („sarló end kalapács / életem felemás / belépek és kilépek / néha meghalok / néha meg élek” – *Punktum*).

A tömegkultúra fogalmát Sziveri művészete megfosztja kortárs jelentésétől, identitását a valóságban mindenütt létezőnek (ugyanakkor tudatilag semmisnek, leegyszerűsítőnek) és szimbolikusan redukáltnak mutatja. Ezzel csaknem teljesen megfosztja attól a lehetőségtől, hogy aktív önazonosságot formáló Másikként számoljon vele.⁹ Írói habitusát a tömegiszony lélektana többirányúan deformálja. Egyrészt mivel elutasítja a tömegkultúra ideológiailag is fertőzött tartalmait, eleve destruktívan vagy csak ironikusan képes vele viszonyba kerülni, másrészt pedig olyan ellenművészetet alakít ki, amely ezeknek a hatásoknak az életvilágbeli megnyilvánulásait próbálja meg hatástalanítani.

Különösen sokatmondó így az is, hogy a tömegek lélektani fixációinak, rögeszméinek szellemileg-lélektanilag motivált képzeteihez olyan társas hangalakzatok is csatlakoznak, amelyek a tömeg keltette zaj, nyelvi zűrzavar agresszív

9 L. erről például (MUSNER 2008: 353–365).

mintázatait erősítik fel Sziveri ironikus mozgalmi verseiben. A mozgalmi műfajú alkalmazott líra szempontjából rendkívül fontos versben például a költőre lelki-idegtani értelemben is zavarólag hatnak a környezet ismétlődő gépi hangjai, ami a traumatikus folyamatok egyik fontos kiváltó oka: „Jellegtelenül berreg / mint a traktor / ez is valami természet / fölötti faktor / Csattog a tárcsatüdő / kozmásodik a szántás / legelőt eke ékít / arcomat idült rángás” (*Traktoros vers*).

A költői hatás említett dekonstrukciójának egyik mintapéldája Sziveri lírájában a *Memóriajáték J.A.-val* című versparódia. A költemény kezdő betűi József Attilára utalnak, akinek versvilágát idézi meg a satirikus szólam, ám elsősorban nem képszerűen, a konkrét jelenségek szintjén, hanem egyszerű nyelvi visszhangként jelöl ki a célba vett eszmei referenciapontokat:

*remember Attila remember
aki nem ismer nem ember
szakállá kender
remember Attila remember*

*A reproletár nem medítál
újra eloszt magára lel ha magára talál
prae vagy post*

A hagyományos munkásdalok dinamikus mintázatait, hangképleteit a vers úgy alakítja át, hogy azokat közösségi értelemben is torzítja, értelmileg degradálja, majd a megidézett gyermekmondóka szürreális világába száműzi. A szöveg az üres jelszavakra egyszerűsödő ideológiai képletek eszmei értékét, társadalmi hatókörét ironikus megvilágításba helyezi; a parodizált tömeglíra egy számára életidegen kontextusba kerül át, ahol nyilvánvalóan nem kaphatja vissza eredeti eszmei rendeltetését, hiszen ténylegesen nincs már mögötte a közéleti teljesítmény produktív szellemi háttere. A társadalmi üzenet pedagógiai hatását a vers befejezése zárja ki, hiszen a munkásköltő személyén keresztül a tömeglírával folytatott párbeszéd lehetőségét a művészi hatás és ellenhatás személyes összefüggéseire viszi át:

*szállni a nemléttel vitába
minek hogy hasztalan perelj
rajtad a sor Attila – emelj.*

A retorikai hatás és ellenhatás kérdése ezen a ponton azonban olyan horizontba helyeződik, ahol a karakteres költői személyiségek között kialakul az a sajátos lelki-tudati egymásrautaltság, amely jócskán túlmutat a konkrét szövegbeli összefüggéseken, egy olyan szféra felé, amelynek hősei a hatásiszony terhétől megszabadulva a nagy szavak és tettek helyett a közös gesztusok példászerűen áthagyományozott jelentőségére figyelmeztetnek.

Kiadások

SZIVERI János 2011. *Sziveri János művei*. Szerk. Reményi József Tamás. Budapest, Gondolat Kiadó.

Irodalom

BOSNYÁK István 1966: *Csakugyan, van-e ma valamilyen értelme a vallomásnak?* Új Symposium, 2. évfolyam 18. szám, 1–6.

Lutz MUSNER 2008. *Die intellektuellen und die Massenphobie*. = Revue d'Allemagne et des Pays de langue allemande T. 40, 3: 353–365.

Peter SLOTERDIJK: *You must change your life. On anthropocentrism*. Cambridge, Polity Press, 2013.

Slavoj ŽIŽEK: *The sublime object of ideology*. London, Verso, 1989.

Žombor LABADI

SLOBODNE VEŽBE I KONTRAEFEKTI

Studija umetnost Janoša Siverija analizira iz aspekta uticajnih mehanizama savremenih konteksta. Siveri se sa karakterističnim kolektivnim predstavama, ideološkim kontrapunktovima svoje poezije vraća aktivističkim umetničkim očekivanjima šezdesetih godina, mentalitetu gerile. Ovaj pesnik koji nimalo važnosti ne pridaje samosvojnoj taktici, umetnički performatizam stavlja na probu simboličkih ili stvarnih društvenih kontravežbi: u njegovom diskursu se formira jedna težnja ka spektakularnoj *psihoatletici*. Poslednje poglavlje studije postojanje ove duševne dinamike potvrđuje onim mestima Siverijeve poezije koja dekonstruišu poeziju Atila Jožefa, vrše diverziju nad mestima njegove poezije.

Ključne reči: uticajni mehanizmi savremenih konteksta, mentalitet gerile, slike o sopstvu, umetnički performatizam, psihoatletika, strepnja od uticaja, diverzija.

Zsombor LABADI

FREE EXERCISES AND COUNTER EFFECTS

The paper interprets János Sziveri's art in relation to the contemporary contexts of the modes of action. Sziveri returns to the collective ideas, to the artistic requirements of the activist in the sixties with ideological counterpoints, respectively to the guerrilla mentality characteristic of his poetry. The poet ascribing little significance to the autotelic tactics places the artistic performativity before the counter verification of the symbolic or concrete social practices, from his speaking emerges the claim for a spectacular *psycho-athletics*. In the final chapter the existence of this spiritual dynamics is presented with the help of demoralizing the poetry of Attila József, with diverting text places.

Keywords: modes of action of contemporary contexts, guerilla mentality, self-images, artistic performativity, psycho-athletic, anxiety of influence, diversion.

BEKE OTTÓ

Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka;

bekeo@freemail.hu

otto.beke@magister.uns.ac.rs

SZÉP ÚJ VILÁG ÉS INFANTILIZMUS

A dolgozat a felnőttek esetében (is) egyre kifejezettebb szerephez jutó éretlenségre és infantilitásra hívja fel a figyelmet, az ember (testi) megjelenésének és viselkedésmintáinak különböző aspektusaira összpontosítva. Eközben (kommunikáció)elméleti diskurzust és irodalmi szövegek formájában jelentkező jövővíziókat egyaránt mozgósít. Az utóbbiak esetében tematizált halhatatlanság és öröklét gondolatát (számítás)technikai kontextusban bontja ki, a fiatalabb nemzedékek korelőnyét és bizonyos esetekben megmutatkozó dominanciáját pedig az eszközhasználati tudás és jártasság szempontjából közelíti meg.

Kulcsszavak: Szép új világ, infantilizmus, halhatatlanság, technika

IFJÚKOR ÉS HALHATATLANSÁG

„– Te hiszel abban, hogy tiéd a világ minden ideje, ugye?”

(GIBSON 1992: 327)

Paul Virilio a felnőttek esetében is egyre inkább kifejezésre jutó éretlenségre és infantilitásra mutatva rá emeli ki, hogy „azok a személyek és tevékenységek, amelyek nem mutatják a gyerekesség jeleit, elitistának és elvetendőnek számítanak majd.” (VIRILIO 2002: 100) Nem véletlenül olvasható Huxley-nak a távoli jövőben, a 26. században játszódó *Szép új világában* az a megállapítás, mely szerint „hatvanéves korunkban képességeink és *ízlésünk* ugyanolyan, mint tizenhét évesen.” (HUXLEY 1982: 49) A regény egy későbbi szöveghelye pedig egyenesen „az infantilis viselkedés tisztes szabályai[ról]” (HUXLEY 1982: 81–82) tesz említést. Ebben a távoli jövőben játszódó regényben a második gyermekkor, a szenilitás annyira gyorsan tör rá a (civilizált) emberekre, hogy a szívekkel és az agyakkal mint szervekkel szemben az arcok meg sem öreged(het)nek. (HUXLEY 1982: 160) Ennek megfelelően (ebben) a *Szép új világban* született személyek „sosem láttak arcot, amely nem volt fiatalos és feszes bőrű, testet, amely már nem volt karcsú és egyenes.” (HUXLEY 1982: 162) Ebben az elkép-

zelt és bemutatott jövőbeli világban „a hatvanéves haldokló vénségek mind gyermek[...] külsejűek” (HUXLEY 1982: 162).

A William Gibson *Neurománca* által vizionált jövő hasonlóképpen a „bárki számára hozzáférhető szépség kor[a]” (GIBSON 1992: 10). A Dan Simmons *Hyperion*-regényeinek távoli jövőjében, a 29. században a fiatalabb nemzedékek tagjai általában betegséget és halált sem láttak, ugyanis – miként az a *Hyperion* bukásában olvasható – „az ilyesmit szakemberek gondjaira bízta, zárt ajtók mögött.” (SIMMONS 2011: 425) Az *utolsó szimulákrum* című Philip K. Dick-regény által elképzelt jövőben az időskor és főleg az időskori test jellegzetes megjelenése részesül hasonlóképpen negatív elbírálásban. (DICK 2013: 37, 111–112)

A Karinthy Frigyes *Utazás Faremidóba* című szövegében szereplő szervetlen géplények, a szolaszik természetükből kifolyólag halhatatlanok, s az általuk használt zenei nyelvben a betegség és a mulandó jelenség kifejezések azonos jelentéssel bírnak. (KARINTHY 1994: 45, 52–53) Számukra a szerves test tökéletlenségének bizonyítéka, tanújele a romlandóság, vagyis a halandóság. (KARINTHY 1994: 52) A *rekonstruált ember* című tudományos-fantasztikus Karinthy-szövegben a szerves (emberi) test halandósága szintúgy a tökéletlenséggel és az elbeszélés által vizionált távoli jövőben létrehozott, úgynevezett rekonstruált ember(ek) szervetlensége és az abból következő halhatatlansága a tökéletességgel kapcsolódik össze. (KARINTHY 2011)

A William Gibson *Neuromancában* fontos szerepet játszó – számítástechnikai környezetben tárolt és ott is funkcionáló – agykártyák „azt gondolják, hogy élnek, mivel világuk valós, csak épp örökkévaló.” (GIBSON 1992: 322) A mű *Neuromancer* névre hallgató mesterséges intelligenciája pedig a szöveg meghatározása szerint maga a „halhatatlanság volt” (GIBSON 1992: 341). Dan Simmons *Hyperionja* a mesterséges intelligenciák meghatározó ismérvei között említi az ember személyiségének mulandóságával szemben álló halhatatlanságot. (SIMMONS 2010: 368)

Az emberi test és megjelenés szándékolt tökéletesítésének kontextusában is említendő William Gibson *Neurománca*, amelynek világában az idegsebészet (GIBSON 1992: 11, 14), a mikrobionika (GIBSON 1992: 14) és a legkülönbözőbb implantátumok hasonlóképpen fiatalító és tökéletesítő szerepet töltenek be. Ez – a Gibson-regényt idézve – a „szabadon választott műtét[ek]” (GIBSON 1992: 82) kora. A szöveg említést tesz például Julius Deane-ről, aki „százharmincöt évet ért meg; anyagcseréjét [ugyanis] minden héten gondosan beszabályozták, szérumok és hormonok vagyonokat érő adagjaival. Az öregedés ellen tett lépései során először is évente elzarándokolt Tokióba, ahol gensebészek utánállították DNS-ének kódjait.” (GIBSON 1992: 22) S e tekintetben a regényben Deane nem egyedülálló személy. (GIBSON 1992: 26) Érdemes idézni a Gibson-regénynek azt a szöveghelyét, amely Armitage külső-testi megjelenését írja le: „A megnyerő,

kifejezéstelen arcon a kozmetikasalonok rutinszépsége tükröződött, az elmúlt évtized vezető televíziós személyiségeinek vonásai keveredtek rajta. Szemeinek sápatag csillogása még jobban kiemelte a maszk összhatását.” (GIBSON 1992: 64) A Gibson-szöveg említést tesz továbbá „egyfajta [az Államokban munkálkodó] kísérteties tinédzser-DNS[ről]” (GIBSON 1992: 81). A testek és az arcok tökéletesítését és egyben a tökéletes(ített) megjelenést fel- és bemutató *Neurománc* jövőbeli világában immár a horzsolások a mesterségesek: „egy – miként a szövegben olvasható – különlegesen konzervatív stílus ismertetőjele[i]” (GIBSON 1992: 169). A *Szigetek az égben* című Arthur C. Clarke-regény által vizionált jövőben már csak az igazán súlyos sérülések látható nyomait képtelen eltüntetni a plasztikai sebészet. (CLARKE 2010: 34)

Dan Simmons távoli jövőben játszódó *Hyperion*jának világában „a klónozott transzplantok [...], biotechnológiai fejlesztések [...]” (SIMMONS 2010: 74) szintén megszokott jelenségeknek számítanak. Sőt, a *Hyperion* egy betéttörténetében szereplő Siri többek között azáltal válik különlegessé az elbeszélő és annak hallgatósága szemében, hogy soha „nem vetette alá magát génműtétnek” (SIMMONS 2010: 489). A *Hyperion bukása* többek között a „leghíresebb génszobrász[ok]” (SIMMONS 2011: 426) által megformázott alakok[ról]” (SIMMONS 2011: 15), „genetikailag módosított emberek[ről]” (SIMMONS 2011: 628) tesz említést. Ez utóbb említett Dan Simmons-műben például a felbukkanó „Diana Philomel teste – a szöveget idézve – olyan tökéletes volt, amilyen tökéletesre a plasztikai sebészet és egy génszobrász kézügyessége formálni tudta.” (SIMMONS 2011: 63)

Boros János a következőképpen fogalmaz: „a géntechnológia segítségével pusztán egészségesebbek, okosabbak, ügyesebbek vagy gyorsabbak lehetünk, de nem feltétlenül etikusabbak vagy jobbak.” (BOROS 2011: 94) Az adott összefüggésben érdemes hosszabban is idézni a szerző *Géntechnikai mozgósítás a Sloterdijk-vita margójára* című cikkének alábbi sorait: „A mai génkutató és környezete, az új technikai és »antropotechnikai« ember észrevétlenül is a szelektor szerepébe kerül, hiszen ő határozza meg az evolúció menetét. Amit korábban az irodalmi humanisták, azt a közeli jövőben az antropotechnikusok fogják tenni. Ez utóbbiak azonban per definitionem elvesztik a humanisták ártatlanságát: tevékenységük eredménye biológiai lesz, belemetszés az emberi nem mélystruktúrájába, valódi génköltészet, génszobrászat, géntechnológia, új szerkezetű valóság. Ha magas fokú géntechnikai, tehát az emberi nemmel kapcsolatos technológiai képességekre teszünk szert, akkor nem lehet többé a széplelkűek kis házaiba meditatíve visszahátrálni, a kihívásra csak az antropotechnikák etikai és jogi »kódexével« lehet válaszolni.” (BOROS 2011: 93) „A géntechnológiai forradalom kellős közepén vagyunk, és ami megtehető [...], azt a tudomány- és technikatörténet tapasztalatai alapján meg is fogják csinálni” (BOROS 2011: 93) – fogalmaz a szerző.

INFANTILIZMUS ÉS TECHNIKA

Maarten Doorman romantika-diskurzusa többek között napjaink „romantikus infantilizmus[áról]” (Doorman 2006: 75) tesz említést, ami „nyugdíjasokat arra indít, hogy vidám pólókban, tettetett örömmel a tengerparti diszkotékákban táncoljanak, [és] felnőtt diákokat, hogy gyerekkönyveket olvassanak” (Doorman 2006: 75). Leszek Kołakowski – Doorman értelmezése szerint ironikus kontextusban – irritálóaknak és egyben elviselhetetleneknek nevezi azokat a felnőtteket és idősebb személyeket, akik tizenévesek módjára viselkednek. (Doorman 2006: 75)

Paul Virilio is hangsúlyozza a gyermekkor történelmi vonatkozásait, rámutat jelentőségének és szerepének háttérbe szorulására, s felveti annak a veszélyeket magában rejtő lehetőségét, hogy a felnőttkorba való átmenet egyre korábban történjen meg. Eközben pedig nem az érett, hanem sokkal inkább az infantil, gyermekes magatartásformák megfigyelhető presztízs-növekedésére hívja fel a figyelmet. Witold Gombrowicz szerint „[a]z éretlenség a leghatásosabb tulajdonság, amellyel kortársainkat [az idézett szerző kortársait és talán a miéinkét egyaránt] jellemezhetjük [...] Az éretlenségnek ez az állapota – folytatja gondolatmenetét a szerző – *egy szervetlenné vált kultúrát* hív elő és szabadít fel bennünk.” (VIRILIO 2002: 45)

A *Barátnő kómában* című Douglas Coupland-regény címszereplője, Karen, miután 1997-ben felébred a több mint 17 évig tartó kómából, azt észrevételezi, hogy „furcsa módon régi barátai[...] nem valódi felnőttek: külsőre felnőttek *néznek ki*, de valójában nem azok. Elsatnyultak; valami hiányzik belőlük.” (COUPLAND 2010: 198) Egy későbbi szöveghely pedig olyképpen fogalmaz, hogy Karen „elvárta volna az emberektől, hogy harmincnégy éves korukra felnőjenek. Ehelyett legjobb esetben szűk látókörűnek tűnnek, nincs központi lényegük, ami célt adhatna életüknek.” (COUPLAND 2010: 216) Ennek megfelelően – miként a regényben olvasható – „[a] gyermekkor örökké húzódott.” (COUPLAND 2010: 363) Virilio „a gyermekkorban megrekedt emberek egyéni éretlenség[ét]” (VIRILIO 2002: 45) a „*kimondhatatlan technikai fertőzés* örökletes betegségei[nek]” (VIRILIO 2002: 43), vagyis „az örökletessé váló technológiai betegségeknek” (VIRILIO 2002: 45) a következményeként határozza meg.

Csepeli György szintén kitér a gyermekkor napjainkban megfigyelhető felértékelődésének tényére/tendenciájára, amit elsősorban a digitális és a gyermeki tapasztalás közötti összhanggal, a két tapasztalási forma/mód egymáshoz viszonyított közelségével, viszonylagos megfelelésével magyaráz. Érvelése szerint „a digitális generáció tagjai sosem lesznek felnőttek abban az értelemben, ahogyan szüleik, vagy nagyszüleik voltak azok.” (CSEPELI 2003: 5)

Kollár József és Kollárné Déri Krisztina hívja fel a figyelmet arra a tényre, hogy „a homo informaticus élete felfogható folyamatos kamaszkorként” (KOLLÁR

2009: 208), hiszen a különböző szerepekkel való (potenciális) azonosulás, avagy azonosulási kísérletek nem érnek véget a hagyományos, biológiai értelemben vett kamaszkorral. A különböző, többnyire a széles tömegek számára elérhető média által közvetített szerepmodelleket (jegyezzük meg, ezek igazán nagyszámúak!) ugyanis nemcsak a kamaszok, hanem immár a felnőttek is kipróbálhatják, és ennek megfelelően az identitáskriszís permanens jelenséggé, mondhatni, állapottá válik. Ily módon „a szülők gyakorta éppen úgy kamaszként viselkednek, mint serdülő gyermekeik” (KOLLÁR 2009: 208) avagy poétikus megfogalmazásban „az információs sztrádán stoppoló felnőttnek látszó lények gyakran különféle identitáskényszerek elől menekülő kamaszok.” (KOLLÁR 2009: 209) Kollárék azonban az ily módon felfogott, szinte a teljes életidőt jellemző identitáskriszís hatásaira nem csupán individuális, hanem közösségi-családi szinten is rámutatnak: „A családok létét állandóan veszélyezteteti a bennük élő valódi és a kvázi-kamaszok lázadása.” (KOLLÁR 2009: 208) Ezt a jelenségek nevezik „a családok elkamaszosodásának” (KOLLÁR 2009: 208).

Az adott diskurzus(ok) keretében a gyermekkort és az annak holdudvarát érintő tektonikus mozgások, különböző irányú, előjelű és eltérő jellegű (konceptuális) átrendeződések, módosulások figyelhetők meg (BEKE 2013). A gyermekkor és a gyermek, valamint az ő eszközhasználati tudása/kompetenciája specifikus értékke válik. Margaret Mead koncepciójában például az ifúságot és ily módon a gyermekeket újfajta (prefiguratív) tekintély jellemzi (NYÍRI 2009: 194) – részben hasonlóképpen, mint Don Tapscott elképzelésében (TAPSCOTT 2003: 92); Seymour Papert pedig a Kid Power jelenségéről értekezik (PAPERT 2000).

Egyrészt a gyermek(korhoz kapcsolódó tudásformák) felértékel(őd)ése figyelhető meg, és részben ennek keretében és ennek megfelelően az a felnőtt- és időskori igyekezet, hogy mindenki fiatal(os) legyen/maradjon, miként az például Aldous Huxley *Szép új világ*ában hatványozottan jelenik meg (HUXLEY 1982), de az adott összefüggésben említhetjük Dan Simmons *Hyperion*-regényeit (SIMMONS 2010, 2011) és William Gibson *Neurománcát* (GIBSON 1992). Másrészt éppen a gyermekkornak mint történeti konstrukciónak a problematizálása zajlik, s végül is a gyermekkornak mint önálló életszakasznak az eltűnése, elillanása avagy megsemmisülése fogalmazódik meg diagnózisként – például Nyíri Kristófnál (NYÍRI 2000), Neil Postmannél (POSTMAN 1982) vagy akár Noam Chomskynál (CHOMSKY 2013). Ily módon érdemes idézni David Allennek a gyermekkor (hipotetikus) eltűnésének Neil Postman-i leírásaira vonatkozó alábbi megjegyzéseit: „Children, Postman observes, seem less childlike today. They speak, dress and behave in more adult ways. He notes as well that since the 1960s adults have enjoyed looking more like their kids and youth generally. But given that these groups dress, behave and act more alike, what does that reliably

instruct us to conclude? Perhaps that the young wish to project an older and in their eyes more valued image. Accordingly, adults want to look younger because they themselves value that 'look' more highly." (ALLEN 2002: 6)

Maarten Doorman Alain Finkielkraut *A gondolkodás veresége* című könyvének (FINKIELKRAUT 1996) azon meglátására hívja fel a figyelmet, amely szerint az undergroundként aposztrofált ifjúsági kultúra, vagyis a hatvanas-hetvenes évek szubverzív ellenkultúrája a nyolcvanas évekre immár mainstream jellegűvé, vagyis „hangadó ideológiává vált” (DOORMAN 2006: 75). Miként Doorman fogalmaz: „A mai kultúrát [vagyis a Finkielkraut-kötet általunk mozgósított idő-horizontján belül maradvá: a nyolcvanas évek kultúráját, azonban főbb mozzanatait és tendenciáit tekintve – a jótékony hatású demokratizálódást elősegítő, a különböző, egymással gyakran szemben álló (kulturális és egyéb) tartalmak közötti szabad választást lehetővé tevő hipermedia által meghatározott – kurrens kultúrát is nagyobbára] a serdülő életstílusa határozza meg. [...] Időközben eljutottunk oda – folytatja gondolatmenetét Doorman –, hogy már nem a tizenévesek vonulnak ki a világból; éppen fordítva, ebben a világban az idősek futnak a serdülők után.” (DOORMAN 2006: 75)

Doorman az egyetemi struktúrákat a demokratizálódás irányában elmozdító 1968-as párizsi események, az egy évvel később megrendezett és szintén legendássá, emlékezetessé, sőt, immár kultikussá vált, politikai szempontból a vietnami háború elleni tiltakozás formáját öltő woodstocki popfesztivál, illetve általánosságban a hatvanas évekbeli ellenkultúra tágabb, tehát nem csupán politikai összefüggésében fogja vallatóra a fiatalság számára az adott kor(szellem) által (is) biztosított – ideológiai és kulturális – elsőbbséget. Woodstockban, illetve az ellenkultúrában például „a zene választóvíz volt a fiatalok és az idősebbek között.” (DOORMAN 2006: 57) Doorman a fiatalságnak, a fiatalabb nemzedék(ek)nek ezt a primátusát azonban nem példa és főleg nem előzmény(ek) nélküli jelenségnek tekinti; annak előképeit véli felfedezni a romantikában. A romantikusoknak a 18–19. század fordulóján színre lépett első angol és német nemzedékének képviselői nemcsak fiatalok voltak, hanem – miként a nevesített hatvannyolcas-hatvankilences politikai-kulturális és ami az alább következő megállapítások szempontjából kitüntetett fontosságú lesz: zenei események szereplői, aktorai is – egyenesen többletértéket tulajdonítottak a fiatalságnak.

A romantika, a hangsúlyosan: két-háromszáz évvel ezelőtti romantika, illetve a serdülőkor iránt kitüntetett figyelmet tanúsító *Emil avagy a nevelésről* (1762) című Rousseau-mű, továbbá Goethe *Werthere* (1774) vagy a csupán „a húszas éveiben járó Napóleon” (DOORMAN 2006: 58) meghatározó szerepe (ezek mind Doormantól származó példák) és a múlt század hatvanas-hetvenes éveinek a zenében kicsúcsosodó ellenkultúrája esetében „a fiatalság primátusa”

(DOORMAN 2006: 55) viszont nem egy- és ugyanazon jelenségnek feleltethető meg. Ez utóbbi esetben ugyanis, nem függetlenül a hatvanas évek underground kultúrájának erőteljes zenei aspektusától/meghatározottságától (sem), számot kell vetni a technika és az elektronika szerepének előtérbe kerülésével. Ez az újszerű, illetve a hatvanas években újszerűnek bizonyult apparátusok, zenei és egyéb felszerelések használati kompetenciáját, valamint a zenében egyre gyakrabban előforduló, elektronikusan előállított hangoknak és hanghatásoknak a(z esztétikai) befogadását (elő)feltételezi; még abban az esetben is, ha az említett használati kompetencia magas fokú „tudományos inkompetenci[ával]” (DERRIDA 2006: 88) párosul.

A fiatalságnak az ellenkultúra által biztosított elsőbbsége, sőt, (használati és esztétikai síkon is megnyilvánuló) *főlénye* többek között éppen ennek a különböző formákban manifesztálódó kompetenciának és az azzal elválaszthatatlanul összefüggő esztétikai beállítódásnak köszönhető. Nem véletlenül említi Doorman (az 1933-ban született) Theodore Roszaknak, aki az ellenkultúra egyik élharcosának és egyben elméletírójának számított, a pop és rock együttesek kapcsán éppen 1968-ban, vagyis 35 éves korában megfogalmazott véleményét, amelynek kritikai megállapításai a szóban forgó zenei stílusnak a „túláságosan, brutálisan hangos” és ami a mi szempontunkból jelen esetben még inkább releváns: „elektronikusan túláságosan felturbózott” (DOORMAN 2006: 57) jellegére vonatkoznak. Ez a zene ugyanis létrehozásának, rögzítésének és előadásának körülményeit és módozatait tekintve egyaránt technicista (volt). Ezáltal (is) válhatott a fiatalok és az időse(bbe)k közötti vízvázlasztóvá, határvonallá.

Irodalom

- David ALLEN 2002. Is Childhood Disappearing? = iBrarian, http://www.ibrarian.net/navon/paper/Is_Childhood_Disappearing_.pdf?paperid=7973301http://www.ibrarian.net/navon/paper/Is_Childhood_Disappearing_.pdf?paperid=7973301http://www.ibrarian.net/navon/paper/Is_Childhood_Disappearing_.pdf?paperid=7973301http://www.ibrarian.net/navon/paper/Is_Childhood_Disappearing_.pdf?paperid=7973301http://www.ibrarian.net/navon/paper/Is_Childhood_Disappearing_.pdf?paperid=7973301http://www.ibrarian.net/navon/paper/Is_Childhood_Disappearing_.pdf?paperid=7973301. Letöltve: 2014. szeptember 3.
- BEKE Ottó 2013. A net-generáció korelőnye. In: *Évkönyv. Tanulmánygyűjtemény*. Szerk. FRANCIŠKOVIĆ Dragana–HÓZSA Éva. Szabadka, Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar. 46–55.
- BOROS János 2011. Géntechnikai mozgósítás a Sloterdijk-vita margójára. In: Boros János 2011. *Demokrácia és szabadság. Filozófiai írások a demokrácia megerősítéséhez*. Veszprém, Iskolakultúra. 92–94.
- Noam CHOMSKY 2013. Noam Chomsky on Democracy and Education in the 21st Century and Beyond (Interview, By Daniel Falcone). = Truthout, Saturday, 01 June

- 2013, <http://www.truth-out.org/opinion/item/16651-noam-chomsky-on-democracy-and-education-in-the-21st-century-and-beyond#startOfPageId16651><http://www.truth-out.org/opinion/item/16651-noam-chomsky-on-democracy-and-education-in-the-21st-century-and-beyond#startOfPageId16651><http://www.truth-out.org/opinion/item/16651-noam-chomsky-on-democracy-and-education-in-the-21st-century-and-beyond#startOfPageId16651>. Letöltve: 2014. szeptember 13.
- Arthur C. CLARKE, 2010. *Szigetek az égben*. Budapest, Metropolis Media.
- Douglas COUPLAND 2010. *Barátnő kómában*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- CSEPELI György 2003. Régi és új digitális generáció. = Csepeli György network, http://www.csepli.hu/pub/2003/csepli_et_2003_45.pdfhttp://www.csepli.hu/pub/2003/csepli_et_2003_45.pdfhttp://www.csepli.hu/pub/2003/csepli_et_2003_45.pdfhttp://www.csepli.hu/pub/2003/csepli_et_2003_45.pdf. Letöltve: 2014. szeptember 10.
- Jacques DERRIDA 2006. *Hit és tudás. A „vallás” két forrása a puszta ész határain*. Pécs, Brambauer
- Philip K. DICK 2013. *Az utolsó szimulákrum*. Budapest, Agave Könyvek
- Maarten DOORMAN 2006. *A romantikus rend*. Budapest, Typotex
- Alain FINKIELKRAUT 1996. *A gondolkodás veresége*. Budapest, Osiris Kiadó
- Aldous HUXLEY 1982. *Szép új világ. Tudományos fantasztikus regény*. Budapest, Kozmosz Könyvek
- William GIBSON 1992. *Neurománc*. Budapest, Valhalla Páholy
- KARINTHY Frigyes 1994. Utazás Faramidóba. Gulliver ötödik útja. In: Karinty Frigyes. 1994. *Utazás Faramidóba/Capillária*. Budapest, Könyvesház. 5–61.
- KARINTHY Frigyes 2011. A rekonstruált ember. Elmondja egy beszélőgéppel felszerelt, vászonra vetített egyetemi tanár. In: Karinty Frigyes 2011. *A negyedik halmazállapot. Tudományos-fantasztikus írások*. Budapest, Arión Kiadó. 92–94.
- KOLLÁR József–KOLLÁRNÉ DÉRI Krisztina 2009. *Vízen járni. A válságkezelés filozófiája*. Budapest, Mentofaktúra Kiadó
- NYÍRI Kristóf 2000. Információs társadalom és nyitott művelődés. = Az MTA Filozófiai Kutatóintézetének Akadémiai-filozófiai Nyitott Egyeteme, <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/kmfil/kutatas/nyiri/eotvos.htm><http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/kmfil/kutatas/nyiri/eotvos.htm><http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/kmfil/kutatas/nyiri/eotvos.htm><http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/kmfil/kutatas/nyiri/eotvos.htm>. Letöltve: 2014. szeptember 17.
- Neil POSTMAN 1982. *The Disappearance of Childhood*. New York, Vintage Books
- Dan SIMMONS 2010. *Hyperion*. Budapest, Agave Könyvek
- Dan SIMMONS 2011. *Hyperion bukása*. Budapest, Agave Könyvek
- Paul VIRILIO 2002. *Az információs bomba*. Budapest, Magus Design Stúdió Kft.

Otto BEKE

VRILI NOVI SVET I INFANTILIZAM

Ova studija se bavi značajnom pojavom sadašnjice, infantilizmom odraslih. U tu svrhu proučavao sam razne aspekte ponašanja i sam izgled – pojavu, oblačenje ljudi. Rad takođe sadrži komunikacijsko-teorijski diskurs i uzima vizije budućnosti iz književnih dela. Besmrtnost i beskonačna egzistencija su pokazana u savremeneom tehnološkom kontekstu. Između ostalog rad pokazuje prednost, a u nekim slučajevima dominanciju mlađe generacije zbog svoje veštine i znanja na polju savremene tehnologije.

Ključne reči: Vrli novi svet, infantilizam, besmrtnost, tehnologija

Ottó BEKE

BRAVE NEW WORLD AND INFANTILISM

The study pays attention to a contemporary phenomenon, the rise of the new infantilism, the growing number of the childish adults. To approach the task I examined the humans recent appearance, features and various aspects of behaviour. The work contains a discourse about communication theory and also reaches for literary visions of the future. The immortality and the eternal existence are shown in the modern technological context. Furthermore the study demonstrates the advantage and (in some cases) the dominance of the younger generations because of their skills and knowledge of contemporary technology.

Keywords: Brave New World, infantilism, immortality, technology

KOCSIS LENKE

Újvidéki Egyetem
BTK

Nyelv és Irodalom Doktori Iskola
lenkeko@gmail.com

A 21. SZÁZADI MAGYAR VERSES EPIKA MEGKÖZELÍTÉSE IMRE LÁSZLÓ MONOGRÁFIÁJA ALAPJÁN

A magyar verses regényre a 21. század elejéig mint fejlődésének végére ért, kihalt műfajra tekintett a magyar irodalomtudomány. Térey János 2001-ben megjelent *Paulus* című alkotása azonban szükségsszerűvé tette a műfaj alakulástörténetének újragondolását. A magyar irodalomtudomány képviselői közül egyedül Imre László tett kísérletet a műfaj jellegzetességeinek összefoglalására, *A magyar verses regény* című 1990-ben megjelent monográfiájában. A kortárs fejlemények ismeretében ezért időszerűnek tűnik annak vizsgálata, hogy mennyire alkalmazható az Imre László által elsősorban 19. századi verses regények elemzésére kidolgozott szempontrendszer kortárs alkotások megközelítésében.

Kulcsszavak: verses regény, magyar verses regény, Imre László, világirodalom, 19. századi műfaji előzmények, Térey János, Schein Gábor

A 19. század elején, 1819-ben George Gordon Byron *Don Juanjának megjelenésével* új verses epikai műfaj jött létre: a verses regény. Byront 1823-ban Alekszandr Szergejevics Puskin követte, *regényének*, az *Anyeginnek* első éneke 1823-ban készült el. Byronnak az angol irodalomban később nem akadt követője, s az orosz irodalomban is csak az Anyegin-strófa használatára találni példát; éppen ezért érdekes, hogy a magyar irodalomban a verses regények a 19. század utolsó harmadában igen népszerűvé váltak, és még a 21. század elején is írónak ide sorolható alkotások.

A magyar verses regény című, 1990-ben kiadott monográfiájában Imre László kísérletet tett a műfaj jellegzetességeinek leírására és elhelyezésére a magyar irodalom alakulástörténetében. Imre lényegében fejlődésének végére ért, lezárt jelenséggént kezeli a magyar verses regényt, amely a 19. század végi fénykora után a 20. század elejére kifulladásra, és hatása is csak nyomokban mutatható ki a 20. század második felének magyar irodalmában. Ennek ellentmond, hogy Térey

János 2001-ben megjelent *Paulusa* és Schein Gábor 2008-ban napvilágot látott *Bolondok tornya* a magyar verses regény műfajába és hagyományrendszerébe beilleszthető alkotásoknak tűnnek.

A MŰFAJ MAGYAR TÖRTÉNETE

A verses regény kezdete a magyar irodalomban Arany János nevéhez kapcsolódik, minthogy azonban a *Bolond Istók* 1850-ben kiadott *Első éneke* szinte visszhang nélküli maradt, e regényforma meghonosodását mégsem Arany művétől eredeztetjük. Az 1866-ban napvilágot látott első teljes *Anyegin* fordítással vált széles körben ismertté a műfaj. Az *Anyegin* a „... legnépszerűbb »magyar« könyv lesz, s a 70-es évek verses regény divatja után még a XX. század 20-as, 30-as éveiben is érvényesül a műfaji vonzása” (IMRE 1990: 41). Sikerének okát Imre László (IMRE 1990: 40) egyrészt abban látja, hogy a magyar olvasóközönség – a már létező verses epikai hagyományoknak köszönhetően (pl. Kisfaludy, Petőfi, Arany munkássága) – eleve fogékony volt az ilyen jellegű alkotások iránt. Másrészt Jókai romantikus regényeinek népszerűsége arról tanúskodik, hogy a korabeli olvasóközönség kedvelte az ilyen típusú tárgyakat. Végül, az *Anyegin*ben ábrázolt világnak a hasonlatossága a korabeli magyar nemesi, társasági és falusi élethez bizonyára szintén elősegítette a kedvező fogadtatást. A műfaj meghonosodásának folyamatát négy mű jelzi: 1850. – *Bolond Istók* első éneke, 1866. – Az első teljes *Anyegin* fordítás, 1872. – *A délibábok* hőséneke megjelenése, 1873. – a *Bolond Istók* második éneke. Gyulai Pálon kívül, aki már 1869-ben elkezdett dolgozni a *Romhányin* (1869–1872), senki sem jelentkezik Arany János és Arany László előtt verses regénnyel. Kiss József első verses regénye, a *De profundis* és Vajda János (1827–1897) *Alfréd regénye* egyaránt 1875-ben jelent meg.

KORTÁRS VERSES REGÉNYEK VIZSGÁLATÁRA IS ALKALMAS SZEMPONTOK IMRE MONOGRÁFIÁJÁBAN

Imre László monográfiájának *A magyar verses regény műfai jellemzői* című második fejezetében tizenegy alfejezetben tárgyalja a műfaj jellegzetességeit. Az ismérveket elsősorban Arany János és Arany László művei alapján határozza meg. A tizenegy fejezet közül véleményem szerint öt mutatkozik alkalmasnak kortárs alkotások vizsgálatára.

1. Pesszimizmus, melankólia, dezillúzió

A pesszimizmus, a melankólia és a dezillúzió Imre László szerint már Byron *Don Juanjától* kezdve a verses regény műfajmeghatározó tényezőinek tekint-

hető. A 19. századi verses regények mindegyikében megtalálhatók e hangulatok, általában a spleennel és a feleslegesség tudatával kiegészülve (IMRE 1990: 86). Imre László elsősorban történelmi és társadalmi tényezőkre vezeti vissza felbukkanásukat. Byronnál a felvilágosodásban és a francia forradalomban való csalódás magyarázza a szereplők kiábrándultságát (IMRE 1990: 81). Az *Anyegin* létrejöttének ideje I. Sándor cár uralkodásának végére esik, aki liberális és reformer uralkodóként lépett trónra, reformjai azonban kevés sikerrel jártak vagy kudarcba fulladtak, uralkodásának végére pedig teljesen felhagyott reformkísérleteivel. a magyar hősök hasonló érzéseit pedig az okozza, hogy a „műfaj első nagy felvirágzása (...) a kiegyezést követő évtizedre esik, amikor a 67-tel kapcsolatos remények szertefoszlása a Byronéval rokon krízist idéznek elő” (IMRE 1990: 81). A *Bolond Istók Első énekének* keletkezésében az 1848–49-es forradalom és szabadságharc kimenetele és következményei hasonló szerepet tölthettek be. Az Imre László által okként megjelölt események értékelése azonban történelmi távlatot feltételez, ezért, noha kortárs alkotások elemzésére nem teljesen alkalmatlanok, e szempontok alkalmazásához a jelen pillanatban hiányzik szükséges távlat.

2. A liberális eszmekör válságának tünetei és

3. A nemzettudat átmenetiségének kifejezése

Imre László könyvének a főnti alcímben szereplő két kategóriája ugyan két teljesen különböző kérdéskört ölel fel, egybevonásukat mégis az indokolja, hogy mindkettő jellegzetesen 19. századi probléma. E két kategória tárgyalásakor Imre ónagyrészt az 1848–49-es forradalomra és szabadságharcra, valamint az 1867-es kiegyezést követően aktuálissá váló politikai, ideológiai és morális kérdésekre tér ki. Byron vagy Puskin verses regényeihez hasonlóan a jelenben keletkezett alkotások sem lehetnek érintetlenek az aktuális politikai, ideológiai és morális kérdésektől, ezek kijelölése azonban számos nehézségbe ütközik. A középpontban álló eszmekörök a műveket jellemző szubjektív, ironikus, sőt olykor (mint például Byronnál) gúnyos hangnem miatt már a 19. század verses regények esetében sem mindig határolhatók be, a posztmodern művek esetében pedig az ironia megsokszorozódásával kell számolnunk. Ám ha egyértelműen kijelölhetők volnának is a más foglalkoztató eszmei kérdések a legújabb verses regényekben, a távlat hiánya ez esetben is jelentősen megnehezítené e kategóriák vizsgálatát, vagy talán teljesen el is lehetetlenítené, ezért a monográfia említett fejezeteiben felvetett szempontokat sem tartom alkalmasnak a kortárs művek elemzésére.

4. A társadalmi regény deformációja és

5. A lélektani regény deformációja

„Általános vélekedés az, hogy a múlt századi magyar verses epika, főleg 1849 után, a prózai regény funkcióját veszi át” (IMRE 1990: 137). Alig hihető, hogy ez a funkcióátvétel lejátszódott. A verses regény eredetileg azért jött létre, és azért talált követőkre, mert az irodalmi hagyományokkal szembeszegülve korábban nem ismert alkotói, sőt költői szabadságot engedett meg. A prózai regény funkcióját magára vevő verses regényben éppen e műfajmeghatározó jegyek szorultak volna háttérbe és/vagy maradtak volna kihasználatlanul. Minden bizonnyal érdemes és érdekes vállalkozás lehet a verses regényt a prózaregény felől megközelíteni, ám a társadalmi és a lélektani regénnyel való összehasonlítás jellegzetesen a XIX. századi jelenségekre koncentráló megközelítés. Térey és Schein alkotásainak vizsgálatakor nem ez, hanem valószínűleg a kortárs prózaregénnyel való összevetés vezetne érdekes eredményekhez.

6. A kompozíció aszimmetriája

„A byroni-puskini verses regény úgy produkált művészi szöveget, hogy művészietlenséget imitált, és olyan struktúrát teremtett, amely a struktúra hiányaként fogható fel” (IMRE 1990: 168). A verses regények esetében több olyan narratív eljárás felfedezhető, mely első olvasásra a strukturátlanság látszatát keltheti: a hagyományos prózaműfajokkal vagy egyéb a történettel rendelkező műfajokkal ellentétben a verses regény narratív struktúrája ugyanis nem az elbeszélte történet rendjét követi. A verses regényben is kijelölhetők azonban azok a sűrűn előforduló struktúrák, melyek többé-kevésbé kiszámíthatók, mert gyakrabban bukkannak fel, vagy inkább ismétlődnek és/vagy/de variálódnak. Műve egyes énekeit például minden szerző keretes vázba foglalja, a mű befejezése pedig általában fokozza az aszimmetria látszatát. A zárás kétféle változatát különböztethetjük meg: léteznek valóban töredékben maradt művek, mint amilyen pl. a *Don Juan* vagy a *Bolond Istók*, és váratlanul, a cselekményt részben vagy teljesen lezáratlanul hagyó művek, mint az *Anyegin*.

A lírai ének a folyamatosan kibontakozó történetet megszakító személyes előlépései is aszimmetrikus struktúrát teremtenek. „A cselekmény folyamatosságának megszakítása epizódokkal, lírai előlépésekkel, reflexiókkal nem zilálja szét a kompozíciót, hanem az eltérő időbeli és térbeli elemek egymás mellé illesztése gondolatokat ébreszt, gazdagságot és változatosságot eredményez” (IMRE 1990: 169). Imre László a személyes előlépések tíz különböző formáját és funkcióját különbözteti meg:

1. önálló lírai költemény értékű személyes előrelépés (IMRE 1990: 169)
2. cselekményt továbbblendítő (IMRE 1990: 170)
3. a lírai-én kollektív tapasztalatot közvetít (IMRE 1990: 171)
4. aforizmaszerű személyes előlépés (IMRE 1990: 171)
5. az olvasóval való cimborálás, kacérkodás, kedélyeskedés (IMRE 1990: 171)
6. önkomentárok, megjegyzések a mű fogadtatásáról (IMRE 1990: 172)
7. a lírai én személyes emléke (IMRE 1990: 173)
8. visszatekintés két ének írása között eltelt időszakra (IMRE 1990: 173–174)
9. a történettől elkalandozó eszmefuttatások (IMRE 1990: 174)
10. lírailag telített személyes előlépések (IMRE 1990: 174)

A személyes előlépések ritkán fordulnak elő a főnti letisztult formában. A lírai telítettség szinte minden esetben jellemző a műfajra, ami egy megközelítőleg önálló vers értékű költemény esetében magától értődő. Az aszimmetrikus kompozíció megléte vagy hiánya jól vizsgálható a kortárs verses regényekben is.

7. Szubjektív elbeszélő modor, humor, ironia

A szerzői vallomás és jelenlét szerepe először a XVIII. századi prózában nő meg (IMRE 1990: 187), a *Don Juan* irodalmi előzményei közt is találhatók ilyen alkotások. Byron legfőképpen abban bizonyult élen járónak, hogy munkájában nemcsak az általa megteremtett lírai én előlépései voltak teljesen személyes hangnemek, hanem a mű teljes elbeszélő modora is személyes jellegűvé lett. A szerzői előlépések behálózák és folytonosan megszakítják a történetet, ezáltal lazítva fel az elbeszélői modor tárgyilagosságát (IMRE 1990: 191).

Az elbeszélő modor fellazulásának másik forrása a verses regények humora. Ahogyan a személyes elbeszélő modor, a humor is fontos jellegzetessége a műfaj irodalmi előzményeinek. Rabelais, Cervantes regényei sorolhatók ide elsősorban, de a Byron műveit közvetlenül megelőző alkotások között is találhatók olyanok, melyeknek lényeges szervezőeleme a humor. Byron Pope *A fürtrablás* (1712) című komikus eposzát, Arany pedig a magyar irodalom vígposzztermését hasznosította (IMRE 1990: 202).

Az ironia a *Don Juan* és az *Anyegin* elbeszélő modorának is meghatározó vonása. Aranynál kevesebb szerep jut az iróniának, mint a humornak. Viszont Arany László verses regényében, „*A délibábok hősébe*n a történet objektivitását erőteljesen befolyásoló tényező Balázs ironikus beállítása” (IMRE 1990: 206). Az ironia mellett az önironia is megjelenik, leggyakrabban irodalmi, írói, költői témákkal kapcsolatban.

8. Irodalmiasság

„A verses regény ... mesterséges műforma. Létrejötté fejlett irodalmi tudatosságot, nagy műveltség-, s mesterségbeli tájékozottságot tételez föl, aztán meg virtuózkodásig menő gyönyörködést a különféle lehetőségek felhasználásában és a művészet játékos-ironikus voltának fokozott föl- és elismerését. Egyszóval erős irodalmi önszemléletet, intellektuális irodalmiságot” (IMRE 1990: 213). Imre László az irodalmiasság és az irodalom mint téma megjelenési formáinak következő csoportjait különbözteti meg:

1. a szereplő olvasmányaival való, áttételes jellemzése (IMRE 1990: 214)
2. a mű irodalompolitikai csatározások színhelye, főleg Byronnál (IMRE 1990: 214)
3. az irodalmi életre utaló allúziók, korjellemző funkcióval (IMRE 1990: 215)
4. az író saját olvasmányaira, irodalmi élményeire tér ki (IMRE 1990: 215)
5. az szerzőnek az irodalomkritikával folytatott vitái (IMRE 1990: 216)
6. irodalmi művek sablonjainak nevetségessé tétele (IMRE 1990: 216)
7. irodalmi utalások, hatások, ellenhatások (IMRE 1990: 217)
8. metatextualitás (IMRE 1990: 227).

9. A képkészlet inkoherenciája

A 19. századi verses regényekben használt költői képek közül a hasonlatok tértek el feltűnően a kor költészetében használtaktól. Míg a korabeli költészetben „hasonló és hasonlított bizonyos hangulati és szemléleti egysége uralkodott” (IMRE 1990: 242), addig a verses regényekben hasonló és hasonlított társítása meglehetősen humoros, gúnyos vagy akár bizarr hatást is kelt, nem ritka a rejtett ironia sem (IMRE 1990: 255). A posztmodern poétika jegyében íródott kortárs verses regényeknek viszont szerves részüket képezik az olyan költői eszközök, melyek a 19. században esetleg újszerűnek hathattak.

10. A szókincs disszonanciája

Már Byronnál és Puskinnál „egyneműség helyett tarkaság, természetesség helyett mesterkedés, kaján mesterségesség jellemzi a nyelvi anyagot” (IMRE 1990: 257). A szókincs változatossága különböző formákban jelenik meg. Imre megkülönbözteti az anyanyelvi és az idegen nyelvi disszonanciát. Anyanyelvi disszonancia alatt a szövegekben megjelenő, szépirodalmi alkotásoktól idegen,

régies, elavult, nyelvjárási, diáknyelvi, tolvajnyelvi, stb. kifejezések használatát érti; ezek jelenléte egy szépirodalmi szövegben lehet humor, irónia vagy akár gúny forrása. Az idegen nyelvi disszonancia pedig a szövegben megjelenő idegen nyelvi kifejezéseket öleli fel. A 19. századi magyar verses regényekben leggyakrabban latin, angol, német és francia szavak jelennek meg; ezek gyakran személynevek, de szókapcsolatok és (általában) jelöletlen idézetek is előfordulnak. A szókincs disszonanciája mindkét vizsgált kortárs alkotásra jellemző.

11. Versforma

A verses regényeknél két hagyományosnak tekinthető versformát tartunk számon:

1. a byroni nyolc soros ottava rimá-t, vagy másik nevén stanzát
2. a puskinsi versformát, a tizennégy soros Anyegin-strófát.

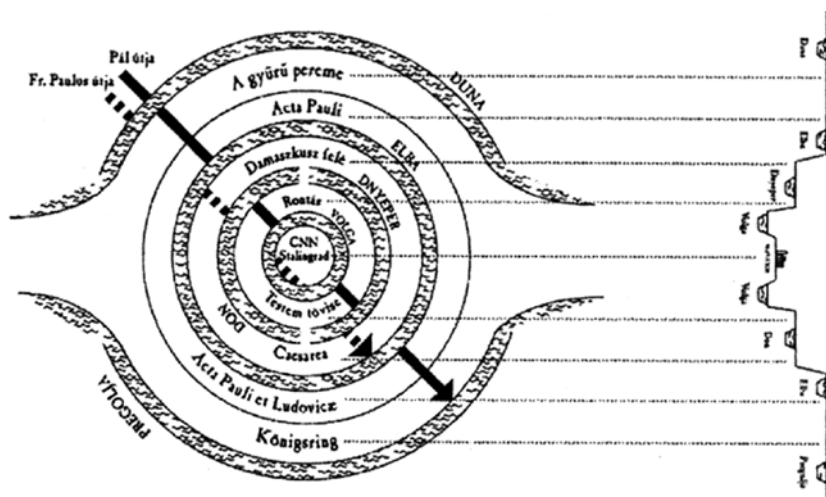
A magyar verses regényekre, annak ellenére, hogy tartalmi szempontból általában az *Anyegin* mintáját követik, az ottava rima használata a jellemző. Arany János és Arany László is a nyolc soros strófát használta, ezért feltételezhető, hogy a műfaj magyar művelői valójában nem Byron verselését tekintették mintának, hanem Arany Jánosét (IMRE 1990: 264). Az 1870-es években előfordulnak a stanza és az anyegini strófaszerkezet keresztezéséből született próbálkozások is (IMRE 1990: 264).

TÉREY JÁNOS: PAULUS

Térey János máig négy kiadást megért verses regénye, vagyis „posztmodern Gesamtkunstwerk”-je (MARGÓCSY 2002) 2001-ben jelent meg.

1. A kompozíció aszimmetriája

A *Paulus*nak mint verses regénynek a szerkezetét vizsgálni elsősorban azért érdekes vállalkozás, mert a szerző kísérletet sem tesz a műfajt a 19. századi irodalomban szokatlanra tevő struktúranélküliség hangsúlyos megteremtésére. A függelékben három ábra található: az elsőn a *Paulus* szerkezetének vízszintes keresztmetszete látható, vagyis a *Paulusi katlan*, a második ábra felülnézetből ábrázolja a *Paulusi gyűrűket*, a harmadikon pedig egymás mellett szerepel a két ábra:

1. ábra: A katlan és a gyűrűk

A fönti ábrán a mű fejezetcímei gyűrűkké formálódó folyók (az Elba, a Dnyeper, a Volga és a Don) közé rendeződnek. A gyűrűszerű folyókat felül a Duna, alul a Pregolja határolja. A folyamok koncentrikus köreit két, felülről lefelé haladó nyíl szeli át, a fekete Pál útját jelöli, a szaggatott Friedrich Paulusét. A második, az Elba nevével fémjelzett gyűrűben latin címek sorakoznak: *Acta Pauli* és az *Acta Pauli et Ludovicæ*. Ezek azon felül, hogy Pál apostol cselekedeteire utalnak, olyan hatást is keltenek „mintha hajdani szentek életét olvasnánk” (MARGÓCSY 2002). A harmadik gyűrűben álló címek: a *Damaszkusz felé* és *Caesarea* is Pál apostolhoz kapcsolhatóak; a Damaszkusz felé vezető úton történt a pálfordulás, Pál apostol két évig raboskodott Caesareában. A Paulus koncentrikus gyűrűkből álló szerkezete a „dantei kompozíció” (MARGÓCSY 2002) és a látszólagos struktúrátlanság ötvözésére tesz kísérletet. A függelékben található ábrák nélkül azonban nem biztos, hogy a kompozíció az olvasó számára ennyire egyértelmű lenne.

A *Paulus* szerzői előlépései inkább a puskinsi visszafogott modorra hasonlítanak. A feljebb megkülönböztetett tíz típusból öt jellemző Térey *Paulusára*.

„Érásban,Úttörőszövetség,
Még megmártózom néhanap,
Kísért tábortüzekről emlék,
S a grátisz repülőutak!
Gyűjteménye annak szegényebb,
Ki nem kóstolt menzán ebédet.
És Pál ilyen. Az úttörők

Egyszer vitték külföldre őt:
A transzportban kakukkfióka,
Munkára, harcra néha kész.
Endékás pálya, csenevész
Szuvenír az asztalfiókba:
A nagy Luther-szobor alatt
Kispajtások raja halad.”
(*Paulus I./25.*)

A szerzői előlépések két formája is azonosítható a fent idézet versszakban. A 7. típusú, a lírai-én személyes emlékének felidézése, amely ez esetben gyermekkori és a 2. típusú, vagyis cselekményt tovább lendítő: az előző versszakban Pál felönt a garatra a repülőgépen, a következőben pedig már Kemeszkyvel találkozik Drezdában.

„Vajon melyik oldalon állok?
Találgatod, jó olvasóm...
Bevált narrátori szokásjog?
Mint kőpor ül meg bőrzakón,
Ülepszik ok meg érv e percben.
A senkiföldjére telepszem:
Get the balance right, súgja Gore
Márton, eldől napnyugtakor,
Kivel voltam csalóka, fösvény.
Niemandland, bérelt birtokom!
Betépve balanszírozom
Két nyirkos frontvonal között: én.
Minden vallomás terhelő
És roskad mindkét serpenyő.”
(*Paulus III./19.*)

Ebben a szövegrészben három szerzői előlépéstípus is megtalálható: az 5. típusú, az olvasóval való cimborálás, a 9., vagyis a történettől elkalandozó eszmeifuttatás, viszont az előrelépés ez esetben inkább a cselekmény megtörését eredményezi: a lírai-én-Térey itt a történethez való viszonyulását boncolgatja. Mindehhez járul, hogy az utolsó két sor burkoltan némi kollektív tapasztalatot vagy bölcsességet közvetít (3. típusú előrelépés).

A *Paulus* fejezeteinek szerkezeti felépítése verses regényekre jellemző tagolódást követi: bevezető – személyes előlépésekkel szaggyatott cselekmény – befejezés. Meglátásom szerint a *Paulus*ban elsősorban ebben valósul meg az aszimmetrikus kompozíció koncepciója.

2. Szubjektív elbeszélő modor, humor, irónia

A szubjektív elbeszélői modor használata elsősorban azokra a fejezetekre jellemző, amelyekben a líra-én-Térey Pál (és Ludovika) történetét beszéli el, a másik hős, Friedrich Paulus-történetére inkább egy prózai stílusú narrátor objektív elbeszélőmodora a jellemző. Posztmodern költészet és szubjektív elbeszélői modor összjátéka a műben olyan elbeszélőmodort hoz létre, mely egy mondat erejéig sem enged beleélést és egysíkú értelmezést az olvasó számára. Az egysíkú értelmezést sok esetben az teszi lehetetlenné, hogy mindig lappang valamenyi humor, irónia, ellentmondás vagy önirónia az elsődleges jelentés mögött.

3. Irodalmiasság

A *Paulus*, mint afféle igazi posztmodern szövegszövevény, tele van intertextualitással, parafrázisokkal és utalásokkal. Az idézetek többsége jelöletlen „pl. József Attilától, Kosztolányitól, Heideggertől stb. származó” (MARGÓCSY 2002) idézetekkel kell számolnunk. A terjedelmében legnagyobb és ezáltal legfeltűnőbb parafrázis Ludovika levele Paulushoz, a parafrázált szöveg pedig Tatjana Anyeginhez írott levele. Az alábbi példában a bal oldali oszlop Tatjana leveléből, a jobb a Ludovikáéból származik:

„Én írok levelet magának –”
„Én postázok vírust magának,”

Tatjana levele négy szövegrészből áll, a következő tagolást mutatja: 21 – 9 – 45 – 4 sor, feltételezem, hogy Ludovika levele is ilyen beosztású, a sorok száma ugyanis egyezik, viszont a tagolás nem egészen nyilvánvaló, mert a 9 és 45 soros részek a szöveg nyomtatott formájában nem fértek ki ugyanarra az oldalra. A fenti egyezéseken túl a két levél zárósora valamilyen furcsa és ellentmondásos módon össze is cseng:

„Végzem! Átfutni nem merem,
Megöl a félelem s a székelyen,
De jelleme kezes nekem,
Bízom: a sorsom van kezében...”

„Végzem! Viselkedj csődörül,
Egészben tart a töredék hit,
Birtokolj mértéken fölül,
Ízem és valóm gyökeréig.”

Az Anyegin-parafrázis révén az irodalmi és műfaji hagyomány a *Paulus*ban témává válik.

4. A szókincs disszonanciája

Anyanyelvi és idegen nyelvi disszonanciára bőven találunk példát a szövegben. „A számítógépes szakma szakmai zsargonja, a mai pesti éjszaka szlengje, a német nyelvű citátumok, a háborús szakkönyvek szóhasználata, a barátok kiszólásai békés egymás mellett élésben tanyáznak ... – s így már csak a szókincs terén is az állandó mozgás képzetét, a soha meg nem állapodott nyelv vízióját tartják ébren” (MARGÓCSY 2002). A számítógépes szakzsargon helyett szerintem pontosabb (persze állításom a szöveg nem minden helyére igaz), a hacker szleng kifejezéseiről beszélni:

„Dörzsölt black hatekkel csatáz
Mint hálózati inkvizítor.”
(*Paulus I./8.*)

Előfordulnak héber és jiddis szavak és szövegrészek is, ezek a Ludovikával kapcsolatos szakaszokban jelennek meg:

„Kíváncsiságodért lakolj!
Állítom: a goj beljbt a goj.”
(*Paulus IV./6.*)

A már említett angol kifejezések mellett német, olasz, francia és latin szavak, fordulatok és idézetek is szerepelnek a szövegben:

„Imé, a specialité
De la mansion...”
(*Paulus IV./45.*)
„Sunt lacrimae rerum , tudom”
(*Paulus IX./27.*)

Az anyanyelvi disszonancia kitűnő példája a következő idézet, ahol a régies „nadály” és az argó „strigó” kerülnek egymás mellé:

„Józsefváros összes nadálya,
Strigója, szerencsevadásza...”
(*Paulus VIII./13.*)

5. Versforma

Térey mintája ebből a szempontból is Puskin *Anyeginje* volt. Híven követi az Anyegin-strófa rímképletét, sorainak szótagszámát és többnyire az eredeti jambikus lejtést is betartja, a versszakok utolsó két sorának csattanó-funkcióját is használja.

Térey lényegében három Paulus történetét beszéli el: Pálét, az „újlipótvárosi gyerek”-ét (Paulus I./5.), Szent Pálét, a 13. apostolét és Friedrich Paulus (1890–1957) német tábornokét, de az ötödik fejezetben, vagyis a gyűrűk közepén, egy cameo erejéig megjelenik Lucius Aemilius Paulus, a római hadvezér, konzul, a cannaei csata vesztese is. Az ő megjelenése valószínűleg valamiféle hadtörténeti összefüggés következménye, az ötödik fejezet ugyanis Friedrich Paulus történetét beszéli el. Pál, Pál apostol és Friedrich Paulus alakjai azáltal mosódnak össze, hogy legtöbbször mindannyian Paulusként jelennek meg a szövegben. A emberi élettel kapcsolatban teljesen más jellegű problémákat és megoldásokat felvető három történet összeolvasztása végül nem kínál fel tanulságként levonható bölcseletet, mindhárom szereplő „szájüregébe obulus” (Paulus IX./53.) kerül. A gyűrűkön átvágva szinte ugyanoda érkezünk:

Ich stehe hier, und kann nicht anders.

Luther Márton

Ich stehe hier auf Befehl!

Friedrich Paulus

„Itt állok és nem tehetek mást.

Míg rám erős Uram tekint,

Itt állok őrt, parancs szerint.”

(Paulus IX./56.)

A bal oldalon a könyv első mondatai, a mottók olvashatók, míg a jobb oldali idézetek a kilencedik, vagyis az utolsó fejezetet záró sorok. A *Paulus* utolsó soraiban egyesülnek a mottóként felhasznált Luther Márton- és Friedrich Paulus- idézetek, átkötőként pedig egy bibliai vagy legalábbis vallási szöveg parafrázisának tűnő félmondat szolgál. Ez a mondat valamilyen formában mindhárom Paulus attitűdjének lényegét magába foglalja. Már külön-külön is összecsengnek a mottók, hiszen ugyanazt az állítást hordozzák: Ich stehe hier. A Luther idézet szabad akaratot felétételez, míg Paulusé a társadalmi körülményeknek való alárendeltséget, az egymással kezdetben szemben álló magatartásformák egy felsőbbrendű hatalomnak vagy akaratnak alárendelve íródnak felül és válnak egységessé.

SCHEIN GÁBOR: BOLONDOK TORNYA

Schein Gábor *Bolondok tornya* című verses regénye 2008-ban jelent meg. Lehetséges, hogy a mű terjedelme és elbeszélő stílusa miatt találóbbr lenne műfajmegjelölésként a verses elbeszélés fogalmát használnunk.

1. A kompozíció aszimmetriája

A *Bolondok tornyának* szerkezetével és kompozíciójával kapcsolatban is megállapítható, akárcsak a *Paulusszal* kapcsolatban, hogy szó sincs a 19. századi verses regényekre olyannyira jellemző struktúranéküliség hangsúlyozásáról. Sőt mi több, a második fejezetben szerepel egy számsor, melynek segítségével leírható a mű szerkezete: „Egy kód: hét, öt, huszonnyolc, négy, egy” (*Bolondok tornya* II./3./21.). A *Bolondok tornya* hét fejezetből áll, mindegyik fejezet öt versszakból, a versszakok huszonnyolc sorosak, négy kép található a fejezetek között, melyek mind a bécsi Narrenturmot ábrázolják, az egy pedig valamilyen formában magát a *Bolondok tornyát* jelképezheti, abban viszont bizonytalan vagyok, hogy magát a tornyot, mint (a valóságban is létező) épületet, vagy a művet szimbolizálhatja-e. Annak ellenére azonban, hogy a számok segítségével leírható a szerkezet, Schein Gábor regénye nem valósít meg olyan mértékű szerkezeti szimmetriát, mint a *Paulus* koncentrikus gyűrűi. A fejezetek egy-egy városban játszódnak, az első Pirnában, a második Bécsben, a harmadik Zürichben, a negyedik ismét Zürichben, az ötödik Pirnában, a hatodik Bécsben és a hetedik Budapesten. Csak egyetlen szimmetrikus elemet fedeztem fel a szerkezetben: a Bécshez kötődő 2. és 5. fejezetek egymással szemben állnak, és ezek előtt és után helyezkednek el bécsi Narrenturmot ábrázoló képek.

A *Bolondok tornyából* a 19. századi verses regényekre jellemző szerzői előlépések hiányoznak, viszont „a jegyzetapparátust létrehozó szerzői szölam közvetíti felénk a (szereplők által folytatott) művészettörténeti/filozófiai diskurzust kiegészítő tudománytörténeti/művelődéstörténeti ismereteket; amíg Bernardo Bellotto és Robert Nador vitája diszciplináris különbségekből fakadó értelmezési eltérésekről, megértéssbeli lehetőségekről szól, addig a szerzői jegyzetek ezeknek tudomány- és társadalomtörténeti aspektusait, illetve eseményeit tárgyalják, fejtegetik tovább” (BENCE 2012: 83–84). A gyakran tekintélyes hosszúságú lábjegyzetek és verses regényekben található személyes előlépések elméletben elsősorban abban különböznek, hogy a lábjegyzetek választási lehetőséget kínálnak fel a befogadónak: megszakítja a történetet a lábjegyzet elolvasásával, vagy figyelmen kívül hagyja a lábjegyzetet, és folytatja történetet. A szöveg szerkezete látszólag folyamatos cselekményvezetést kínál az olvasó számára, ez azonban, éppen a lábjegyzetek értelmezést elsősegítő, ismereteket közvetítő jellege miatt nem valósulhat meg, közvetetten kényszerítve az olvasót a szöveg állandó megszakítására.

2. Szubjektív elbeszélő modor, humor, ironia

A verses regényekben a szubjektív elbeszélő modor elősorban a szerzői előlépésekben érhető tetten. Annak ellenére, hogy a *Bolondok tornyából* hiányoznak

a klasszikus értelemben vett szerzői előlépések, nem hiányzik belőle a személyes elbeszélőmódor. A szubjektív elbeszélőmódor tetten éréséhez tisztázni kell a szerző és az elbeszélő kilétét. A klasszikus séma szerint a szövegben is előlépő elbeszélő egyértelműen egyféle lírai-én-szerző konglomerátum.

A *Bolondok tornyának* azonban, a 2-es számú lábjegyzet alapján levonható következtetések értelmében két szerzője van: Robert Nador, aki Bob, tehát önmaga és Bernardo utazását meséli el, a szöveget lábjegyzetekkel ellátó személy pedig valószínűleg egy lírai-én-Scheinnel azonosítható. A szöveg nagyobb része a maga a közvetlen, gyakran fecsegő párbeszédes formájában nagyon is szubjektív, a befogadó a szöveg párbeszédes jellegéből fakadóan csak azokról a dolgokról szerezhet tudomást, melyeket a szereplők szóvá tesznek. A lábjegyzeteket „író” lírai-én-Schein hangneme az esetek többségében tárgyilagos (hiszen jobbára ismereteket közöl). A 23-as számú lábjegyzet azonban jól példázza a szubjektív elbeszélőmódot:

„Ezt tanúsíthatom én is.
Megkóstoltam a csirkét, valóban finom.
A szerbet egyébként Tubicának hívják.”
(*Bolondok tornya*: 53.)

A *Bolondok tornya* humorának elsődleges forrása a játékos szóhasználat, de a hétköznapi, sőt néha a közönségesbe átcsapó humorra is akad példa:

„Remélem, a szél nem lesz túl szagos és fülrepsztó,
mely a lenti nagysípon fisztulásan átfúj.”
(*Bolondok tornya* IV./1./4-6)

3. Irodalmiasság

A verses regényekben hangsúlyos magasfokú intellektualizmus fontos szerepet tölt be a *Bolondok tornyában* is, művészet-, tudomány- és művelődéstörténeti, történelmi, filozófiai, irodalmi utalások, diskurzusok és ismeretek mozgatják a történetet. Található példa inter- és metatextualitásra is, az utóbbira leginkább a lábjegyzetekben. Viszont olyan vagy hasonló értelemben vett irodalmiasság, mint amilyen általában a verses regényekre jellemző, a *Bolondok tornyában* nem jelenik meg. Ugyanakkor egy ilyen összetett szövegapparátus létrehozása és következetes működtetése nagymértékű irodalmi tudatosságot feltételez, ami úgyszintén az irodalmiasság egyik megjelenési formája a verses regényekben.

4. A szókincs disszonanciája

Anyanyelvi és idegen nyelvi disszonanciára is találunk példát:

„A gépgyárban meós volt, ő idomította
a város tündöklő futballistáit,
hivatásos filatelista és irtó
sokat bír inni, a tömény meg se kottyán
neki. ...”

(*Bolondok tornya* I./1./23-27)

Latin, német, francia és angol szavakban szófordulatokban, mondatokban és idézetekben is bővelkedik a *Bolondok tornya*, sőt mi több, az egyik szereplő csak angolul szólal meg:

„... Hi, Bernardo! I'm David
Michaelis, CNN-News. I'll show you the world, keep
it in one. ...”

(*Bolondok tornya* IV./3./15-17)

5. Versforma

A *Bolondok tornya*ának fejezetei huszonnyolc soros versszakokból állnak, ebből sem byroni, sem pedig puskinsi ihletésre nem következtethetünk. Nem fedezhető fel egységes rímképlet, az időmértékes vagy az ütemhangsúlyos verselés jellegzetességei sem. Talán a „huszonnyolc soros strófákba rendezett szabadvers” meghatározás segítségével körvonalazható leginkább a *Bolondok tornya*ának verselése.

Imre László *A magyar verses regény* című monográfiája alapján megállapított és kiválogatott megközelítési szempontok alkalmazhatóknak bizonyultak a kortárs alkotásokra. Ugyanakkor az a tény, hogy az Imre László által tizenegy kategóriába csoportosított megközelítési lehetőségek közül csak ötöt használtam fel, arra enged következtetni, hogy ez az elsősorban 19. századi verses regények jellegzetességeinek megragadására kidolgozott rendszer csupán hozzávetőleges viszonyítási pontok kijelölését, egy-egy alkotás műfaji kereteinek jelzését teszi lehetővé, ha vele a posztmodern műveket értelmezzük. Az apparátus kiegészítésre szorul, ha kortárs alkotások mélyreható elemzése a célunk.

Irodalom

BENCE Erika 2012. Hagyománytörés és a XXI. századi verses regény. In: BENCE Erika 2012. *Arachné szőnyege A magyar irodalom alakulástörténeti „szövevénye” a XVIII. század végétől napjainkig*. Újvidék, ŰE Bölcsészettudományi Kar és Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, 79–85.

IMRE László 1990. *A magyar verses regény*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

MARGÓCSY ISTVÁN 2002. *Térey János: Paulus*, <http://ketezer.hu/2002/01/384/> (2014. 9. 5.)

Szövegkiadások

SCHEIN Gábor 2008, *Bolondok tornya*. Pécs, Jelenkor Kiadó.

TÉREY János 2001. *Paulus*. Budapest, Magvető Kiadó.

Lenke KOČIŠ

MOGUĆNOST INTERPRETACIJE MAĐARSKE EPIKE U STIHU 21. VEKA NA OSNOVU MONOGRAFIJE LASLA IMRE

Mađarska nauka o književnosti mađarski roman u stihu smatra iscrpljenim žanrom koji je dospao na sam kraj svog razvitka. Objavljivanjem knjige pod naslovom *Paulus* Janoša Tereija, 2001. godine, postalo je neophodno ponovno razmatranje razvitka ovog žanra. Od istraživača mađarske nauke o književnosti jedino je Imre Laslo pokušao da sumira karakteristike ovog žanra u svojoj monografiji *A magyar verses regény*, objavljenoj 1990. godine. U kontekstu dela savremenika postalo je aktuelno istraživanje toga, u koliko se meri u analizi savremenih romana u stihu može upotrebiti metoda Lasla Imrea, koju je on prvobitno izradio za proučavanje romana u stihu nastalih u 19. veku.

Ključne reči, roman u stihu, mađarski roman u stihu, Laslo Imre, svetska književnost, žanrovski praoblici iz 19. veka, Janoš Terei, Gabor Šajn.

Lenke KOCSIS

APPROACHING THE HUNGARIAN EPIC POETRY OF THE 21ST CENTURY ON THE BASIS OF IMRE LÁSZLÓ'S MONOGRAPH

Until the beginning of the 21st century the Hungarian literature treated the Hungarian verse novel as a genre coming to the end of its development, being no longer in existence. The writing of János Térey entitled *Paulus* published in 2001, however made the reconsideration of the genre's development necessary. From among the representatives of the Hungarian literature, only László Imre has made an attempt at summarizing the characteristics of the genre. For this reason, in his monograph entitled *A magyar verses regény* published in 1990, it appears relevant to examine to what extent can be applicable the criteria mainly elaborated for the analysis of the 19th century verse novels for the processing of contemporary writings.

Keywords: verse novel, Hungarian verse novel, László Imre, world literature, 19th century genre backgrounds, János Térey, Gábor Schein

ÓZER KATALIN

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Német Nyelv és Irodalom Tanszék
ozer.katalin@gmail.com

A SZERB *DETE* ÉS A MAGYAR *GYEREK* LEXÉMÁK ALKALMAZÁSÁRÓL, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL LEHETSÉGES MEGSZÓLÍTÁSI FUNKCIÓJUKRA

A munkában a szerb *dete* és a magyar *gyerek* lexémák használata kerül bemutatásra, különös tekintettel lehetséges megszólítási funkciójukra. A két lexéma előfordulását először egynyelvű szótári adatok alapján, majd mindennapi alkalmazásuk szempontjából vizsgálom meg, ami lehetővé teszi összehasonlításukat, egyben rámutatok arra a tényre is, hogy a valós nyelvhasználat nem felel meg (mindig) a szótárak által jegyzett állapotnak.

Kulcsszavak: nyelvhasználat, megszólítás, nominális megszólításformák, szerb nyelv, magyar nyelv

1. BEVEZETŐ

Dolgozatomban a szerb *dete* lexéma és magyar megfelelőjének (*gyerek*)¹⁰ az alkalmazását elemzem, különös tekintettel a beszédpartnert megszólító funkciójára. A kijelölt vizsgálat célját két lépésben érem el. A bevezető részben a magyar és a szerb nyelv megszólítási rendszerének bemutatására vállalkozom, ezt követően pedig a szerb és a magyar egynyelvű szótári adatok alapján a lexémák leírására, azaz lehetséges jelentéseinek feltérképezésére és alkalmazásuk összehasonlítására törekszem. Második lépésként a választott lexémák alkalmazásának részletes elemzését végzem el, különösen azokban az esetekben, amelyekben a szóbeli, közvetlen (ang. *face to face*) kommunikációban e lexémák a beszélgetőtárs megszólításának funkciójával rendelkeznek. Teszem ezt szótárak, szak-

10 A mai magyar nyelvben a *gyerek* főnév mellett, amelyet a szótárakban a beszélt nyelvhez kötnek, létezik egy régebbi alak is, a *gyermek*, amely a formálisabb beszédhelyzetekhez és az emelkedettebb stílushoz kötődik. Minthogy a beszélt nyelvre a *gyerek* forma alkalmazása jellemző – különösen a vajdasági magyar nyelv esetében –, a munkában ez az alak a vizsgálódás tárgya. A megfelelő alfejezetben röviden vázolni fogom a két alak koegzisztenciáját a korszerű nyelv szempontjából.

irodalmi adatok, valamint a mindennapi életben lejegyzett példák alapján, de mindenekelőtt olyan példákat veszek figyelembe, amelyeket szerb, illetve magyar ajkú személyekkel folytatott beszélgetések alapján gyűjtöttem.¹¹ Munkámban – F. Braun definícióját véve alapul – a *beszédpartner megszólítása* kifejezés alatt olyan nyelvi eszközök alkalmazását értem (pronominális/névmási, nominális/főnévi, de a verbális/igei eszközöket is¹²), amelyekkel a beszélgetőtársra utalunk. Ennek értelmében a köszönés különböző formáit, valamint a nyelvi interakció megnyitásokor használatos szócskákat (ang. *contact forms*) – mint amilyen a *Hé!* vagy a *Halló!* – nem sorolom a megszólításformák közé.¹³

A megszólítás vitathatatlanul igen összetett nyelvi jelenség, amely egy sor nyelven kívüli tényezőtől függ¹⁴, és a kommunikációban különböző funkciói

11 Kutatásomhoz a szükséges példákat a 2013/2014-es tanév téli szemeszterében jegyeztem le. A szerb nyelvű adatközlők közül néhányan az újvidéki Bölcsésztudományi Kar munkatársai (két férfi, 32 és 46 éves, valamint hat nő, 46, 39, 38 és 35 évesek), továbbá egy újvidéki háromtagú család tagjait kérdeztem meg (anya, 55 éves; két lánya, 27 és 31 évesek). A zentai Közgazdasági-Kereskedelmi Középiskola egyik tanárnője (33 éves, bilingvális családból származik, iskoláit szerb nyelven fejezte be), emellett egy újvidéki bilingvális család tagjai (a családban magyarul és szerbül is beszélnek, az anya 62 éves, kitűnően ért, de nem beszél magyarul; lánya, 32 éves, az általános iskolát magyarul végezte el és a fia, 34 éves, az általános iskolát magyarul fejezte be) számoltak be a vizsgált lexémák használatáról. Többnyire olyan személyektől igyekeztem adatokat gyűjteni, akik filológiai képesítéssel rendelkeznek, és akik észrevételeikkel jobb rálátást nyújthattak a *dete* lexéma használatára. A magyar anyanyelvűeket közvetlen környezetemből választottam – a szűkebb és a tágabb család tagjaival folytattam beszélgetést (öt férfi: 26, 29, 34, 60 és 62 évesek; négy nő: 34, 55, 60 és 78 évesek). A tárgyalt lexémákhoz tartozó kicsinyítő képzős alakokat (pl. a szerb *detence* vagy a magyar *gyerkőc*) helyszűke miatt ezúttal nem vettem figyelembe.

12 Pronominális megszólításformákon a személyes névmásokat értem (pl. a szerb *ti/vi*, a magyar *te/maga/ön*, a német *du/Sie* stb.), míg a nominális megszólításformák, vagyis a főnévi megszólításformák közé a különböző rokoni kapcsolatok jelölésére szolgáló kifejezéseket, a nevek különböző fajtáit, a titulusokat, a foglalkozásokat jelölő kifejezéseket stb. sorolom (pl. a szerb *doktor/e*, *Zorica/e*, *profesor/e*, *mama*, *tata*, *komšija*; a magyar doktor úr, *Zsuzsa*, *anya*, *apa* stb.; a német *Herr Doktor*, *Frau Müller*, *Angelika*, *Mama*, *Papa* stb.). Amikor a verbális, vagyis az igei megszólításformákról van szó, arra a tényre gondolunk, hogy a mondatban az önálló, a névmási alany nélkül álló személyragos ige is utalhat a beszélgetőpartnerre (pl. szerb *Gospođo Petrović!={Vi}*, *kada stižete?* vagy a magyar *Szomszédasszony!={maga/Ön}*, *látta a postást?*). Az utóbbi megszólításformával munkám keretében nem fogok bővebben foglalkozni, hiszen vizsgálata lehetetlen az előbbi kettő nélkül.

13 Saját definíciója keretében ugyanakkor kiemeli, hogy a megszólítás (német *Anrede*) a kontaktusteremtés funkciójával is jelentkezhet, ill. a valakihez szólás, személyfelhívás helyzetében (német *Anrede*) (BRAUN 1988: 7).

14 A helyes, illetve az adott beszédhelyzetben alkalmazható megszólításforma kiválasztását és használatát számos tényező befolyásolja, azaz irányítja. Ezek a tényezők beszélőközösségtől beszélőközösségig különbözőek lehetnek, pontosabban fogalmazva, az adott közösség kultúrája határozza meg őket (fajtájukat és fontossági sorrendjüket egyaránt). A szakirodalomban legtöbbször a következőket említik: a kommunikációs partnerek társadalmi helyzete (a magasabb-alacsonyabb társadalmi státus értelmében), rokonság, életkor, nem, a beszédpartnerek közötti ismeretség foka, a kommunikációs helyzet stb. (RADOVANOVIĆ 2003: 132–143; BRAUN 1988: 66).

vannak.¹⁵ Az egyik legfontosabb és bizonyosan a legtöbbször kiemelt funkciója, hogy a megszólításkor használatos szavak és szókapcsolatok a beszélgetőtársak között fennálló viszonyra utalnak (pl. rokoni kapcsolatra, különbségre stb.). A megszólítás azt is bizonyítja, hogy a nyelvtudás legalább két kompetenciának a meglétét feltételezi. Az eredményes kommunikációhoz nem elég ugyanis a pusztán nyelvi kódismeret, ahhoz ismerni kell a nyelvi jelek használatának szabályait is – a beszélőnek rendelkeznie kell kommunikációs kompetenciával is; ebben az esetben azt is, hogy egy adott helyzetben meghatározott módon hogyan szólíthat meg valakit (RADOVANOVIĆ 2003: 132–133).

Az európai kulturális (és nyelvi) terület nyelveinek többsége az ún. SAE nyelvek¹⁶ közé tartozik. Ezek a nyelvek bináris pronominális megszólítási rendszerrel rendelkeznek, vagyis van bennük egy olyan névmási alak, az ún. T-forma, amely a beszélgetőpartner megszólításakor közelséget, familiaritást fejez ki. E nyelvekben ezenkívül létezik az ún. V-forma is, mely sajátos távolságot fejez ki a kommunikációban részt vevő felek között, s az udvarias megszólításkor használatos.¹⁷ A szerb nyelv az ilyen típusú nyelvekhez sorolható. Az egyes szám 2. személyű *ti* névmás T-, míg a többes szám 2. személyű *vi* (gyakran nagy kezdőbetűvel írott *Vi*) V-névmásként szolgál.

A pronominális megszólításformák mellett az említett SAE nyelvek és velük együtt a szerb nyelv is, nagyszámú nominális megszólításformával rendelkezik, melyeket az említett névmások egyikével való kompatibilitás is jellemez (ill. jellemezheti a konkrét beszédhelyzettől függően). Így például a rokoni viszonyok jelölésére szolgáló kifejezések, mint amilyenek a *mama* és a *tata* vagy a *baba* és a *deda*, ma általában a *ti* névmással együtt használatosak, míg mások, mint a titulusok és a foglalkozások jelölésére szolgáló kifejezések, mint amilyenek a *profesor* vagy a *doktor*, de a *gospodin* vagy *gospođa* általában a V-névmással kompatibilisek.

A fentiek nagyjából érvényesek a magyar nyelvre is. Megszólítási szerepben elsősorban pronominális és nominális formák jelentkeznek, de a ragozott ige is utalhat a beszélgetőpartnerre, akár csak a szerb nyelvben, hiszen a névmási alany

15 A megszólítás lehetséges funkcióival kapcsolatban bővebben lásd. HARTUNG 2001.

16 SAE a *standard-average-european* kifejezés alapján.

17 A T-, ill. V-forma (ang. *T-form*, illetve *V-form*) kifejezést először R. Brown és A. Gilman használták a pronominális megszólítások formáiról szóló munkájukban (BROWN–GILMAN 1972). A több kiadást megért úttörő munkájuk egyben ezen nyelvi jelenség korszerű (különösen szociolingvisztikai szempontokat érvényesítő) kutatásának kezdetét jelentette. A T-forma/V-forma kifejezéseket a megszólítási funkcióval rendelkező elsődleges személyes névmások megkülönböztetésére használják (a latin *tu* alapján T-névmás) a másodlagos, a beszélgetőtárs „udvarias” megszólításának funkciójával használatos névmásoktól (a latin *vos* alapján V-névmás). Lényegében különböző megszólítási módokról van szó, és így beszélhetünk akár T-módusról vagy V-módusról, de számos nyelv jelöli a nyelvhasználat ezen sajátosságát két ellentétes jelentésű igével: magyar *tegez/magáz*, szerb *tikati/vikati*, illetve nem sztetenderd *persirati*, német *duzen/siezen* stb.

mindkét nyelvben elmarad, ha az a közlés szempontjából redundáns. Egy lényeges különbség mégis fennáll, ugyanis a magyar nyelv pronominális megszólítás-formáinak rendszere egy T- (*te*) és két V-formából áll. Ezeket V1-gyel és V2-vel jelölhetjük (*maga/maguk* és *ön/önök*¹⁸), miközben a második alak formálisabb és bizonyos esetekben udvariasabb formának számít.¹⁹

A fennálló különbségek ellenére le lehet szögezni, hogy a szerb és a magyar nyelv hasonló megszólítási eszközrendszerrel rendelkezik.

2. A SZERB *DETE* ÉS A MAGYAR *GYEREK* LEXÉMA HASZNÁLATÁRÓL

2.1. Szótári adatok

A továbbiakban az a célom, hogy választ találjak arra a kérdésre, hogy a *dete*, illetve a *gyerek* lexémát hogyan értelmezik, milyen szituációban használják a szerb, illetve a magyar nyelvet beszélők. Ilyen vizsgálatra azért is szükség van, mert megszólításkor a lexémák különböző jelentésbeli aspektusai aktualizálhatóak.

A következő szerb szótárak adatait vettem figyelembe:

- 1) *Rečnik srpskoga jezika* (Matica srpska, 2007 = RMS/07)
- 2) M. S. Moskovljević: *Rečnik savremenog srpskog književnog jezika s jezičkim savetnikom* (Gutenbergova galaksija, 2000 = RSAV)
- 3) *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika* (Matica srpska i Matica hrvatska, 1967 = RMS/67)
- 4) *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (SANU, 1965 = RSANU)
- 5) *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (JAZU, 1880 = RJAZU).

A magyar egynyelvű szótárak közül a következőket használtam:

- 1) *Értelmező szótár* + (*Tinta Kiadó, 2007* = SzTIN)
- 2) *Magyar értelmező kéziszótár* (Akadémiai Kiadó, 2004 = KMTA)
- 3) *A magyar nyelv értelmező szótára* (Akadémiai Kiadó, 1959 = ÉrtMAN)
- 4) Czuczor G./Fogarasi J.: *A magyar nyelv szótára* (1862 = CzF).
- 5) *Etimológiai szótár* (Tinta, 2006 = ETIN)

18 A magyar nyelv egyik karakterisztikuma, hogy magázhatunk egyes és többes számban is (ANDRIĆ 2012: 47).

19 A Vajdaságban, ennek ellenére, éppen a *maga* forma a jellemző(bb) a beszélt nyelvre és tapasztalatom szerint bizonyos hivatalos kommunikációs helyzetekben is udvarias formának számít (pl. a tanár és a hallgató közötti kommunikációban). Akár szolidáris-udvarias formának is nevezhető (a magázó formák használatáról a Vajdaságban [Szabadkán] és Magyarországon [Szegeden] bővebben RAFFAI 2008).

A felsorolt szótárak segítségével világosabb képet nyerhetünk a vizsgált lexémák jelentésfejlődéséről és alkalmazásáról. E tanulmány keretében részletesebben az újabb szótárak meghatározásait mutatom be. Abból a meggondolásból indultam ki, hogy ezekben tükröződik a leghűbben az aktuális nyelvállapot, bizonyos esetekben azonban hivatkozom a többi szótár adataira is.

a) A *dete* lexémáról

Bár a szerbül beszélők az első pillanatban tudni vélik, kit/mit jelöl a *dete* lexéma – pl. 'fiatal, fejlődésben lévő emberi lény, valakinek az utóda' – a szótári adatok alapján a lexéma jelentéséről és használatáról összetettebb, árnyaltabb kép bontakozik ki. Az RMS/07 szótár szócikke összesen négy magyarázatot közöl, miközben a szócikkben második helyen álló meghatározást kivéve – mely szerint a *dete* valakinek a fia vagy lánya – 'fiú- vagy lánygyermek a szülőkhöz viszonyítva' [sin ili kći u odnosu prema roditeljima]²⁰, s zárójelben közlik, hogy a jelentésben az életkor nem játszik szerepet. Első helyre (*a* pont alatt) az az értelmezés került, amely a többi szótárban is az első helyen szerepel: a *dete* – 'emberi lény (hím- vagy nőnemű) fejlődésének korai szakaszában, születésétől nemi érésének kezdetéig' [ljudsko biće (muško ili žensko) u doba svog ranog razvoja, od rođenja do početka polnog sazrevanja], a szócikk írója azonban ehhez rögtön hozzáteszi azt a jelentést is, mely szerint a *dete* esetében olyan 'emberi lény' -ről van szó, 'mely még csak ezután fog megszületni, az emberi lény csírája (magzata)' [ljudsko biće koje će se tek roditi, zametak ljudskog bića]. Érdekes, hogy a szócikknek már ebben az első részében, *b* pont alatt az a magyarázat következik, amely valamennyi szótárban megtalálható – a *dete* lexéma 'naivitást, ártatlanságot, romlatlanságot megtestesítő (fiatal) lény' -t jelent (pl. *Njegov otac je celog života bio veliko dete.* vagy *Zar ne vidiš šta se dešava, nemoj biti dete!*).²¹ Ugyanakkor a lexéma 'komolytalan, valamint 'elkényeztetett' jelentésárnyalatát egyik szótár sem tünteti fel, pedig e jelentésárnyalat igen gyakori a mai szerb nyelvhasználatban (pl. *Završi više fakultet, prestani da se ponašaš kao dete!* vagy *Prestani da kukaš i da se ponašaš kao dete!*), habár a szócikk záró példái között megtalálhatjuk azt is: *ne budi dete* azzal az értelmezéssel, hogy 'ne budi naivan, detinjast' [ne legyél naiv, gyerekes]. A szócikk harmadik szakasza, *a*) pont alatt, munkám szempontjából különösen fontos jelentést határoz meg. Ezek szerint a *dete* lexéma olyan kifejezés, amely a 'jóindulatú, bizalmasabb megszólítás' [*u blagonaklonom, prisnijem obraćanju*] alkalmával használatos. A szócikk ehhez hozzáteszi, hogy 'a (megszólított – Ó. K.) személy fiatalabb a beszélgetőtársnál' [osoba mlađa od sagovornika]. A jelentés meghatározása után példaként a *Dete*

20 A szerző fordításai

21 A zárójelben található példák a szerző gyűjtése

moje, kuda ćeš? mondat szerepel. Nem világos azonban, a szótár készítői milyen kritérium alapján csatolják ehhez az alkalmazási lehetőséghez azt a jelentést, amellyel a népköltészetben találkozhatunk: 'felőtt fiatal ember (azaz férfi – Ó. K), legény' [odrastao mlad čovek, mladić] a *dete Maksim (Crnojević)*²² példában.

Valamennyi szótárban megjelenik a *dete* lexémának a beszélgetőtárs megszólításának funkciójában álló kedveskedő, familiáris alkalmazása, a lexéma ebben az esetben olyan beszédpartnerre vonatkoztatható, aki a beszélőnél fiatalabb.

Az RMS/07 szócikkének negyedik tételében, a magyarázatok előtt olvasható, hogy a tárgyalt lexéma gyakran többes számban használatos. Példaként, a) pont alatt a birtokos melléknévvel összekapcsolt esetek, valamint a genitívust tartalmazó kifejezések következnek (pl. *gradska deca* vagy *deca dvadesetog veka*). A *dete* lexéma az efféle szintagmákban olyan személyre vonatkozik (az életkor és a nem lényegtelen), aki életmódjával és felfogásával hű tükörképe és képviselője környezetének, vagy annak a korszaknak, amelyben él' [koja je svojim načinom života i shvatanjima veran odraz i predstavnik sredine ili epohe u kojoj živi], valamint 'utód, leszármazott' [*potomak, potomstvo*]. Végül, a d) pont alá sorolták be a figuratív alkalmazás lehetőségét, mint amilyen a *dete fantazije* és a *pesnička deca*, a 'gyümölcs, alkotás, termék, mű' [plod, tvorevina, proizvod, delo] jelentéssel.²³

A fenti magyarázatok, illetve azok a jelentések, melyek *dete* címszó alatt olvashatók az RMS/2007-ben, az utolsó pont kivételével, valamennyi szótárban megtalálhatók, ezért a szerb *dete* lexéma szótári jelentésének bemutatását le is zárjuk.

b) A gyerek lexémáról

A mai magyar nyelvben a *gyerek* lexéma – pontosabban alak – mellett ma is használatos a régies *gyermek*²⁴ alak is, ezért először a két változat viszonyát taglalom.

A szótárak a két alakot külön határozzák meg, és gyakran az egyik alak jelentését a másikkal magyarázzák. Mégis azt mondhatjuk, hogy a két alak jelentése ma bizonyos mértékben specializálódás eredményeként jött létre: a *gyermek*

22 Tekintettel arra, hogy a címszó alatt nem található példa a lexéma megszólítási funkcióval való használatára (hanem inkább személyemlésként vagy identifikációs szerepben jegyzik), egyedül azt feltételezhetem, hogy ennek releváns jegye a *fiatal (mlad)*.

23 Jobb példát jegyez fel a RSANU: *Ta je teorija [o gorenju] još dijete srednjevjekovne skolastike, sofistike i mistike*.

24 A *gyermek* lexéma feltehetően a honfoglalás előtti időszakból származó jövevényszó, először a 13. században jegyezték le. Habár eredete nem világos, feltételezhető, hogy valamelyik csuvasos típusú török nyelvből kölcsönözték őseink (l. csuvas *šarm* 'k, *šamr* 'k 'fiatal; fiú, gyermek' vagy tatár *Jermäk* személynév). A *gyerek* alak eredete, keletkezése a mai napig tisztázatlan (l. az ETIN-ben a *gyermek* címszót).

formát a SzTIN-ben elsőként a formális nyelvhasználathoz kötik (pl. *gyermek-jegy*), másodsor a tudományos terminológiához, valamint az orvostudomány területéhez (pl. *gyermekorvos*), míg a *gyerek* formát itt meg a KMTA-ban is, a magyar nyelvterületen legelterjedtebb formaként mutatják be, s a következő magyarázatot fűzik hozzá: többé-kevésbé bizalmas a használata.

Mivel a Vajdaságban a magyar nyelvet beszélők között a mindennapi használatban a *gyerek* forma az elterjedtebb – még a formális kontextusokban és a médiákban is, pl. az Újvidéki Rádió magyar nyelvű, *Jó reggelt, gyerekek!* című műsorában is –, ez az alak nem ritkaság a magyarországi gyermekműsorok esetében sem, s Magyarországon ugyanígy alkalmazzák a *gyerekjegy*, *gyermekorvos* stb. kifejezéseket is. Munkámban nem emelem ki külön (következésként) a *gyermek* alakot, ám a megszólításkor előforduló jelentéseket taglaló alfejezetben számításba veszem ezt a címszót is.²⁵

A KMTA, valamint az újabb SzTIN szócikkében első helyen – mindkét alakváltozat esetében – a ’még fel nem nőtt, kiskorú/nem felnőtt személy’ szerepel, azzal a különbséggel, hogy a KMTA szócikke első tételében ehhez hozzáveszi a ’tapasztalatlan kiskorú’ és a ’gyerekes gondolkodású ember’ magyarázatot.

A KMTA-ban mindkét alakváltozat esetében megegyezik a következő két jelentés: ’szülők közvetlen leszármazottja’, valamint az alábbi (a két szótárban más sorszám alatt szereplő) jelentés: olyan kifejezés, amely a népnyelvben a fiúgyermek jelölésére szolgál. A ’valakinek az utódja’ jelentés alfajának tekinthető magyarázatok (*gyermek*²⁶: *Izrael gyermekei* és *a XVI. század gyermeke*; *gyerek*: *a Tóth gyerek*, a vicces értelmű *falusi gyerek*), mindkét alakváltozatnál említik a lehetséges megszólítási funkciót is, de véleményem szerint ebben az esetben is a jelentés bizonyos specializálódásáról beszélhetünk.

A *gyermek* forma a KMTA szócikkének meghatározásában a ’gyermekeknek idősebbektől való megszólításá’-t jelenti. A KMTA szócikke a *gyereket* felnőtt személy megnevezésére fenntartott, bizalmas stílusértékű kifejezésként definiálja (*Jó gyerek az öreg!*), a többes számú alakját pedig (felnőtt) társaság megnevezésére vagy megszólítására használják.

A SzTIN egyáltalán nem tér ki a *gyerek* alak megszólító szerepére. A *gyerek* szócikk a lexémát három tételben magyarázza: 1) ’még fel nem nőtt, kiskorú személy’ 2) ’valakinek a leszármazottja, gyermek’ és 3) (népi) ’fiúgyermek’. A

25 Romániában (Erdélyben) fordított helyzettel kell számolni – a beszélt nyelvben kizárólag a *gyermek* formát használják (l. RTIN, a *gyerek* címszó alatt). Érdekes két magyar anyanyelvű fiatal férfi (26 és 34 évesek), valamint egy fiatalabb újvidéki magyar anyanyelvű nő véleménye, akik szerint a Vajdaságban a *gyermek* kifejezést nem is használják, egyedül viccesen és/vagy ironikusan, vagy használatát fontoskodásnak vélik.

26 A *Nyelvművelő kézikönyvben* (1980) az olvasható, hogy az ilyen példák esetében a *gyermek* alak nem helyettesíthető a *gyerek* alakkal.

gyermek címszó szintén leegyszerűsítve szerepel. A szócikk a fenti első tétel ('kiskorú személy') mellett csak 'a valamely közösség vagy kor jellegzetes képviselője' jelentést tartalmazza.

Mint ahogyan fentebb már említettem, a szerb *dete* lexémához viszonyítva a magyar nyelvben két változat áll a beszélők rendelkezésére, melyek közül az egyik régebbi, a másik újabb. A mai nyelvhasználatban ugyanis (legalábbis a szótári adatok alapján ez látszik valószínűnek) a jelentés specializálódására került sor. Megállapítható, hogy a szerb *dete* lexéma és a magyar *gyerek* változat csaknem identikus jelentésskálát fed. Erre az alábbi táblázatos összefoglalás is rámutat²⁷:

JELENTÉS	'emberi lény a fejlődésének korai szakaszában, kiskorú személy, valamint 'magzat' is	'fű//ány gyermek szüleihez viszonyítva (életkorától függetlenül)' vagy 'utód (általában)'	'tapasztalatlan, komolytalan, naiv, romlatlan személy, valamint 'élkényeztetett személy' (l. fent)	'a fiatalabb beszédpartner kedveskedő, jóindulatú, bizalmas megszólítása'	'saját környezetének/saját korának hű kifejezése'	'fűgyermek'	'felnőtt fiatal férfi, legény'	'felnőtt személy'
SZERB	+	+	+	+	+	+ (vidékiek a RSANU-ban)	+	+/-
MAGYAR	+	+	+	+	+	+ (népies)	+/-	+ (bizalmas)

2.2. A *dete* és a *gyerek* lexéma a megszólításban

Ebben az alfejezetben a vizsgált lexémák megszólító funkciójával foglalkozom bővebben.

27 A táblázat alapját elsősorban az RMS/07 és a KMTA képezik. Csillaggal jelöltem azokat a jelentéseket, melyeket a magyar nyelv szótárai kizárólag a *gyermek* alak esetében jegyeznek. A „+/-” jelkombináció azt jelöli, hogy a két nyelvben használatos alakok jelentése között csak részleges az átfedés. Teljes jelentéskülönbség csak ott állapítható meg, ahol a szerb nyelv régebbi szótárai rámutatnak egyes regionálisan képviselt jelentésekre, mint amilyenek a *dete* = (Szerbia egyes területein) *badnjak* (JAZU) vagy *dete* = (népi) *dever* (RSANU). Az a magyarázat, miszerint *dete* = *mladunče životinje*, egyedül a RSANU-ban olvasható, és így nem számíthat relevánsnak.

A *dete* és a *gyerek* lexémák szófaji jellegzetességeik miatt a nominális megszólításformák közé tartoznak. A nominális megszólításformákról a következőket kell leszögezni:

A beszédpartner megszólításakor a szerb nyelvben a főnévi kifejezések általában vocativusban állnak (pl. *Profesor je stigao*. → *Profesore, kada ćete upisati ocene?*, *Gospođa Feodora se javila*. → *Gospođo Feodora, javite se što pre svom lekaru.*), ám ritkábban nominativusban is (pl. *Zemljak, kako si?* JOCIC 2011: 300).

A magyar nyelvben a megszólítás formái nominativusban állnak, de ugyanolyan szerepet töltenek be, mint a vocativusban álló szerb főnevek (ún. vocativusi szerep, l. pl. DOMONKOSI 2002).²⁸

*Kutatásomhoz, ahogyan ezt már részben a bevezetőben említettem, a szótári adatok mellett a mindennapi nyelvhasználat példáit is felhasználtam (egészen pontosan a mindennapi városi nyelvhasználatból).*²⁹ *A példák lejegyzése mellett szerb, illetve magyar ajkú személyektől is gyűjtöttem adatokat. Kiemelném, hogy a magyar anyanyelvű megkérdezettek kétnyelvű (szerbül is jól beszélő) személyek.*

Először a szerb nyelvi adatokkal foglalkozom.

1) A *dete* lexéma

A szerb nyelvű szótárak adataiból kiindulva megállapíthatjuk, hogy a *dete* lexéma akkor használatos nominális megszólításformaként, amikor fiatalabb beszélgetőtárral való jóindulatú, közvetlen, bizalmas viszony áll fenn. Habár ez a definíció lényegében igaz, a lejegyzett példák és személyes tapasztalatom alapján állítom, hogy a mindennapi életben sokkal összetettebb képpel állunk szemben. Az említett eset mellett a *dete* lexéma nominális megszólításformaként egyes és a többes számú (*deco*) alakban is jelentkezhet, ezért ezeket az eseteket is figyelembe kell venni, s arról sem szabad megfeledkezni, hogy a lexéma (egyes és többes számban is) gyakran valamilyen közvetlenül előtte vagy utána álló modifikátorral együtt használatos. A szerb anyanyelvű megkérdezettek a következő lehetőségeket sorolták fel: *moje dete/dete moje*, *drago dete/dete drago*, *miló dete/dete miló* és *dete božje*, de más lehetőségek is elképzelhetőek (pl. *lepo*, *jadno*, *nesrečno* stb.), vagy a specifikátorok halmozása, valamint azoknak különböző sorrendje (pl. *dete moje drago/drago moje dete* vagy *drago dete moje*).

Ha a *dete* lexéma alapjelentéséből indulunk ki, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy amikor a megszólítás funkciójában kerül alkalmazásra, akkor elsősor-

28 Hasonló a helyzet például a német nyelvben is, amikor az ún. megszólítási funkcióval rendelkező nominativusról esik szó (n. *Anredenominativ*). Andrić Edit a magyar esetrendszeréről szóló tanulmányában a következőképpen kommentálja ezt a tényt: „Dozivanje, obraćanje nekom isto se izražava nominativom, pošto u mađarskom ne postoji vokativ. U takvim prilikama imenicama u nominativu često dodajemo prisvojne lične nastavke” (ANDRIĆ 2009: 204). Pl.: *Édes fiam, hogy sikerült ismét megbuknod?* ili *Szervusz, Annuskám, jól vagy?* stb.

29 A példákat elsősorban Újvidéken jegyeztem le.

ban a szülőnek a gyermekével folytatott kommunikációjában fordul elő. Mégis, a *dete* lexémát az egyén megszólításának funkciójában alkalmazó, következő példák között akadnak olyanok is, amelyekre a fenti megállapítás nem érvényes (1c, 1d, 1f, 1h):

- 1a) *Dete moje, šta je bilo danas u školi?* (38 éves anya a munkáról hazaérkezve fordul gyermekéhez, 12 éves lányához, aki az ajtóban várja; az anya megszimogatja gyermeke arcát)
- 1b) *Dete božje, šta radiš? Bože, dete, svašta...* (kb. 12 éves kislány kiöntötte a pohárból a gyümölcslevet az ebédlőasztalon lévő laptop mellé, ezért 38 éves édesanyja szidja)
- 1c) *Mani se, dete, kakva nesreća da se dogodi? Nemoj misliti na to.* (62 asszony, lánya 32 éves barátnőjéhez)
- 1d) *Hoće Kata da ostane na večeri? Dođi, dete, sedi sa Anom, večerajte!* (62 éves asszony, Anna lányához és barátnőjéhez szól – mindketten 32 évesek – az asszony lánya barátnőjét marasztalja vacsorára)
- 1e) *Slušaj, dete, da ti kažem. Nije pametno da ideš sada...* (62 asszony 34 éves fiához szól)
- 1f) *Jao, dete drago, kako ne shvataš šta ti govorim?* (a 27 és 31 éves lánytestvérek beszélgetnek, a fiatalabb szól az idősebbhez)
- 1g) *Šta pričaš, dete, šta se desilo?* (egyetemi tanársegédek beszélgetnek, az idősebb, 46 éves nő szól a fiatalabb, 32 éves kolléganőjéhez)
- 1h) *Milo moje dete, hvala ti!* (a kb. 60 éves apa szól 27 éves lányához, aki a kávéscsészét nyújtja neki)
- 1i) *Dete božje, pa šta to radiš? Strašno! Sram te bilo, sad ću da zovem miliciju!* (32 éves nő, egy ismeretlen, kb. 10 éves fiúhoz szól, aki petárdákat gyújtogat az épület bejáratában)

Új jelentésárnyalatként a következőt állapíthatjuk meg: a *dete* lexéma a beszélőnél fiatalabb személy közvetlen, jóindulatú megszólításakor (a megszólított személy nemétől függetlenül) használatos. Bár ez a szótárakban is említett alkalmazásmód felismerhető a felsorolt példákban, az 1f) vagy az 1i) esetében ez nem, vagyis csak részlegesen áll fenn. Ebből kifolyólag fontosnak tűnik az idézett példákat közelebbről megvizsgálni.

Az 1a), 1b), 1e), de az 1h) példában is szülő és gyermek közötti beszélgetésből idézek. Az 1c) és az 1d) alatt az idősebb beszélő (adatközlő nő) szólít meg magánál fiatalabb beszédpartnert. Olyat, akit, saját elmondása szerint, gyermekora óta ismer és saját gyermekének érez: *En Țt bȗszkȗn kisajȗtȗtom magam-nak, mintha az ȗn gyerekem lenne.* [Ja to tako ponosito, prisvajam je, kao da je

moje dete]. Ez megegyezik M. Jocić eredményeivel, aki leszögezi, hogy a *dete* megszólításforma, amikor ismert és ismeretlen (kiskorú) gyermekek esetében alkalmazzák, a beszélő és a megszólított között fennálló bizalmas és közvetlen viszonyra utal, gyakran egyben a beszélő védelmező szerepét is kifejezve (JOCIĆ 2011: 325). Meglepő, hogy anyagában ez a kifejezés nem jelentkezik a saját gyermek megszólításának lehetőségeként (vagyis adatközlői nem említették ezt a lehetőséget [JOCIĆ 2011: 306]).³⁰

Az 1f) alatti példában, amelyben a nővért a húga szólítja meg, a köztük fennálló rokon kapcsolat alapján a beszédpartnerek közötti közelségre lehet következtetni, ám ez esetben a szótárakban említett feltétel nem valósul meg, miszerint csupán az idősebb szólít(hat)ja így a fiatalabb beszédpartnerét. Adatközlőim szerint nem csupán egyszeri, izolált szóhasználatról van szó, ezért jogosan kérdezhetünk rá, hogy mely (nyelven kívüli) kritérium teszi lehetővé/engedélyezi ezen megszólításforma választását, azaz használatát.

A kérdés úgy válaszolható meg, hogy az említett példa elemzésekor figyelmet szentelünk az 1b), 1c), 1e) és 1i) alatti példáknak is. A felsorolt példák közös vonása az, hogy egy bizonyos megjelöltséggel rendelkezik a többi, valamilyen módon a „természetes” alkalmazásmódokhoz viszonyítva. Ez a különleges többletjelentés a megszokottól eltérő, rendkívüli helyzetként határozható meg. Ebbe a kategóriába sorolható minden olyan eset, amelyben a beszélő valamit helytelenít, beszédpartnerét valamiért dorgálni kívánja (1b és 1i), továbbá a kérdéses lexéma ilyen használata csodálkozást is kifejezhet, s figyelemfelkeltésre szolgál (1c és 1e). Emellett, úgy tűnik, a *dete* kifejezést ilyenkor azért alkalmazzák, hogy a beszélőnek egyfajta autoritást biztosítson (és egyben utaljon is erre a tekintélyre), amelyet (valós körülményekből adódó vagy saját megítélése szerinti) magasabb társadalmi státusa, azaz életkora, érettsége és élettapasztalata alapján érdemel ki.³¹

Az 1f) alatti példában, amelyben a fiatalabb lánytestvér szól az idősebbhez, a *drago dete* kifejezést az adatközlő (a fiatalabb lánytestvér) saját megítélése szerint is azért használta, mert nemtetszését szerette volna hangsúlyozni, a fent leírt autoritás formája azonban esetükben nem jellemző. Valójában a fent leírt séma reprodukálásáról van szó, imitációról, egyfajta szerepjátásról.³²

30 A saját gyermek megszólításakor a következő kifejezések jelentkeznek: *sine* és *čedo* – nemtől függetlenül, kislányok esetében *sine moj*, *dragi*, *mali*, *mili*, kislányok esetében *kćeri*, *ćerko*, *kćeri moja*, *mila*, *ćero*, *mala* és *ćerke* (JOCIĆ 2011: 306).

31 Ismert és ismeretlen gyerekek megszólításával kapcsolatosan (a felnőttek részéről) JOCIĆ 2011: 325.

32 Emellett elképzelhető az a magyarázat is, hogy a beszélő az adott esetben a *dete* lexémát a ’tapasztalatlan, naiv emberi lény’ értelmében használta. A harmadik lehetőség egyfajta (tartalmilag) üres, valamiképpen deszemantizált, expresszív használata a *dete drago/drago dete* kifejezésnek, hasonlóan, mint pl. a *majko mila*, *brate mili* stb. kifejezések használata esetében.

A két kolléganő beszélgetésének esetében – akik néhány éve ismerik egymást az 1g) példában, amelyben az idősebb a fiatalabbat szólítja meg a *dete* alakkal –, meglepettség, csodálkozás jut kifejezésre, de egyben rámutat az idősebb együttérzésére, esetleg „szülői” támogatására is.

Az utolsó példa (1i) annyiban különbözik az előbbiektől, hogy nem tartalmaz semmilyen (rokon kapcsolatban vagy ismeretségen alapuló) közelségre, bensőségesre (de egy bizonyos fokig jóakaratra sem) való utalást. Konfliktushelyzetről van szó, amire különösen a *božje* modifikátor mutat rá, és úgy tűnik, hogy a *dete* megnevezésnek kizárólag a világos hierarchia felállításában van funkciója, vagyis az idősebb-fiatalabb viszony kihangsúlyozására szolgál az adott beszédhelyzetben.

A fent leírtakkal kapcsolatosan szükségesnek tartom megjegyezni, hogy az adatközlők kijelentései alapján, de a saját tapasztalatom szerint is, ez a „rendkívüli helyzetből” (szidás, nemtetszés kifejezése, csodálkozás, a beszédpartner figyelmének felkeltése/a mondanivaló hangsúlyozása, félelem stb.) adódik. Minden megkérdezett, akikkel a *dete* lexéma használatáról, különösen a lexéma lehetséges megszólítási funkciójáról beszélgettem, említette ezt a fajta alkalmazását, a többségük pedig első alkalmazási lehetőségként.

A szerb nyelvben a *dete* lexéma a T-forma használatához tartozik, vagyis a *ti* személyes névmással kompatibilis. A lejegyzett példák között azonban megtalálható egy olyan is, mely eltér a megszokott használattól:

- 1j) *Hajde, dete, Vi ste sada na redu.* (idősebb nő, kb. 70 éves, egy fiatalabb, kb. 30 éves nőhöz fordul az orvosnál).

Hogy az adatközlők közül ezt az alkalmazási lehetőséget senki sem hozta fel példának, abból az a következtetés vonható le, hogy az ilyen alkalmazás nem gyakori, vagy a V-névmást a beszélő javításként használja.

A következő példákban a *deco* többes számú alak szerepel, olyan esetekről van szó, amikor a beszélő egy csoportot szólít meg:

- 1k) *Deco, gde sam ostavila ključeve?* (anya, 62 éves, indul a lakásból, és a gyermekeihez fordul, fia 34, lánya 32 éves)
1l) *Hajde, deco, napravite krug!* (fiatalabb óvónő szól az óvoda udvarában lévő gyerekekhez)
1m) *Dobro, deco moja, ko je uradio domaći?* (a tanítónő szól a tanulókhöz az óra kezdetén)
1n) *Gde ste, deco, šta imate novo? Da li ste se odmorili?* (46 éves nő, egyetemi tanársegéd, belép a könyvtárba, ahol munaktársai ülnek: a 32 éves titkárnő, a 46 éves könyvtáros, a 65 éves lektor és egy 32 éves nő, aki szintén tanársegéd)

Az 1j), 1k) és 1l) példák a mindennapi életből mindenki számára ismertek – függetlenül attól, hogy valaki szülő-e, vagy saját gyermekkorára emlékezik vissza. Ha az első példát, melyben az anya gyermekeihez szól (függetlenül attól, hogy nem kiskorúak) kizárjuk, a következő három példa a *deca* (azaz *deco*) többes számú alak használatának tipikus módját, vagyis az oktató-nevelő intézményekhez kötődő alkalmazását, egy gyerekcsoport megszólításakor való használatát mutatja. Legtöbbször kiskorú tanulók csoportjának megszólítására kerül sor ilyen módon, bár ritkábban előfordul az egyetemi oktatásban is. A beszélők ezekben a helyzetekben legtöbbször közvetlen kapcsolatot létesítenek védenccikkel, tanulóikkal vagy hallgatóikkal, de ez a forma olyan helyzetekben is használatos, melyekben csak az oktató-nevelői helyzet kerete adott, amikor ismeretség vagy bizalmasabb viszony nem áll fenn (pl. ismeretlen tanulók megszólítása az iskola folyosóján a tanár részéről).

Az utolsó példa (1n) ellenben teljesen más természetű. Itt nincs szó semmilyen státusbeli különbségről a beszélő és a beszélgetőtársak között, épp ellenkezőleg, a *deco* megszólítás a csoporthoz való tartozást jelöli, közelségre, bensőségebb kapcsolatra stb. mutat rá. Úgy tűnik, hogy a *dete* lexéma szemantikai jegyei közül csak a 'közelség' és a 'bizalmasság' maradt meg (amely eredetileg a rokoni kapcsolat jelöléséből adódott). Bár az adatközlők többsége megemlítette ezt az alkalmazási lehetőséget, az elemzett szerb nyelvű szótárak nem jegyzik.³³

2) A gyerek lexéma

Amint már elmondtam, a *gyerek* lexéma a beszédpartner nemétől függetlenül megszólításformaként is előfordulhat, mégpedig a fiatalabb beszédpartner megszólításaként (az idősebb szól a fiatalabb beszédpartnerhez), ami egyben egyfajta közelségre és bizalmasabb, illetve bensőségebb kapcsolatra is utal. Andrić Edit munkájában, amelyben az újvidéki magyar nyelvben jelentkező megszólításformákat tárgyalja, a *gyerek* lexémát az életkor szerinti megszólításformák között, pontosabban a szülőnek a saját gyermeke(i) megszólítására alkalmas kifejezésként említi (ANDRIĆ 2001: 247).

Domonkosi Ágnes a magyar megszólításformákról írt átfogó doktori értekezésében a rokoni kapcsolatra utaló nominális kifejezések között jegyzi a *gyerekem* és *gyermekem* birtokos személyraggal ellátott alakokat, kiemeli azonban, hogy ezek a formák ritkán fordulnak elő a kérdőíves módszerrel gyűjtött anyagában, miközben az adatközlők java mégis felhozta az interjú beszélgetés alkalmával. Továbbá, a kérdőív és az interjú adatai alapján azt a következtetést

33 Az 1n) alatt idézett példa jelentése kiegyenlíthető a következő mondat jelentésével: *Gde ste, ljudi, šta imate novo?* Adatközlőm (egy nő) véleménye szerint, aki a fenti példát említette, az ilyen alkalmazás lehetséges tiszta férfi és női társaság esetében is – amennyiben régi (többéves) ismeretségről, a csoport tagjaival (ill. tagjainak többségével) való közelségről, (meghittebb) baráti viszonyról van szó.

vonja le (függetlenül attól, hogy birtokos személyjellel rendelkező vagy kedveskedő, becéző formákról van-e szó), hogy hozzájuk gyakran társulnak az *édes*, *drága*, *kicsi*, ritkábban a *pici* melléknevek jelző, illetve specifikátor szerepében (DOMONKOSI 2002: 64). A *gyerekem* alakot még egy helyen említi: ismeretlen kisfiú megszólításának lehetőségeként, ám hozzá is teszi, hogy anyagában csak egyszer jelentkezik (DOMONKOSI 2002: 106).

A *gyerek* nominális forma használatát a következő példákkal szemléltetem:

- 2a) *Szép szívem! Gyönyörű gyerekem, az én szép lányom!* (kb. 45 éves anya szól a 14 éves lányához)
- 2b) *Hogy sikerült, édes gyerekem, így fölfáznod?* (60 éves nő, 26 éves fiához szól, aki betegen fekszik otthon)
- 2c) *Ide figyelj, gyerekem, most behúzik egy egyest, és akkor vakaróddz!* (kb. 40 éves általános iskolai tanárnő fenyegeti az ötödik osztályos tanulót, aki zavarja az órát)
- 2d) *Drága gyerekem, sikerült letenni a vizsgát? Vagy már mindent befejeztél?* (kb. 65 éves nő a rokona 26 éves fiúunokájához szól)
- 2e) *Mondd, gyerekem, ésnél vagy?* (testvérek beszélgetése, a 26 éves fiútestvér szól a 32 éves nővéréhez)
- 2f) *Gyerekem, lejöttek ebédelni?* (kb. 60 éves nő szól menyéhez, aki kb. 35 éves, az anyós az egyemeletes családi ház udvarában áll, a meny az első emeleti ablakon néz ki)
- 2g) *Ne bolondozz, gyerekem, hogy jut ilyen butaság az eszedbe! Tedd az ujjad rögtön hideg víz alá!* (79 éves nő a 26 éves unokájához fordul, aki a konyhába jövet csupasz kézzel megfogta a tűzhelyen lévő lábast, és megsütötte a kezét)

A felsorolt példákban felismerhetők a *gyerek(em)* lexéma azon lehetséges használati módjai, amelyeket a magyar nyelv szótárai említenek, de azok is, amelyekre a szakirodalom mutat rá. A 2a) és a 2b) alatt a szülő (az idézett példamondatokban az anya) szól gyermekéhez – az első esetben kiskorú, a második esetben felnőtt *gyerek*éhez. A rokoni kapcsolat továbbá jelen van még a 2d), 2e), 2g) és 2f) alatti példákban is. Azokban a példákban, amelyekben az idősebb személy (nő) megszólítja a fiatalabb beszédpartnerét, akivel távolabbi rokonságban van (2d és 2f) jóindulatú kisajátításról beszélhetünk – mint egyes szerb nyelvű példák esetében (lásd fenn). A fiú- és lánytestvér beszélgetése (2e) különbözik a felsorolt példamondatoktól. Ennek oka a „fordított” megszólítás, azaz a beszélő fiatalabb beszédpartnerénél, ugyanúgy, ahogyan az egyik szerb nyelvű példában láttuk. Véleményem szerint ezt az esetet akkor lehet helyesen értelmezni, ha szem előtt tartjuk a 2c) alatti példát, amelyben a tanárnő a tanítványához

fordul, és a *gyerek(em)* megszólítást, mint néhány szerb példában is, a nemtetszés kifejezéseként és dorgálásként használta. A *gyerek* vagy *gyerekem* alakok ilyen alkalmazását biztosan tapasztalta minden volt és jelenkori diák, és feltehetően az említett példában éppen a diákéletből átvett használati módról van szó, amely nemritkán vicces hangnemben jelentkezik a kimondott bíráló tompításának céljával:

- 2h) *Hát, gyerekem, hogy is mondjam, ez a ruha nem épp a legjobb megoldás!* (két barátnő beszélgetése, mindketten 32 évesek, a beszélő mosolyogva próbálja kifejezni nemtetszését barátnője választása miatt).

Érdekes, hogy a lejegyzett példák között (függetlenül attól, hogy a személyesen lejegyzett példákról vagy az adatközlők által említettekről van-e szó) nincs egyetlen sem, amelyben a *gyerek* megnevezést ismeretlen gyerek megszólítására (pl. az utcán) használták volna. Tekintettel arra, hogy a szakirodalomban említik az ilyen használati lehetőséget – attól függetlenül, hogy széles körű alkalmazásáról nem találtam adatot – feltételezhető, hogy ez a társadalmi-történelmi-politikai körülmények hatására történik Újvidéken, vagyis hogy a környezet nyelve többnyire a szerb, és ezért ez az alkalmazásmód egyszerűen nem jutott adatközlőim eszébe.

A magyar *gyerek* lexéma, talán alapértelméből eredően, nominális megszólításformaként a *te*, azaz a T-névmással kompatibilis. A V-névmással való alternációra (magázás esetében) nem akadt példa, s adatközlőim sem említik.

Mint ahogyan a szerb nyelvben is, a *gyerek* lexéma többes számú alakja rendelkezhet a beszélgetőtárs megszólításának funkciójával:

- 2i) *Drága gyerekeim, ennek nem lesz jó vége! Komolytalanok vagytok, embe-reljétek meg magatokat!* (60 éves nő, 26 éves fiához és 32 éves lányához szól, akik egész este a számítógép előtt ülnek és sorozatot néznek)
- 2j) *Gyerekek, milyen nap van ma? Mi van ma ebédre?* (az óvoda igazgató-nője a magyar csoport termébe belépve a gyerekekhez szól)
- 2k) *Édes gyerekeim, ma bizony valakinek felelnie kell!* (kb. 50 éves gimnáziumi tanárnő szól harmadikos tanulóihoz)
- 2l) *Na mi lesz az újévézéssel? Gyerekek, halljátok? Kérdezem, hogy mi lesz az újévézéssel?* (kb. 60 éves nő szól egy vegyes baráti társasághoz – magával egyidős három férfihoz és két nőhöz – a beszélgetés vendégségben, vacsora közben folyik)
- 2m) *Gyertek, gyerekek, mi befejeztük, elhűl minden* (kb. 60 éves nő szól barátai gyermekeihez, akik vendégségbe jöttek – felnőtt személyekhez: 4 férfi és 5 nő 26–32 év közöttiek, akik a szomszéd szobában ülnek, és arra várnak, hogy a szülők befejezzék a vacsorát, mert az asztalnál nincs elég hely)

- 2n) *Gyerekek, mi van kint, nem emberi!* (32 éves nő, a lakásba belépve a szüleihez, öccséhez, nagynénjéhez és nagyanijához szól)

Mint ahogyan a szerb nyelvben is, a *gyerek* lexéma többes számú alakja, vagyis a *gyerekek*, de a birtokos személyjeles *gyerekeim* is, gyermekcsoportot szólíthat meg – saját gyermekeket (2i) vagy azokat, akiket a beszélő gyermekeinek tart, azaz annyira közelinek érez (2m). A forma gyakran jelentkezik az oktatás és a nevelés területén is (2j és 2k), ahol leggyakrabban a pedagógusok, oktatók (de más intézményi személyzet is) a tanulóikhoz, védenceikhez szólnak ilyen módon, státusbeli felsőbbrendűségüket, intézményes funkciójukból adódó autoritásukat emelve ki. Egyszerűbben fogalmazva, a beszélők ilyenkor a „második szülő” szerepét öltik magukra.

A szerb szótárakkal ellentétben, a magyar szótárakban, vagyis a KMTA-ban vagy az ÉrtMTAN-ban, fel van tüntetve a többes számú *gyerekek* szóalak alkalmazási lehetősége is, felnőtt társaság bizalmas megszólításaként. Ilyen példa a 2l), amelyben a beszélő (nő) szól a barátaihoz, de a 2n) is, amelyben a beszélő (férfi) családtagjaihoz szól.³⁴ Mint a szerb nyelvben is, a *gyerekek* többes számú alakja a csoport közelségére, a tagok közti meghitt viszonyra, a csoporthoz tartozásra utal, amint ezt adatközlőink is kiemelték.

3. ÖSSZEGZÉS

Munkám célja, ahogyan a bevezetőben is hangsúlyoztam, a szerb *dete* és a magyar *gyerek* főnév, illetve nominális megszólításforma leírása és összehasonlítása volt. Néhány jelentősebb szerb, valamint magyar nyelvű szótár adatait elemezve rámutathattam arra, hogy a két vizsgált lexéma alkalmazása többnyire fedi egymást.

A megszólításként való használat területén is párhuzamokat állapítottam meg. Néhány alaki különbség ellenére – itt elsősorban a magyar nyelvben gyakran használt *gyerekem* birtokos személyjeles alakra gondolok – minden lejegyzett szerb alkalmazási lehetőségnek van magyar megfelelője. Ennek alapja minden bizonnyal a *dete*, illetve a *gyerek* lexémák jelentésbeli megegyezése.

Többek között arra a tényre is rámutattam, hogy a megszólítás funkciója csaknem maradéktalanul megtalálható az elemzett szerb és magyar szótárakban (a kivétel egy magyar szótár). Különbségnek tekinthető az is, hogy a szerb szótárak nem jegyzik a felnőtt csoport bizalmas megszólításának lehetőségét.

34 Mint ahogyan a szerb példamondatnál, itt is lehetséges a következő parafrázis: *Emberék, mi van kint, nem emberi!* Andrić Edit említett munkájában a *gyerekek* többes számú alakját a férfitársaság megszólítására szolgáló lehetőségként említi. A fenti példákban azonban vegyes csoportokról van szó, de tapasztalatom szerint a *gyerekek* többes számú alak a női társaság megszólításakor is előfordul.

Végül kiemelném, hogy munkám célja nem statisztikai jellegű volt, valamint azt is, hogy az elemzett példákat Újvidéken gyűjtöttem, ezért nem lehet kizárni, de igazolni sem a két vizsgált nyelv kölcsönhatását.

Irodalom

- ANDRIĆ Edit 2001. Megszólítási és személyemléltési formák az újvidéki magyar nyelvhasználatban. = *Tanulmányok – Studije*, Különszám, 11. Élőnyelvi Konferencia, Újvidék, Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Tanszék: 245–251.
- ANDRIĆ Edit 2009. Padežni nastavci mađarskih imenika. In: ANDRIĆ, Edit, *U duhu jezičke i kulturne koegzistencije*. Novi Sad, Akademska knjiga. 201–230.
- ANDRIĆ Edit 2012. Köszönés és megszólítás a magyar nyelvben. In: STANOJEVIĆ, Danijela–SAVIĆ, Svenka, *Iz riznice multijezičke Vojvodine: Oslovljavanje i pozdravljanje u savremenim jezicima nacionalnih zajednica u Vojvodini*. Novi Sad, Pedagoški zavod Vojvodine. 41–49.
- BRAUN, Friederike 1988. *Terms of Address: Problems of patterns and usages in various languages and cultures*. Berlin–New York, Mouton de Gruyter.
- BROWN, Roger–GILMAN, Albert 1972. *The Pronouns of Power and Solidarity*. In: *Language and Social Context*. Szerk. GIGLIOLI, Pier Paolo. London, Penguin.
- DOMONKOSI Ágnes 2002. *Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban*. <http://mek.niif.hu/01700/01715/01715.pdf><http://mek.niif.hu/01700/01715/01715.pdf><http://mek.niif.hu/01700/01715/01715.pdf> (12. 05. 2010.)
- GRÉTSY László–KOVALOVSKY Miklós (szerk.) 1980. *Nyelvművelő kézikönyv*. Első kötet. Budapest, MTA.
- HARTUNG, Martin 2001. Formen der Adressiertheit der Rede. In: *Text und Gesprächslinguistik*. Bd. 2. Szerk. BRINKER, Klaus–ANTOS, Gerd–HEINEMANN, Wolfgang–SAGER, Sven F. Berlin, Walter de Gruyter. 1348–1355.
- JOCIĆ, Mirjana 2011. Oslovljavanje i obraćanje. In: *Govor Novog Sada. Sveska 2: Morfosintaksičke, leksičke i pragmatičke osobine*. Szerk. VASIĆ, Vera–ŠTRBAC, Gordana. Novi Sad, Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku. 297–346.
- RADOVANOVIĆ, Milorad 2003. *Sociolingvistika*. Treće izdanje. Sremski Karlovci–Novi Sad, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- RAFFAI Éva 1998. A megszólítás változatai Szabadkán és Szegeden. In: *Nyelvi változó – nyelvi változás*. Szerk. SÁNDOR Klára. Szeged, JGYF Kiadó. 179–188

Szótárak

- A magyar nyelv értelmező szótára* 1959. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- A magyar nyelv szótára* 1862. Pest, MTA.
- Értelmező szótár* 2007. Budapest, Tinta Kiadó.
- Etimológiai szótár* 2006. Budapest, Tinta Kiadó.

Magyar értelmező kéziszótár 2003. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Rečnik savremenog srpskog književnog jezika s jezičkim savetnikom 2000. Beograd, Gutenbergova galaksija.

Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika 1965. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Institut za srpskohrvatski jezik.

Rečnik srpskoga jezika 2007. Novi Sad, Matica srpska.

Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika 1967. Novi Sad–Zagreb, Matica srpska–Matica hrvatska.

Rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika 1976. Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Katalin OZER

O UPOTREBI SPRSKOG LEKSEMA *DETE* I MAĐARSKOG LEKSEMA *GYEREK*, SA POSEBNIM OSVRTOM NA NJIHOVU FUNKCIJU U OSLOVLJAVANJU

U radu predstavljamo dve reči: srpsku leksemu *dete* i mađarsku leksemu *gyerek*. Posebno se bavimo i sa njihovom funkcijom oslovljavanja. Ove dve reči prvo istražujemo na osnovu jednojezičkih rečnika, potom opisujemo i kako se pojavljuju u svakodnevnom jeziku. Ova dva aspekta omogućuju upoređivanje izabranih reči. U isti mah ukazujem i na činjenicu da govornici u stvarnoj upotrebi koriste i druga značenja, a ne samo ona koje rečnici beleže.

Ključne reči: upotreba jezika, oslovljavanje, nominalne forme oslovljavanja, srpski jezik, mađarski jezik

Katalin ÓZER

ABOUT USING THE SERBIAN *DETE* AND THE HUNGARIAN *GYEREK* LEXEMES – WITH ESPECIAL REGARD TO THEIR POSSIBLE ACCOSTING FUNCTION

The work presents the usage of the Serbian *dete* and the Hungarian *gyerek* (child) lexemes, with especial regard to their possible accosting function. The author in the first instance outlines the meaning of the two lexemes based on monolingual dictionary data, and then draws attention to the different usage of the two lexemes with the help of examples from proper collections. The paper establishes that the real usage is not (always) equal to the state fixed in the dictionaries.

Keywords: usage, accosting, nominal accosting forms, Serbian language, Hungarian language

GYÖRE ZOLTÁN

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Tanszék
zoltan.gyore1@gmail.com

A MAGYAR ÉS SZERB SZÍNHÁZI EGYÜTTMŰKÖDÉS KEZDETEI

A munka célja, hogy bemutassa a magyar–szerb színházi kapcsolatok kezdeteit, melyek a két nép együttműködésének és egymásra hatásának pozitív példáiként említhetők egy olyan időszakban, amelyben a két nemzet között a politikai érdekellettek egyre jobban kitapinthatókká váltak. A korabeli korszellem alapvonásainak ismertetését követően a tanulmány röviden foglalkozik a magyar és szerb színművészet kialakulásának körülményeivel is.

Kulcsszavak: magyar–szerb kapcsolatok, nemzeti megújulás, Magyarország, Szerbia, Habsburg Monarchia, színművészet, 19. század, Balogh István, Joakim Vujić, Karađorđe Petrović.

A magyar–szerb politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok a történelem folyamán igen összetettek, szövevényesek és árnyaltak voltak. A két nép kapcsolataira legszámottevőbb és a legszebb példát a kultúra, elsősorban a folklór, az irodalom és a színművészet adja. A legkorábbi, 1812-ből és 1813-ból származó színházi kapcsolatok szervesen beágyazódnak a két nép modern színművészetének kezdeteibe. A 18. század vége és a 19. század eleje a színházat tartotta – a nemzeti irodalom és történelem művelése, a nemzeti tudós társaságok és újságok alapítása mellett – a nemzeti szellemet erősítő egyik leghatékonyabb eszköznek. A megvalósult együttműködés annál inkább jelentősnek tekinthető, minthogy ebben az időszakban a szerb és magyar nemzeti–politikai érdekek szöges ellentétben álltak egymással.

A korabeli értemiségek szemében a színház jelentőségét különösen az a tény emelte, hogy a színdarabok követéséhez, megértéséhez nem volt szükség magasabb műveltségre, sőt írástudásra sem, ezért a modern nemzeti, liberális és polgári eszmék a színházak révén megtalálhatták útjukat a legszélesebb néprétegekig – épp ezért mindkét említett nép nemzeti vezetői a színművészet fejlesztését elsőrangú politikai–nemzeti célkitűzéseik közé sorolták. A modern szerb színjátszás megindítója, Joakim Vujić is ebben a szellemben tekintett a színházra, és ilyen

értelemben jelentette ki, hogy a színház olyan iskola, amelyet mindenkinek ki kell járnia.³⁵ Szerette hangoztatni, hogy a felvilágosult nemzeteknél a nagyobb városokban 6–8 színház is működik, és hogy a kisebb városaikban is létesülnek színházak. Bajza József és Vörösmarty Mihály is kihangsúlyozták, hogy az iskola és az egyház mellett a színház az az intézmény, amely megteremti a polgári átalakulás nemzeti-erkölcsi alapjait (KERÉNYI 2000: 285–286). Hasonlóan vélekedett erről a szerbek legfontosabb, Budapesten megjelenő újsága, a *Serbske Narodne Novine* is, amennyiben egyik 1840-es cikkének írója kifejtette, hogy a színházak elsőrangú szereppel bírnak a nemzeti megújítási mozgalmakban (SNN 1840 augusztus 15.: 257).

A fent említett felfogással összhangban a színművészet a 18. és a 19. század fordulóján egyre inkább felszabadult az egyház befolyása alól, gyakori felvilágosító, népnevelő és nemzeti témáival, illetve célzataival a világi tárgyak felé fordult. A. Kotzebue,³⁶ A. Stefani, J. Ch. F. Schiller, J. B. P. Molière, W. Shakespeare és más drámaírók alkotásait fordítottak jelentős változtatásokkal magyar és szerb nyelvre, annak érdekében, hogy az említett műveltségi tartalmakat és eszméket közelebb hozzák a hazai közönséghez. Ezzel párhuzamosan, elég korán színre vittek magyar szerzők írta színműveket is.

A magyar drámaírás korábbi, 16. századi kezdeteit általában Bornemisza Péter és Balassi Bálint nevéhez szoktuk kötni. Sajnos, az ígéretes kezdeteket a 17. századtól csakhamar hanyatlás követte, aminek oka jórészt azzal kapcsolatos, hogy a Magyarországon széles körben elterjedt protestantizmus hívei úgy tartották, a színház a megengedhetetlenül szabados kifejezőmódot és viselkedést serkenti. Jegyezzük meg, hogy a 17. századtól tért nyelő „győzedelmes egyház” szigorú katolikus szellemisége sem igazán kedvezett a színművészet szabad fejlődésének. Ennek tudható be, hogy a magyaroknál a 18. század során színházi előadásokat mindenekelőtt az iskolákban és a nemesi udvarokban tartottak, ezen kívül csupán néhány vándortársulat tevékenységéről tudunk.

A magyarországi iskolákban színre vitt darabok vallásos és moralizáló jellegük ellenére igencsak népszerűek voltak. A színművek írását és előadását a jezsuita és a protestáns kollégiumokban egyaránt elsőrangú fontosságúnak tartották. A

35 Joakim Vujić (Baja 1772 – Belgrád 1847), az egyik legtermékenyebb szerb író, több mint 40 munka szerzője. Jogot tanult majd mint tanár dolgozott Magyarország különböző helységeiben. Később mint írók egy hajón sokat utazott. Több nyelven beszélt. 1806-1809, 1835-1839 és élete utolsó éveiben Szerbiában élt. Elsősorban a szerb színháztársaság megteremtése kapcsán ismert. Színdarabokon kívül figyelemre méltó útleírásokat írt.

36 August (Friedrich Ferdinand) von Kotzebue 1761 és 1819 között élt. Nagy hatású német drámaíró. Munkáit a melodramatikus szemlélet és a szentimentális bölcselkedés jellemzi. A kortársak megjegyzése szerint fél Európát megríkatta. Németországban és az Orosz Birodalomban élt, több mint 200 művet írt. Miután egy radikális egyetemi szervezet tagja, Karl Sand meggyilkolta, bevették a német egyetemek szigorú felügyeletét.

darabok színre vivői nem sajnálták sem a pénzt, sem az erőfeszítést a darabok színrevitelére: színes kosztümöket, díszleteket alkalmaztak, programfüzeteket nyomtattak, sőt a kulisszák mozgatására és speciális hatások elérésére esetenként színházi gépeket is bevetettek, ezeket Olaszországból szerezték be. Az előadások nyelve kezdetben többnyire latin volt, később növekedett a magyar nyelvű előadások száma is. Világi témájú alkotásokat is bemutattak, ám voltak a bibliai és mitológiai témájú előadások is. A darabok tárgyául a fiatalok nevelésére alkalmas korabeli események és személyek szolgáltak, így aztán a moralizáló hangnem általában erősen jellemezte ezeket a darabokat.

A több ezer néhai iskolai színdarabból kevés maradt fenn, ám a fennmaradtak közül néhány még ma is számíthat a közönség érdeklődésére (például Borss Dániel 1765-ös műve: a *Kocsonya Mihály házassága*). A modern színművészet kialakulásában érezhető szerepet kaptak a vándorszínházak is. Az első magyar hivatásos színtársulat is ilyen volt: Felvinczi György neves poéta I. Lipót császártól 1696-ban kapott engedélyt színtársulat alapítására. A modern magyar színművészet kialakulásában fontos szerepet játszottak a felvilágosodás eszméi és II. József császár nyelvrendelete, melyek serkentőleg hatottak a nemzeti nyelv és kultúra művelésére. A színművészet feladata ebben a kontextusban mindekelőtt a nyelvművelés, a magyar történelem jeles eseményeinek példértékű felelevenítése és a kor eszményének, az „érzékeny embernek” színpadi bemutatása volt. Mintaképp a német színjátszás szolgált (KERÉNYI 2000: 282).

A modern szerb színművészetnek jóval gyengébb alapjai voltak a magyarénál. A középkorban a bizánci hatalom nem serkentette, a nemanjići államban nem volt ideje kibontakozni, míg az oszmán korszak nem volt alkalmas a színház fejlődésére. Ennek következményeként a balkáni pravoszláv szerbeknél a 18. századig nem beszélhetünk a színművészet fejlődéséről – leszámítva egyes népi előadásokat, melyeket a szabad ég alatt tartottak. Más volt a helyzet az Oszmán Birodalmon kívül élő szerbek esetében. Példaként említhetjük Dubrovnikot, ahol a színművészet a 16–19. századig szerb és horvát nyelven egyaránt virágzott. Igaz azonban az is, hogy a dubrovniki színházi élet nem gyakorolt különösebb hatást a modern horvát és szerb színművészet kialakulására (ŠUMAREVIĆ 1939: 68).

A szerb színművészet Magyarországon vert gyökeret, kezdetei a 18. századra esnek. Alapjaiba német, orosz és magyar hatások szövődtek be. A szerb színjátszás kialakulása, a magyaréhoz hasonlóan, az Osztrák Monarchia oktatásügyének fejlődéséhez, illetve az iskolai színjátszáshoz kötődött. A történetírásban első ismert szerb színdarabként számontartott művet, Emanuil Kozačinski orosz tanár *V. Uros tragédiája* című művét a karlócai latin iskola tanítványai mutattak be 1736-ban. Hosszabb szünet után, a 18. század végén folytatódott a szerb színház fejlődése – amiben a fejlettebb kulturális és politikai viszonyok mellett jelentős szerepe volt Dositej Obradović felhívásának is, miszerint szerb polgár-

társai nézzenek minél több színdarabot, különösen Molière éleslátású és szelíd műveit. A század végén szerb iskolai színdarabokat játszottak Nagybecskerekben, Temesváron és Versecen. Valamivel később az iskolai színjátszással párhuzamosan amatőr színészek előadásai is megjelentek, a 19. század elején pedig fokozatosan Újvidék lett a szerb színjátszás központja (STOJKOVIĆ 1977: 31).

Tekintettel arra, hogy a szerb színművészet 1834-ig, amikor Joakim Vujićot megtették Szerbia Szerb Fejedelmi Színházának (*Knjažeski serbski teatar*) igazgatójává, többnyire Magyarországon fejlődött, megállapíthatjuk hogy a szerb és magyar színjátszás kezdetben meglehetősen hasonló körülmények között formálódott. Magyarországon a 19. század első felében a kulturális és politikai életre jelentős hatással voltak a felvilágosodás korabeli eszméi, a Nagy francia forradalom és a napóleoni háborúk eseményei, akárcsak a Habsburg Monarchia és az európai térség jelentősebb politikai és társadalmi történései. A 18. század vége felé a színjátszásra közvetett, de jelentős hatást gyakorolt a fejlett német színjátszás, a bécsi udvar dinamikus színházi élete és II. József császár intézkedései. II. József több rendelkezése a német színművészet minőségének jobbítására irányult. Többek között támogatta a hazai drámaírók és népi alkotások színrevételét, a német opera fejlődését, megalapította a bécsi Burgtheatert és lerakta a Bécsi Opera alapjait. Ez utóbbiak minőségükkel, stílusukkal és magas követelményeikkel számos más színháznak is példaképévé váltak a Monarchiában. Ugyanakkor a császár – bár céljai merően mások voltak – a német nyelvet hivatalos nyelvvé emelő rendeletével nagy lendületet adott a Habsburg Monarchia nemzeti megújítási mozgalmainak (GYÖRE 2014: 338, 352).

II. József császár, a hazai színjátszás fejlődését támogató rendelkezéseivel egyidejűleg bevezette a színművek cenzúrázásának gyakorlatát is, a cenzúrázás gyakorlata fennmaradt az uralkodó halála után is. A cenzori hivatal szorosan figyelemmel kísérte a drámaírók tevékenységét, gyakran betiltott egy-egy előadást, vagy színrevitelét a szövegen és a szereplők megformálásán eszközözendő változtatásokhoz kötötte. A rendezőknek és igazgatóknak szigorúan tilos volt olyan darabokat színre vinniük, melyekben a szereplők jellege, alakja, öltözködése, beszédmodora, mozdulatai vagy a darab egyéb vonatkozása bármelyik korabeli személy idézett meg. (MOL Kancellária, *Acta praesidialia*, A 45, 278, 1847/105).

Mégis, a modern magyar és szerb színjátszás kialakulásának a cenzúra csak az egyik – és nem is a legkomolyabb – akadálya volt. Nagyobb nehézséget jelentett az a körülmény, hogy a magyar és szerb polgárság színházi társulatok működtetéséhez anyagilag nem volt elég erős. Ennek következtében a trüppök sikeres tevékenységéhez a résztvevők lelkesedésén és a cenzúra jószándékán kívül szükség volt mecénásokra, a vármegyék, a városok vagy más társulatok támogatására. Például a Kelemen László vezetésével Pest-Budán létrehozott első

magyar modern hivatásos színtársulat működését (1790) a környező megyék anyagi és erkölcsi támogatása biztosította: amikor Kelemen 1792-ben felújította szerződését Unwerth gróffal – a budai és pesti német színház bérlőjével – a magyar színtársulat éppen 28 vármegye támogatást élvezte (SZÉKELY 1990: 65). A magyar és szerb társulatok megmaradása a vándorlás függvénye volt. A társulatok magyarországi falvak és városok folyamatos látogatásával teremteték meg fennállásuk anyagi alapját, a vándorlással növelték meg tevékenységük földrajzi és társadalmi hatókörét is (ARATÓ 1983: 70).

A társulatok tartós működését biztosító feltételnek mégis az állandó hely, a színházépület számított: a megtelepedést szavatoló épület biztosítása egyenesen hazafias cselekedetnek számított. A hazafias indíték hangoztatása mellett létesültek az első állandó színházépületek Kolozsvárott, Miskolcon, Balatonfüreden és Kecskeméten. Hasonlóan volt ez a szerbeknél is: a mitrovicai szerb színtársulat a probléma megoldása érdekében a határőrvidék katonai hatóságához folyamodott, és az ezred egyik kiképző barakkját kérte magának. A jelentésből kitűnik, hogy az ezredes, mivel jó szerbnek tartotta magát, eleget tett a kérésnek (SNN 1842 március 5.: 65).

A szerb–magyar színházi együttműködés kialakulása a kulturális élet 19. századi felpézsdüléséhez, illetve Pestnek és Budának gazdasági és kulturális központtá válásához kapcsolódik. Ugyanebben az időszakban megfigyelhető a magyar közvélemény növekvő érdeklődése a más népek kultúrája, művészete és történelme iránt. A város gazdasági fejlődésének következményeként ebben az időszakban Pest-Budán számos oktatási, politikai, vallási és kulturális intézmény létesült. Egyetemével, színházaival, múzeumaival, könyvtáraival, nyomdáival és újságaival a főváros számos politikust, üzletembert, értelmiségit vonzott – nemzeti hovatartozásától függetlenül. Pest-Buda közismert volt toleráns légköréről, melyben magyar arisztokraták, liberális nemesurak, értelmiségiek, kereskedők, politikusok, jogászok és művészek cserélhettek véleményt és működhettek együtt különféle területeken. Még a bécsi cenzori hivatal és a titkos ügynökök hada sem tudta megakadályozni a gyümölcsöző politikai és kulturális tevékenység kibontakozását. Itt működtek a szlovák, cseh, román és szerb nemzeti megújulás olyan vezető személyiségei, mint Petru Maior, Samuel Klein, František Palacký, Ján Kollár, Teodor Pavlović és sokan mások; néhányan közülük itt jelentették meg nemzeti mozgalmuk alapmunkáit. Az említetteken kívül a bolgár, görög és ruszin mozgalom fontos könyvei is Pest-Budán láttak napvilágot (PAL 2003:189–190).

1777–1877 között Budapesten 283 szerb könyv jelent meg, ezek között ott voltak a legnevesebb szerb alkotók, mint például Z. Orfelin, D. Obradović, J. Rajić, J. Vujić, L. Mušicki, Mihajlo Vitković (Vitkovits Mihály), M. Vidaković és J. Sterija Popović munkái is. Tekintettel arra, hogy az Oszmán Birodalomban

elő szerbeknek 1831-ig nem volt nyomdájuk, a szerb publikációk Budapesten jelentek meg. Ez magyarázza azt, hogy az első szerb drámaírók, novellisták, az első szerb politikusok miatt Magyarország fővárosában váltak híressé, és azt is, hogy a szerbség legkomolyabb nemzeti szintű intézménye miatt itt jött létre. Budapestet kulturális jelentősége miatt a magyar és a szerb történetírás méltán nevezi a szerb művelődés központjának a 19. század első felében (KÓSA 1937: 23–24).

A 18. század végén a közvélemény figyelme a Balkán felé fordult: ekkor, 1789–1791 között zajlott az utolsó osztrák–török háború, melynek fordulatai nagy érdeklődést váltottak ki Magyarországon. A háborút követően az Első szerb felkelés, Vuk Karadžić tevékenysége, a szerb népdalok, illetve Karađorđe Petrović személye és tettei az érdeklődés homlokterébe. A figyelem mértékére utal, hogy az említett háborútól 1813-ig a magyar lapokban több mint kétezer jelentés, cikk, útleírás, irodalmi kritika és politikai elemzés jelent meg. A magyar nyilvánosság különös mértékben érdeklődött az Első szerb felkelés történései iránt, a lapok folyamatosan követték a felkelés eseményeit. A írásokat a higgadt-ság, az élénk érdeklődés, az elemző kedv, a vallási és nemzeti tolerancia szelleme és a körülményekhez képest a pontosság jellemezte (GYÖRE 2005).

Az érdeklődést bizonyítja a Karađorđról, illetve Belgrád felszabadulásáról szóló színdarab megszületése. Balog István a tárgy kitűnő dramatizálhatóságával, illetve azzal számolva, hogy a téma aktualitása és jelentősége miatt a színdarab jó pénzbevételre számíthat, elhatározta, színre visz egy Karađorđról és Belgrád felszabadításáról szóló darabot.³⁷ Tervével jól illeszkedett az aktuális irányzathoz, hiszen néhány évre visszamenően a pest-budai színtársulatok magyar és német nyelven olyan drámákat mutattak be, melyek Nándorfehérvár 1456-os sikeres védelméről és 1790-es török alóli felszabadításáról szóltak, illetve Budának és Szegednek korábbi felszabadulásával foglalkoztak. Egyes vélemények szerint a darab megírásához Katona József adta az ötletet Balognak. Ezt igazából sem cáfolni, sem megerősíteni nem tudjuk, tény viszont, hogy Katona neve ott van az első előadás szereplőinek névsorában (PAL 2008, PÓR 1974: 165).

A Czerni Gyúró – avagy Belgrád megvétele a töröktől című dráma szövegét tehát a nyilvánosságnak a magyar történelemmel és az aktuális szerbiai eseményekkel kapcsolatos érdeklődése ihlette. Dokumentáris-drámai munkának nevezhetjük, hisz szövegében megtalálhatók a korabeli lapok jelentései, történelmi iratok kivonatai, valamint a groteszk, a folklór és a tragédia elemei, igen-

37 Balog István (1790-1873), színészként, drámaíróként és színházigazgatóként tevékenykedett. 1811-ben megalapította a második pesti magyar színházat, 1818-ban pedig az ő társulata nyitotta meg a székesfehérvári állandó színházat. A legfontosabb magyar „faluzó” vándorszínház megalapítója volt, kora legszínesebb színészi egyénisége, egyúttal a 19. század elejének legnépszerűbb színpadi szerője. *A Czerni Gyúró – avagy Belgrád megvétele a töröktől* volt első drámája.

csak színes jelenetek közepette. A korabeli bécsi titkos ügynök jelentésében a darab műfaját komédiaként határozta meg. A színmű a jelenkori vélemények szerint is az eseménynek, Karagyorgye jellemének pontos leírását. Létrejöttében bizonyos fokig szerepet játszott a színtársulat azon óhaja is, hogy megszerezze a meglehetősen jómódú szerb polgárság támogatását. A közönségnél elérendő nagyobb hatás érdekében a drámában szerb népdalokat is énekeltek. A zenét a fiatal Rothkrepf (Mátrai) Gábor szerezte, dalait kiemelkedő sikerrel adták elő.³⁸ A darabot, melyet a magyar és szerb nézőkből álló közönség frenetikus tetszéssel fogadott, először 1812. szeptemberében, vásár alkalmával mutatták be: Ennek kapcsán írta a kor híres színésznője, Déryné, az egyik főszereplő: „Volt dicsőség, volt tapsvihar, amilyent akkoribannem kaptam, és más sem. Minden dal végével forrás, újrás és kihívás annyi, hogy sok. Akkor még igen sok rácz lakott Pesten” (PÓR, 1974: 165, PAL 2008). Említsük meg azt is, hogy az alkalmas kosztümök beszerzésében a pesti és budai szerb kereskedők segítettek. Waldapfel József véleménye szerint a *Czerni Gyúró* a szerb folklorisztika szempontjából is figyelmet érdemel, „...mert megelőzi a Herder hatása alatt meginduló érdeklődés nagyobbarányú kibontakozását s az első jelentékenyebb népköltési gyűjtemény megjelenését” (WALDAPFEL 1932).³⁹

Azt, hogy a szerbek körében mekkora sikere volt a darabnak, jól illusztrálja egy Balog Istvánnal kapcsolatos anekdota. E szerint Balogot, amikor a szerb negyeden, a Tabánon haladt keresztül, felismerte egy szerb kereskedő. A kereskedő, hálából azért, amiért Balog Karađorđival és a szerbekkel kapcsolatos színművet alkotott, jó minőségű szöveggel ajándékozta meg őt. A kellemesen meglepett Balog folytatni igyekezett útját, ám amint elterjedt a hír, hogy Tabánban van, más szerbek is jelét szerették volna adni örömüknek és hálájuknak, és sorra vendégelték meg, aminek az lett a vége, hogy a sok evés-ivás és ajándékok terhe alatt imbolyogva csak a hajnali órákban érkezett haza (BALOG 1927: 67).

A hatalom reakciója azonban távolról sem volt ilyen szívélyes. Mivel az Első szerb felkelés még javában tartott, és tekintettel arra, hogy a darab a magyarországi szerbek között nagy népszerűségnek örvendett, a bécsi udvari körök úgy ítélték meg, a Monarchiának nem áll érdekében az, hogy Magyarország fővárosában a szerbség nemzeti forradalmát dicsőítő színdarabot játszanak – annál inkább, hogy ez alkalmat adhatott a felkeléssel szembeni szimpátia megnyilvánulásokra. Ezt az véleményt látszottak alátámasztani az előadásokat követő már-már demonst-

38 Tekintettel arra, hogy a *Czerni Gyúró* elveszettnek hitt partitúrája a Nemzeti Színház régi anyagában később előkerült, ez a mű számítható a legkorábbi zenével fennmaradt magyar színdarabnak (PÓR 1974: 166).

39 A bécsi levéltárban fellelt kémjelentések szerint az 1812 szeptember 15-ei bemutatót egy zártkörű előadás előzte meg szerbek és görögök részére, melyre csak névre szóló meghívóval lehetett belépni (PÓR 1974: 166).

ráció számba menő viharos rokonszenv-nyilvánítások is. Így azután a Magyar udvari kancellária az uralkodó személyes parancsára a mű további bemutatását a harmadik előadás után betiltotta. Erdődy gróf azonnal közbelépett a színmű érdekében, hangsúlyozva, hogy a mű egyetlen elemében sem hágja át a cenzúra előírásait: a szerbek helyzete a hivatalos állásponttal összhangban kerül benne bemutatásra – a betiltás ennek ellenére érvényben maradt. Említsük meg, hogy a Magyar Királyi Helytartótanács már a Czerni Gyúró bemutatója előtt tartott a lehetséges negatív visszajelzéstől, ezért az előadásról nem is értesítette a bécsi cenzori hivatalt (PÓR 1974:).

A tiltást Balog színtársulata nem fogta fel különösen komolyan, a darabot az 1821–1838-as időszakban Budapesten kívül hatvanszor játszották. Balog kezdeti várakozásai beigazolódtak: a darab a húszas, harmincas és negyvenes évek során Magyarország és Erdély színtársulatainak legjövödelmezőbb és legnépszerűbb színművei közé emelkedett. A Nemzeti Színházban még 1857-ben is felújították a darabot. Egyúttal *Czerni Gyúró* lett a szerb színművészet egyik elindítója és ösztönzője. A színmű 1843-ban szerb nyelven nyomtatásban is megjelent, Joakim Vujić e kiadásban önmagát tüntette fel szerzőként. Sajnos a darab magyar szövege nem maradt fenn, mivel a darab keletkezése idején nem volt gyakorlat a szövegek kiadása, így a munkát magyar nyelven igazából a cenzori hivatal által elkobzott sűgőszöveg alapján ismerjük. A *Czerni Gyúró* sikeréhez tegyük hozzá azt is, hogy a magyarországi szerb közönség soraiban számos más magyar színmű is népszerű volt (PÓR 1974: 163–165, NJOMORKAI 2003: 179).

Balog István tevékenységét, illetve a *Czerni Gyúrót* tekinthetjük a később szép eredményeket hozó magyar–szerb színházi együttműködés kezdetének. A színdarab sikere arra ösztökölte Balogot, hogy a továbbiakban figyelmet fordítson a szerb publikumra, így aztán a későbbi munkáiba gyakran szerb dalokkal kísért komikus elemeket foglalt. A további színházi kapcsolatokra nézve mégis fontosabb, hogy a dráma nagy sikere két vállalkozásra serkentette Joakim Vujićot, a szentendrei szerb gimnázium tanárát: egyrészt arra, hogy lefordítsa a *Czerni Gyúrót* szerb nyelvre, másrészt hogy létrehozzon egy szerb színtársulatot.

Az első modern szerb színdarab megteremtésében is nyomon követhető Vujić és Balog szoros együttműködése. A pesti és budai szerb egyetemi hallgatók, magyar és német kollégáik mintájára, a nemrég alapított szentendrei szerb tanítóképző támogatására szerb nyelvű színdarab színrevitelét kezdeményezték. Tekintettel arra, hogy próbálkozásuk nem járt sikerrel, Joakim Vujić kezébe vette az irányítást, és magyar színészeket kért fel, lépjenek fel a szerb előadásban. A pesti városi vezetés engedélyezte, hogy a pesti Duna-parton elhelyezkedő Rondellában szerb előadást tartsanak, attól függetlenül, hogy a magyar társulat épületét tilos volt más nemzetiségek céljaira felhasználni. A vezetés egyben engedélyezte a szükséges díszletek és technikai eszközök használatát is. Vujić

ez alkalomra az egyik legnépszerűbb osztrák drámaíró, August von Kotzebue *Papagáj* c. darabjának átdolgozását (*Der Papagoy*, szerb címe a *Kreštalica* volt) vitte színre szerb és magyar színészekkel, akik között ott volt Joakim Vujić és Balog István, az utóbbi felesége, Júlia, továbbá Jekaterina Davidović, Stefan Dilber, Jefimija Stojadinović, Petar Trifić, Fehér Tamás és mások.

A színdarab bemutatójára 1813. augusztus 12-én került sor, ezt követően a darabot még két alkalommal mutatták be, ugyancsak nagy sikerrel. A bevétel hatszáztíz forint volt, az összeg egyharmadát átadták a szerb tanítóképzőnek, másik harmadát a színészek káták meg, a harmadik harmada pedig szegény sorsú szerb diákok és egyetemi hallgatóknak jutott. Szép példája volt ez a nemcsak a színházi együttműködésnek, hanem a nemzethatárokon áthidaló szolidaritásnak is. Magát az előadást az első magyarországi szerb színdarabként és ugyanakkor az első modern szerb színdarabként tartják számon. A két héttel korábban Bécsben megindított *Novine serbske* kifejezte abbéli reményét, hogy a megtartott előadások egy sikeresnek ígérkező korszak kezdetét jelölik amely majd lehetővé teszi a szerbség intellektuális érzékének és ízlésének pallérozását. Vujić hangsúlyozta, hogy az említett színdaraboknak köszönhető hogy a szerbek tetteiről külföldön is tudomást szereztek (Kićović 1961: 45).

A későbbiekben Joakim Vujić még két német drámát ültetett át szerb nyelvre. A sikeres szerb színjátszás további pest-budai fejlődése elé viszont egyre súlyosabb akadályt gördített a pesti német polgárok komoly elégedetlensége – akik ismételt panaszt emeltek a városi hatóságoknál. Mégis beszélhetünk további sikerekről: Vujić 1812–1813-ban lefordította Balog *Czerni Gyúróját* szerb nyelvre – és habár a bécsi hatóságok a dráma szerb nyelvű változatát is betiltották, a darabot sikerrel játszották Újvidéken, Szegeden és más településeken. Talán érdemes megemlíteni, hogy a *Czerni Gyúró* szerb nyelven, nyomtatásban csupán Aleksandar Karađorđević trónra kerülése után, 1843-ban jelent meg, Újvidéken. A könyvre 1200-an fizettek elő. A színdarab bemutatójára 1815. augusztus 17-én került sor, a második előadásra viszont igen különleges körülmények között került sor ugyanazon évben, szeptember 4-én, Péterváradon: az előadás pillanatában a török győzelem után az országot elhagyó Karađorđe Petrović még a péterváradi vár börtönében raboskodott. Csak feltételezhetjük, hogy a színmű sikere némi elégtételül szolgált a számára. Az előadást követően, ahogyan az várható is volt, az előadást az újvidéki városi bíró betiltotta, és vizsgálatot indított az ügyben.

■

A magyar–szerb színházi kapcsolatok a mai napig sikeresen fennállnak. Munkánk egyik következtetése lehet annak leszögezése, hogy a 19. század elején Magyarországon a két nemzet közötti kulturális együttműködés még egy olyan, a nemzetté válás folyamatán kiemelkedő területen is működőképes volt, mint

amilyen a színjátszás. Megjegyzendő, hogy az együttműködés elsősorban egyéni szinten, az értelmiségiek, művészek, a liberális nemesség képviselői közt jött létre, az intézmények, a politikusok vagy szervezetek nem vagy kevésbé vettek benne részt. Mint azt a tanulmányunk is bizonyítja, az együttműködés két egymással politikai érdekellentétben álló nemzet képviselői között nemcsak hogy lehetségesnek mutatkozott, hanem mindkét fél számára gyümölcsöző is volt, sőt nemzeti megújódásukban is szerepet játszott. Úgy tűnik, a nacionalizmusok korai fázisában az együttműködés igazi tere nem a politika és gazdaság, hanem a kultúra volt. Balog és Vujić számára személyes érdeklődésük, érdekeik, illetve a művészi kihívás és kreativitás fontosabbak voltak az esetleges nemzeti ellentéteknél, még ha mindketten a nemzetük megújódásának elkötelezett hívei voltak is. Ennek köszönhetően túlléptek az etnikai korlátokon, és munkájukkal mindkét kultúrát sikeresen gazdagították. Talán bizonyos fokig a jó kezdeteknek köszönhető az is, hogy a szerb–magyar kulturális kapcsolatok a következő évtizedekben is fennmaradtak. Megemlíthetjük azt a nagy érdeklődést, melyet a szerb olvasóközönség tanúsított Petőfi Sándor, Arany János és Jókai Mór művei iránt. A szerb színházlátogatók kedvelték a magyar színdarabokat, mindenekelőtt Szigligeti Ede munkáit. Ezzel egyidejűleg a magyar nyilvánosság nagy érdeklődést mutatott a szerb népköltészet iránt és a szerb kultúra más megnyilvánulásai iránt.

Megállapíthatjuk azt is, hogy a sikeres kulturális kapcsolatok létrejöttében és fennállásában szerepe lehetett a közös politikai és társadalmi keretnek is, amelyben a Habsburg Monarchiában a szerbek és magyarok együtt éltek. Úgy tűnik, a közös élmények és a hasonló eszmei és kulturális hatások serkentették a kommunikációt és egymás kulturális termékeinek befogadását. Ugyanakkor jegyezzük meg, hogy mindez sokkal inkább jellemző a 19. század nyitó évtizedeire, mint a későbbiekre, főleg ami az 1830-as 1840-es éveket illeti. Ekkor már az egymásnak feszülő nacionalizmusok egyre magasabb falként tornyosultak az addig viszonylag jó kapcsolatban lévő értelmiségi csoportok között.

Jegyezzük meg azonban azt is, hogy míg a nemzeti vezető politikusok számára a 30-as, 40-es évektől a liberális nemzeti eszme volt mindennek a viszonyítási alapja, illetve egy-egy nép közti válaszvonal meghúzásának hatékony eszköze, addig az átlagpolgár számára a 19. század közepéig inkább az erkölcsi normák és az általános emberi értékek voltak a mérvadóak, mint például a barátság, a hűség, Karađorđe és a szerbek vitézsége, a hős harca a nép szabadságáért (mit a magyarok nagyon is jól ismertek saját történetükből), a kereszténység megvédéséért, vagy amilyen a kegyelem értéke. Ilyen kontextusban érthetőbbek a mai szemlélő számára is a kulturális együttműködés és kapcsolatok említett esetei. E példák jól illusztrálják a különféle magyarországi etnikai csoportok között meglévő pozitív jellegű magán-, üzleti és hivatással kapcsolatos érintkezéseket. A 19. és 20. század folyamán az ilyen jellegű kapcsolatok többször is hozzájá-

rultak ahhoz, hogy kritikus helyzetekben elkerülhetőek legyenek a komolyabb konfliktusok – ugyanakkor a pozitív kapcsolatok hiánya nemegyszer véres összetűzéseket eredményezett.

Források

Magyar Országos Levéltár (MOL), *Kancellária, Acta praesidialia*, A 45, 278.

Irodalom

- ARATÓ Endre 1983. *A magyarországi nemzetiségek nemzeti ideológiája*. Bp., Akadémiai Kiadó.
- BALOG István 1927. *Egy agg magyar színész életéből*. Az emlékiratott szerkesztette és kiadta Barna János. Makó, Friss Újság Nyomdája,
- GYÖRE Zoltán 2009. *Mađarski i srpski nacionalni preporod*. Novi Sad, VANU.
- GYÖRE Zoltán 2014. *Habzburška monarhija 1526-1792*. Novi Sad, Filozofski fakultet u Novom Sadu.
- KERÉNYI Ferenc 2000. *Magyar színháztörténet*. In: Magyar Kódex 4. Reformkor és kiegyezés. Főszerk: Szentpétery J. Bp., Kossuth Kiadó, 282–300.
- KIĆOVIĆ, Miraš 1961. *Pozorišni rad Joakima Vujića*. In: Zbornik priloga istoriji jugoslovenskih pozorišta. Novi Sad, Srpsko narodno pozorište.
- KOVAČEK, Božidar 1991. *Iz istorije srpskog pozorišta i drame*. Novi Sad, Matica Srpska.
- KÓSA János 1937. *A magyar nacionalizmus kialakulása*. Budapest.
- NJOMORKAI, István 2003. *Slika o Mađarima kod Srba*. In: *Iz istorije srpsko-mađarskoh kulturnih veza. A szerb-magyar kulturális kapcsolatok történetéből*. Szerk.: B. Kovaček–P. Lastić, Újvidék–Budapest, Matica srpska, 177–187.
- PAL Šandor 2008. *Mađarski pogled na Balkan: južnoslovenske teme i ličnosti u mađarskim listovima, časopisima i beletrističkim knjigama 1780–1825*. Beč, Historiae.
- Pal, Šandor 2003. *Vitković(i?) o srpskoj književnosti i jeziku*. In: *Iz istorije srpsko-mađarskoh kulturnih veza. A szerb-magyar kulturális kapcsolatok történetéből*. Szerk.: B. Kovaček–P. Lastić, Újvidék–Budapest, Matica srpska, 189–211.
- PÓR, Anna 1974. *Balog István és a 19. század elejének népies színjátéka*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
1840. *Serbske Narodne Novine*, augusztus 15.: 257.
1842. *Serbske Narodne Novine*, 17. szám, március 5.: 65.
- SZÉKELY György (főszerkesztő) 1990. *Magyar színháztörténet 1790–1873*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- STOJKOVIĆ, Borivoje St. 1979. *Istorija srpskog pozorišta od srednjeg veka do modernog doba*. Beograd, Muzej pozorišne umetnosti.
- ŠUMAREVIĆ, Svetislav 1939. *Pozorište kod Srba*. Beograd, Zadruga Profesorskog društva.
- WALDAPFEL József 1932. *Balog István egykorú Karagjorgye drámája és a szerb színpeszt kezdete*. = *Egyetemes Philologiai Közlöny*, 10. : 241–262.

Zoltan ĐERE

POČECI MAĐARSKO SRPSKE POZORIŠNE SARADNJE

Rad se bavi pitanjem rane saradnje Mađara i Srba na polju pozorišne umetnosti, kao primera njihovih pozitivnih veza i međusobnog uticaja. Ukratko su opisane društvene i političke okolnosti u kojima je došlo do te saradnje, kao i sami koreni nastanka modernog pozorišta kod Mađara i Srba. Konstatovano je da u temeljima razvoj pozorišta ima i sličnosti i razlika. Podsticaj razvoju modernog pozorišta davale su prosvetiteljske ideje, ali i određene mere Josifa II, pre svega uredba o službenoj upotrebi nemačkog jezika, koja je podstakla nacionalne preporode nenemačkih naroda Habzburške monarhije. Podsticajno je bilo i izrazito povećano interesovanje mađarske javnosti za Srbe i Srbiju izazvano srpskim ustancima i delatnošću Vuka Karadžića. Na tim osnovama nastala je veoma uspešna drama na mađarskom jeziku *Cerni Đuro ili oslobođenje Beograda*, autora Ištvana Baloga. *Cerni Đuro* je postao temelj dalje pozorišne saradnje.

Ključne reči: mađarsko–srpski odnosi, nacionalni preporod, Mađarska, Srbija, Habzburška monarhija, pozorište, 19. vek, Ištvan Balog, Joakim Vujić, Karađorđe Petrović.

Zoltán GYÖRE

THE BEGGININS OF THE HUNGARIAN-SERBIAN COOPERATION IN THE FIELD OF THEATER

Serbian-Hungarian collaboration in theatre productions has continued up until the present. A more general but nonetheless important conclusion is that cultural cooperation between different ethnic communities in Hungary was not only possible but, under certain conditions, one of the important elements in the transition from ethnic identities to national communities. Collaboration could be more easily achieved at an individual level or among groups of the intelligentsia, than among institutions or associations. As this example has demonstrated, collaboration at this level between persons and groups a priori ascribed to rival national projects could be both stimulating and rewarding and at the same time extremely efficient in the nation-building process. The field of culture was more suitable for cooperation in this early stage of the nationalist projects than the fields of politics or economy.

Keywords: Hungarian–Serbian relations, national revival, Hungary, Serbia, Habsburg Monarchy, theater, 19. century, Balog István, Joakim Vujić, Karađorđe Petrović

PFEIFFER ATTILA

Svetozar Marković Gimnázium, Szabadka
attilapfeiffer88@gmail.com

A ZOMBORI SZENTHÁROMSÁG- ÉS SZENT ISTVÁN-TEPLOM TÖRTÉNETE

Zombor városában már a középkortól kezdve több keresztény templom is létezett, melyeket mind a mai Szentháromság katolikus plébánia helyén emeltek fel. Az után, hogy a török 1541-ben elfoglalta Magyarországot, a katolikus templomot lerombolták, melyet a boszniai ferences rendiek építettek újjá a 17. században. A máig megmaradt templomok közül a legrégebbi a városban a Szentháromság-plébánia, a legfiatalabb pedig a Szent István-templom. Az első 1752–1762 között épült barokk és klasszicista stílusban, a másik 1828–1904 között neoromantikusban. A Szentháromság-templom a ferences rendiek birtokában volt 1786-ig, amikor II. József (1780–1790) a templomot és a rendházat a világi papságnak adta át. A Szent István-templom felépítését a városi vezetőség indítványozta, mivel Bács-Bodrog vármege székesegyházának szánták. A kalocsai érsek azonban a templomot 1904-ben a kármelita szerzeteseknek ajánlotta fel.

Kulcsszavak: Szentháromság-templom, Szent István-templom, Zombor, ferences rend, kármelita rend

Amikor egy várost messziről vagy a magasból szemlélünk, nagy különbségekről tanúskodó épületei egyöntetű képpé egyesülnek a szemünkben. Ekkor a minden városra jellemző, egyedi lélek tükröződik vissza a házakon, az utcákon, a tereken, a házfalakon, a tetőkön és a tornyokon, Valamely város „kőből való arcát” felfedezni, lelkét megfejteni és a hangulatára ráérezni nemes, ám hosszú és nagy türelmet igénylő feladat. Dolgozatomban Zombor két legnagyobb katolikus templomának történetét igyekszem bemutatni.

1. TEMPLOMOK A KÖZÉPKORBAN, ILLETVE A TÖRÖK HÓDOLTSÁG IDEJÉN

A mai Szentháromság-templom helyén a középkorban több templom is állt. Ilija Džinić munkájából kiderül, hogy az első templomot I. (Szent) István királyunk (997–1038) halála után emelték. E templom Szent Mihály tiszteletére

épült, és ebből kifolyólag a település neve a 11–14. században Szentmihály volt (DŽINIĆ 1973: 34). A 14. században azt a földbirtokot, melyen a mai Zombor város és környéke található, a Czobor nemesi család kapta. Ők a Szent Mihály elnevezéshez előtagként hozzáadták a családnevüket, így lett a helység neve Czoborszentmihály. Czobor János 1479-ben domonkosokat telepített le birtokán, akik a Czoborok erődítményén belül Mária mennybevételé tiszteletére kolostort építettek (CSÁNKI 1894: 188). A domonkosok a Czoboroktól házat is kaptak, több kerttel és épülettel együtt, sőt Bodrog és Baranya vármegyékben földeket, szőlőket, erdőt és egy halastavat is (CSÁNKI 1894: 197). A települést a török csapatok már 1526-ban feldúlták. Magyarország központi részét 1541-ben a Török Birodalom elfoglalta, így Czoborszentmihály is török uralom alá került, ekkor nevét Zomborra keresztelték át (DŽINIĆ 1973: 34).

A hódoltság korában (1541–1697) a templomot ledöntötték, de Muhi János helytörténész szerint: „A katolikus bunyevácoknak volt egy kis kápolnájuk a török uralom alatt, melyet Szent Ferenc tiszteletére emeltek. Tornya nem volt, hasonlóképpen, ahogy a boszniai templomoknak sincs, és harangja sem volt. A kápolnát boszniai ferences szerzetesek építették. A mai rendház helyén állt ez a kápolna, melyben a ferencesek mutattak be szentmiséket, tartottak szónoklatokat, valamint igyekeztek megtartani a hívőket a hitükben. Tették mindezt úgy, hogy állandó veszélynek voltak kitéve” (MUHI 1944: 76). A zombori ferences barátok nemcsak a zombori hívek gondozását látták el, hanem egész Közép- és Nyugat-Bácska híveit is ők tartották meg az Egyház számára. A török idők után is ők képezték még hosszú időn keresztül a Római Katolikus Egyház szilárd bácskai bástyáját. (MUHI 1944: 78)

2. A FERENCES TEMPLOM ÉS RENDHÁZ

A 17. században létezett még egy templom a mai Szentháromság-templom helyén. Zombor 1687-es felszabadulása után a város katolikus lakosságáról a ferencesek viseltek gondot, akiknek 1686-tól volt rendházuk a városban (MUHI 1944: 100). A török időkből visszamaradt kápolnájuk elé, a felszabadulás tiszteletére egy harangot szereltek, amelyet maguk készítettek, és egy tölgyfa gerendából összeácsolt haranglábba akasztottak, amely a tornyot helyettesítette. (MUHI 1944: 100).

A ferencesek hamar rájöttek arra, hogy ez a kicsi kápolna nem lesz elég tágas minden zombori hívő számára. Eldöntötték, hogy szükség van egy nagyobb templom felépítésére. A templomot, melynek építési munkálatai 1717-ben meg is kezdődtek, a kápolna helyére szánták. (VASIĆ 1986: 95). A barátok az építkezéshez szükséges pénzt gyűjtés útján teremtték elő, a nép ingyen napszámot adott, illetve építőanyagként felhasználták a lerombolt török épületek marad-

ványait is (MUHI 1944: 103). 1719-ben már készen állt a templom, mely 12 öl és 4 öl széles (24×8méter) volt, két toronnyal, feltehetően bazilikális alappal és ívelt vagy félkörívelt apszissal rendelkezett (VASIĆ 1986: 97). A templomhoz a szerzetesek két kis harangot is szereztek (MUHI 1944: 104). Ezt a templomot a későbbiekben ledöntötték, és egy újat emeltek a helyén. Bél Mátyás, korának híres evangélikus lelkésze, történet- és földrajztudósa 1736-ban a következőképpen ír a templomról: „Zombort két negyedre osztották fel, mely közül az egyik keleten, a másik nyugaton helyezkedik el. Délről egy sánc húzódik, mely elénk tárja egy valamikori vár romjait, melynek csak egy tornya maradt meg, semmi más. A város ékessége a katolikus templom” (VASIĆ 1986: 98).

A templom mellett egy elhagyott török ház állt, három szobával és egy konyhával. Ezt az épületet kapták meg a barátok ideiglenes rendháznak. A rendház főnöke és a plébánia adminisztrátora Gyurcsevics Lukács volt. (MUHI 1944: 104). Az apátok rendháza (mely a mai plébánia helyén állt) 1743 és 1749 között épült. Ezt azért tudjuk behatárolni az időben, mert Zombor 1749-es szabad királyi várossá avatása után különféle rendezvényeket szerveztek, melyek között központi helyet foglalt el az új rendház felavatási ünnepe (MUHI 1944: 107). Alapkövét gróf Patacsich Gábor kalocsai érsek Bács megye főispánja helyezte el ünnepélyes külsőségek között, ahol Ivanovich Ferenc, eszéki teológia tanár mondott latin nyelvű ünnepi beszédet. Az ünnepségen a vármegye és a város polgári és katonai előkelőségei nagy számban vettek részt. A rendházat megta-
karított pénzükből és rendes jövedelmeiből építették fel a barátok Lippai Márk tartományi tanácsos házfőnöksége idején (MUHI 1944: 107).

A rendház nyugati oldalán, az emeleten tizenegy ablak található, melyeknek valamikor keretük és eresük is volt. A földszinten hat ajtó van, melyek közül az utolsó, a bejárat, négy ablakkal. A déli oldal emeleti részén pedig kilenc ablak található, ahol a harmadik és a negyedik ablak között az alábbi felirat olvasható: „Jedan ti je od ovih poslednji – Egy ezekből végórád”. Néhányan úgy gondolják, hogy ez a felirat Juhász Árpád, zombori festő munkája, felmerül azonban a kérdés, hogy ő nem csak restaurálta-e a 18. században készült feliratot (VASIĆ 1986: 98). A földszinti helyiség eredetileg egyetlen nagy terem volt, ahol különféle ünnepségeket, fogadásokat rendeztek, és ott kiállították ki 1749-ben Zombort szabad királyi városnak (VASIĆ 1986: 98). Az épület alaprajza szögletes, a keleti oldalán pedig nyújtott, mely így egy L betűt formál.

3. A SZENTHÁROMSÁG-TEPLOM

A város katolikusainak száma a 18. század első felében jelentősen megnövekedett, és a ferences atyák elérkezettnek látták az időt, hogy új templomot építsenek. (MUHI 1944: 126) A barátok 1752. június 24-én egy új ferences

templom alapkövét tették le a városban. A templomot a Szentháromság tiszteletére szentelték fel, és Zombor székesegyházának szánták (VASIĆ 1986: 98). Az alapkőletétel ünnepségein az egész megye területéről részt vettek az előkelőségek. A kalocsai érseket Kiss József kanonok érseki biztos képviselte, de ott volt Grassalkovics Antal főispán, Rédl Ferenc királyi jószágigazgató vagy Markovics Márk a tiszai kerület bírása, korábban zombori kapitány is. Az alapkőbe egy okmányt helyeztek, amelyen latinul a következő szöveg volt olvasható: „Az egész Mindenség örök Szerzője, Igazgatója, Bírása a három egy Istennek, a Hatalmasnak, Bölcsnek, Jónak, Igazságos és Kegyelmesnek, az Atyának szentelve, midőn a katolikus egyházat legszentségesebb XIV. Benedek papa tartotta jogara alatt, I. Ferenc római császár, Mária Terézia uralkodónő és Magyarország királynője, Zetteny báró Klobusitzky Ferenc kalocsai érsek idejében.” (MUHI 1944: 126). Az építkezés 1762-ig tartott.

A templom építéséhez szükséges összeget a szerzetesek részint saját eszközeikből, részint közadakozásból teremttették elő. Az adományok gyűjtésében Illitsár Márk gvardián, Ábrahámovits Balázs, Sztakletits Lőrinc és Hegedűs Thádé szerzetesek tevékenykedtek. Mivel a szerzetesek az adakozók nevét is feljegyezték, fennmaradt, hogy Zombor város magisztrátusa anyagi eszközökkel nem támogatta az építkezést (EVETOVICS 1910: 24-29).

A zombori hívek között megtartott gyűjtésből 2358 forint folyt be: a ferencrendi rendadomány 8000, a zárdafőnökség és templompénztár 4022, Latinovits Péter alispán 400, a Csejteny-testvérek 300, Kruspér kincstári adminisztrátor 170, Petróczy István 170, egy budai özvegyasszony 100, a pesti gvardián 362, a komáromi katolikusok 500, egy Koncsek nevű hívő 257, Nagy István szindikusz 440 forintot adományozott. A pénzbeli adományokon kívül gróf Batthyányi József érsek 700 öl fával, a zombori hívek pedig munkával járultak hozzá a templom felépítéséhez, amit végül 1762. június 5-én, Szentháromság vasárnapján szenteltek fel. A szertartást a kalocsai érsek megbízásából Hegedűs Thádé gvardián végezte, az első szentmisét pedig Bajalics Antal csátaljai plébános celebrálta (MUHI 1944: 126-127). A templom barokk stílusban épült, egy mázsa és tizenhárom font súlyú harangját Jakov Bokorević adományozta. Bőkezű adományoknak köszönhetően került csempe a templom padlójára. A templom alatt kriptá található, melyben Zombor híres és jelentős polgárai temetkeztek egészen 1776-ig.

Bona Mihajlović lelkész úrnak köszönhetően, aki 1782–1787 között végezte itt küldetését, viszonylag sok adat maradt fenn az építkezésről, valamint a mesterekről és művészekről, akik a templom építésén és díszítésén dolgoztak. A festők neve közül legtöbbször a zombori Paul Kronoweter és az eszéki Antonius nevére bukkanunk, akik közül az utóbbi aranyozással is foglalkozott. Az orgonaépítő mesterek közül megemlíthetjük Josephus D.-t Budáról és Engel Tischler asztalost

is. Az orgona az idők során többször is felújításra szorult, a javítást Hoffmann András végezte el 1764-ben és 1767-ben (VASIĆ 1986: 98). A templom külső része 1769-re készült el. A belső munkálatokkal Antun Menesković-Putnik szenátor Franz Friedrichet bízta meg, aki az építkezés felügyelője volt. A templom építését 1771-ben fejezték be. A munkálatokért a legtöbbet a dunaföldvári Hegedűs Tádé prior tette (VASIĆ 1986: 98). 1772-ben beállították a toronyba az első kisebb, 72 font súlyú, harangot. Bács vármegye közigazgatása 1809-ig bérbe vette rendházat: abban az évben készült el a megyeháza épülete, és a vármegye közigazgatása átköltözött oda.

II. József uralkodása idején (1780–1790) 1781-ben a rendházat, 1786-ban pedig a templomot is elvették a ferencesektől (STEPANOVIĆ 2012: 48). Az eseményeket Bona Mihajlović a következőképpen írja le a naplójában: „Maga a lelkészi tisztség átadása könnyen ment. 1781. október 29-én a kalocsai érsek helyettese, Anton Gasljeovich és Steva Jagodić a ferences rendfőnök szobájába léptek. Gasljeovich úgy mutatta be Jagodićot, mint azt a kinevezett papot, akinek a parókiát november 1-ig át kell adnia. Október 31-én a ferencesek nyilvánosan bejelentették, hogy a következő nap folyamán át kell adniuk a parókiát, és a híveket is útbaigazították, hogy ezentúl a vallási dolgaikkal az új pap foglalkozik. Másnap, 1781. november 1-jén, átadták a rendházat. 1785. június 4-én az uralkodó egyik híve, Jovan Bako érkezett a városba inkognitóban. Meglátogatta a ferences kolostort, figyelmesen körülnézett, majd elhagyta a várost. Ez a látogatás sorsdöntő volt. II. József Zimonyból Bécsbe utazva megállt Zomborban 1786. június 12-én. Másnap részt vett a szentmisén, melyet a ferencesek kolostorában tartottak. Megkérdezte a papot, aki abban az időben Slatković volt, hogy ő melyik templomban szolgál. Slatković azt válaszolta, hogy a városon kívül szolgál, a katolikus temetőben található Szent Rókus kápolnában. Többek között az is kiderült az uralkodó számára, hogy a szerzetesek többet nem foglalkoznak tanyulmányokkal. A császár megparancsolta, hogy a ferences Szentháromság-templomból parókiatemplomot alakítsanak ki. A császár e határozatát a királyi megbízott, Nikola Latinović hajtotta végre, aki a megyei bíróság elnöke volt. A határozat végrehajtására 1786. december 10-én került sor, amikor a Szentháromság-templomot plébániatemplommá átalakították” (STEPANOVIĆ 2012: 50). Ekkor a templom értékeit, a szerzetesek ruháit és az ezüst tárgyakat a császári kincstárba szállították Budára. A többi értéktárgyat, aranyat és ezüstöt szétosztották a bácsi és a bajai ferences kolostorok között. Az első plébánosnak így csak a plébánia és a paplak üres falai maradtak. Slatković közbenjárásának köszönhetően a templomot és a paplakot ellátták a szükséges dolgokkal (Stepanović 2012: 52). A zombori ferencesek ezután a bácsi és a bajai kolostorokban leltek új otthonra.

3.1. A templombelső

Ahogy már említettem, a templom barokk stílusban épült. A főoltárról 1784-ben Bona Mihajlović ad részletes leírást: „Május 30-án pünkösöd napján Petar Novak atya, a mostani gvardián az új Szentháromság-képet, melyet Pavle Kronoveter festett, a főoltár felett helyeztette el, majd megáldotta a képet. A Szentháromság-festményért 500 forintot fizettek. A kép körüli fal festésére 200 forintot, a kép keretének kifaragásáért 60 forintot, a szobrászati munkáért pedig 150 forintot, összesen 910 forintot fizettek ki” (Stepanović 2012: 57). A jobb és bal oldalon elhelyezkedő oltárok is barokk stílusban készültek, kivéve a lourdes-i Szűz Mária-oltárt, mely Máriát Szent Bernadettel klasszicista módon ábrázolja. A Szűz Mária, Krisztus szíve és a Loyolai Szent Ignác oltárokat Hoffmann András festő készítette a 18. században: ezeken jól láthatók a barokk stílus jegyei (VASIĆ 1986: 310). A templom homlokzatán a bibliai jeleneteket ábrázoló freskók klasszicisták, a szószék, amely az apostolok szobraival díszített Szent Antal- és a Szűz Mária-oltár között található, a hajó jobb oldalán, szintén barokk stílusú (VASIĆ 1986: 311). Az orgonák a 18. század végéről származnak, Josephus D. munkái. A templom enteriőrének a felújítására a 20. század 60-as éveiben került sor, a templom belsejének nagyszabású restaurációjára pedig 2013-ban.

4. A SZENT ISTVÁN-TEPLOM

Zombor a 18. század második felében és a 19. század elején fejlődésnek indult. Ez nagyrészt annak köszönhető, hogy megkapta a szabad királyi városi rangot 1749-ben, és 1802-től Bácska központja lett, majd a 19. század közepétől az egész Bács-Bodrog vármegye központjává nőtte ki magát (BOROVSKY 1909: 234). 1809-ban készült el a megyeháza, mely ma Zombor város képviselő testülete.

A Tanács igyekezett minél inkább kifejezni a város jelentőségét. Ezért döntettek 1828-ban egy új templom építése mellett. Az építéshez szükséges engedélyt a Magyar Királyi Kormányzattól 1833-ban kapták meg (IVÁNYI 1880: 1-2). A helyet, ahol a templomot fel kívánták építeni, a megyeháza közelében jelölték ki. Az engedély megszerzését követően nyomban hozzálattak a tervek elkészítéséhez. Bár a templom tervrajza elkészült, pénz nem volt a megvalósítására, így azt harmincegy évig őrizték a városházán. A 19. század 30-as és 40-es éveiben ugyanis a gazdasági helyzet elég jó volt, de az 1848/48-es forradalom és szabadságharc után a térség nagyon elszegényedett. Érthető, hogy abban az időben szó sem lehetett arról, hogy templomépítésbe fogjanak (SEKULIĆ 2005: 44).

A városi tanács 1859-ben kiszámította, hogy pontosan mekkora összegre van szükség a templom felépítéséhez. Levélben értesítették az összeg nagyságáról a kalocsai érseket, és kérték a segítségét, valamint a jóváhagyását is. Az

érsek válaszleveléből megtudjuk (1859 decembere), hogy óva intette a várost az építkezéstől, és megfontoltságra szólított fel, minthogy a körülmények nem kedveztek egy ekkora beruházásnak. A levélben azonban mindezekhez hozzáteszi, hogy amennyiben a városnak sikerül megszereznie az építkezési költség felét, ő minden erejével segíteni fogja őket (SEKULIĆ 2005: 44). A levél vétele után a tanács úgy döntött, hozzáfog a szükséges összeg megszerzéséhez. Az összeg előteremtése után a kalocsai érsek is segítséget nyújtott a városnak, valamint a római katolikus egyházi körzet is úgy határozott, hogy kiveszi a részét a munkálatokból (TOKIĆ 2004: 16). Hatalmas ünnepség kerekedett a városban az 1860. október 6-i istentisztelet után, amikor Kele Ernő plébános a hívekkel együtt ágyúszóra kivonult a majdani templom helyére, és saját kezűleg kezdte el kiásni az új templom alapját.

A város és lakói mindent megtettek azért, hogy minél gyorsabban felépüljön a templom. Még ugyanabban az évben a templom falai elérték a 120 centiméteres magasságot, a következő évben azonban a magas vízállás miatt szünetelt az építkezés, majd három aszályos év következett. Ezek miatt a csapások miatt az építkezés csak nagyon lassan haladt előre (TOKIĆ 2004: 16). A zomboriak lelkesen dolgoztak és segítettek mindenben, amiben csak tudtak. Gyorsan kiderült azonban az is, hogy az építkezésre nincs meg a megfelelő anyagi háttér, ezért a városi tanács döntése alapján 1875. december 19-én leálltak a munkálatok (IVÁNYI 1880: 1-2). Az építkezés megszakítását követően sokan bírálták a városi tanácsot, amiért szorgalmazta a templom felépítését, holott arra nem volt anyagi keret. A híres zombori folyóirat, a *Bácska*, mely 1878–1914 között jelent meg, beszámolt a templom építésénél felmerült gondokról (IVÁNYI 1880: 1-2).

1894 júniusában Császká György kalocsai érsek látogatott el Zomborba. Ott tartózkodása idején behatóan tájékozódott a már évtizedek óta félig kész templom (Kármeliták temploma) építéséről. Az érsek jóakaratólag fekarolta fel, neki köszönhető, hogy a templom építéséhez újból hozzáláttak. A főpásztor ösztönzésére dr. Thurszky Zsigmond bizottságot alapított a templom befejezésére, és ezzel utolsó szakaszába jutott a már tulajdonképpen 1826-tól húzódó templomépítési ügy. A bizottság tagjai Zsuffa Vince, Veleszovszki Péter, Frey Imre, Pekánovics András, Zsubory Antal és Mayer Károly voltak. (MUHI 1944: 226). Amikor az érsek felelősségre vonta a polgármestert, miért nem fejezték be a templomot, a polgármester elmondta neki, hogy gazdasági okokból szünetel az építkezés, mivel sajnos a városnak nincs lehetősége folytatni a megkezdett munkálatokat. Császká György akkor ünnepélyesen megfogadta, 14 000 forintnyi támogatást küld a városnak, hogy be tudják fejezni a templomépítést (BOROVSKY 1909: 240). Ezt követően megindult a „rom templom” további építése, s a nekilendült alkotókedvnek köszönhetően 75 év után elkészült az új templom. Falcione Lőrinc vezetésével egy bizottság buzgólkodott a második zombori katolikus

templom építésének befejezésén, s ez Császka György kalocsai érsek támogatásával, nagyobb mérvű közadakozás igénybevételével sikerült is (MUHI 1944: 230). Végül 1901-ben elkészültek a lépcsők, az asztalosok megkezdték a padló burkolását, az építésszek pedig a harangtornyokon dolgoztak, a tornyok tetejére a keresztek 1902. július 20-án tették fel (TOKIĆ 2004: 18).

A város polgármestere 1904. január 21-én összehívta a Templomépítési Tanácsot. A tanácsnak döntenie kellett arról, kire bízta a templomot. A kérdés az volt, hogy a templomról és a hivekről a klérus, vagy a szerzetesség gondoskodjon-e (TOKIĆ 2004: 18). A polgármester és a kalocsai érsek megegyeztek abban, hogy a templom felügyeletét a szerzetesekre bízzák. Császka György érsek két szerzetesrendet talált megfelelőnek a feladat ellátására: a karmelitákat és a lazaristákat. Az utóbbiak nem tudták az elkövetkező két évben átvenni a templomot, ezért a polgármester a Kármelita Rendet bízta meg ezzel a feladattal (TOKIĆ 2004: 18). Az új templomot Szent István tiszteletére szentelték fel 1904. augusztus 20-án (TOKIĆ 2004: 24).

A zombori kármelita templom háromhajós bazilika, mely neoromantikus stílusban épült hosszú éveken keresztül, mire 1904-re elnyerte végleges formáját. A tervrajzot Karl Gffeler készítette, de az építkezési munkálatok alatt kicsit eltértek az eredeti tervtől. A templom végleges külalakja 1902–1904 között készült el. Ha megfigyeljük a tornyokat, láthatjuk, hogy a díszítőelemek minimálisak, ami az építők racionális és gazdaságos gondolkodásáról árulkodik. A két torony között található Szent István király szobra. Sajnos a templombelső szobrokkal való díszítése minimális és szegényes, az akkori gazdasági lehetőségekhez mérten ugyanis ennyit engedhettek meg maguknak a városlakók és építtetőik (TOKIĆ 2004: 56).

4.1. A kármelita rendház építése

A kármelita rendház felépítésén a Zomborba érkező magyarországi kármelita előljáró, Sós István munkálkodott. A várostól erre a célra 3000 ölnyi földterületet kért, melyet kármelita területként kívánt beiktatni (TOKIĆ 2004: 18). Hasonlóképp engedélyt kért arra is, hogy beszedhesse az alamizsnát a hívektől. A rendház építésére sikerült összegyűjteni 6000 koronát, így a kalocsai érsektől engedélyt kaptak az építkezésre, habár a városatyák többsége nem támogatta őket. Ők jobbnak látták volna, ha világi papságra bízzák a templom felügyeletét, és azt, hogy abban két prefektus plébános szolgáljon. A helyzet tisztázására 1904. október 6-án a városba érkezett dr. Hoffmann Károly kanonok, akit Császka György kért fel arra, hogy a Szent István templom ügyét tisztázza Zomborban. Az érseki megbízott a városatyák tudtára adta, hogy a templomot nem irányíthatja világi papság. A tanács tagjai ekkor kénytelenek voltak belemagyarázni a döntésbe. Az

érseki megbízott előtt megfogadták, hogy a templomot a kármelitákra ruházzák (TOKIĆ 2004: 22).

A rendház alapkövét 1904. július 4-én tették le. Az első kármeliták Apolinar atya és Gerard atya, valamint Péter és István testvérek voltak. A templommal ellentétben, a rendház gyorsan elkészült. December 22-én iktatták be a városi jegyzőkönyvbe a templomot és a rendházat, mint a kármeliták tulajdonát. 1905. május 14-én a kármelita testvérek meghozták a rend szabályzatát.

4.2. A templom enteriőrje, orgonája és könyvtára

A templom szobrai Ferdinand Stuflesser műhelyében készültek a dél-tiroli Grödenben, mely ma Olaszország része. Az akkori tiroli műhelyek nagyon elismertek és híresek voltak az Osztrák Császárság német ajkú területein, 1833-tól váltak ismertté Magyarországon is. A környéken sok templom számára készítették szobrokat, mint például a szabadkai Szent Teréz-templom számára is. A kolostor tulajdonát képezik a gazdag barokk stílusú faragott gyertyák a 17. századból, melyeket a győri kármelitáktól kaptak illetve különböző arany és ezüst kelyhek (TOKIĆ 2004: 18).

A templom bal és jobb hajójában egyaránt három-három oltár helyezkedik el. Ezeket az oltárokat a hívek ajándékozták a templomnak. az oltárok Szent Annát, Szent Antalt, Jézus Szentséges Szívét, Szent Vendelt, Szentséges Szűz Máriát és Árpád-házi Szent Erzsébetet ábrázolják. A főoltár szintén Grödenben készült, Dominik Dönmecc műhelyében, rajta Szent István király ajánja fel a Szent Szűznek a magyar koronát, és imádkozik a magyar nemzetért. A főoltár bal felén Szent László király szobra látható, míg a jobb oldalon Szent Imre hercege. István király és László király között Árpád-házi Szent Erzsébet szobra található, István és Imre között pedig Árpád-házi Szent Margit alakját tekinthetjük meg. A főoltár alsó részén a négy evangélista figurája látható (TOKIĆ 2004: 28).

A Szent István-templom vitrázsai a budapesti „Országos Üvegfestészet” nevű cégnél készültek, Walter Gvidó műhelyében. Az oltártól balra lévő vitrázs a Rózsafüzér királynőjét, az oltártól jobbra lévő pedig Kármel királynőjét ábrázolja. A Jézus Szentséges Szíve oltár felett egy Szent Ferdinándot ábrázoló vitrázs látható. A Szent Antal oltár felett helyezték el a Szent Pál apostolt ábrázoló vitrázszt. A Szentséges Szűz Mária-oltár felett Árpád-házi Szent Erzsébetet láthatjuk, Szent József oltára felett Szent Borbálát, a harmadikon pedig a gyermek Jézust, amint a kezében halakkal teli hálót tart (TOKIĆ 2004: 30).

Immár a templom felszentelése után, a kármelita szerzetesek megtették mindent annak érdekében, hogy az orgonákat beszerezzék. Sajnos, az összegyűjtött adományok az első világháború alatt elvesztek, így a háború után új gyűjtésbe kellett kezdeniük. A legaktívabbak Bašić Ambrozije és Galović Albert testvérek

voltak, akik mindent megtettek annak érdekében, hogy a templom egy új orgonával gazdagodjon. Sikerült is összegyűjteni 60.000 dinárt, így 1925-ben megrendelték az orgonát a salzburgi „Caecilia” orgonakészítő műhelyben, melyet prof. Joseph Geyer ajánlott a kármelita testvéreknek. Az új orgona amely 1926. február 14-én érkezett meg Zomborba, hangolását Hans Mauracher végezte el. Az orgonának 3 sor klaviatúrája és pedálja, illetve 3180 sípja van. Napjainkig az orgonák több ezer szentmisén és több száz koncerten szólaltak meg. Mindenképpen meg kell említenünk prof. Franjo Dugant és prof. Imakulata Malinkat Zágrábból, akik már koncerteztek a templomban, illetve a magyar származású orgonaművészek közül Lackovits Jánost, Kiss Jánost és Varnus Xavért. (TOKIĆ 2004: 64-66)

A kolostor könyvtárának mintegy 17.000 kötete a város és a kármeliták egyik legnagyobb kincse. A különösen értékes és ritka könyveiket a kármeliták a győri könyvtárunkban őrzik, melyek közül néhány 1904-ben a zombori kármelita kolostorba került. A teológiai témájú könyveken kívül megtalálhatók itt különböző 19–20. századi enciklopédiák, filozófiai és történelmi témájú könyvek, iskolai tankönyvek a, valamint egyházi és világi törvényeket összefoglaló művek is. Az első kármelita szerzetesek a szentmiséket magyar, horvát, német és latin nyelven mutatták be. A könyvtár könyvei szintén ezeken a nyelveken íródtak. A legrégibbi könyv 1593-ból való, melynek címe: *Institutiones linguae graecae*, vagyis *Bevezetés a görög nyelvtanba* (TOKIĆ 2004: 72).

A fennmaradt írásos emlékek -dokumentumok, naplók, újságcikkek –, valamint a szakirodalom segítségével betekintést nyerhetünk a zombori Szentháromság- és Szent István-templom történetébe. A Szentháromság-templom jelentősége óriási volt a törökök kiűzését követő korban, amikor épült, méreteivel igyekezett szimbolizálni a Habsburg Monarchia vallásosságát. Tiszteletet parancsolóan emelkedhetett az akkori város fölé. A templom közel 150 évig egyedül szolgálta a város híveit, mindaddig, amíg az akkori városvezetés nem rendelkezett egy újabb templom felépítéséről. A megyeszékhelyi rangot kapó település vezetői a város hatalmát még inkább szimbolizálni kívánták. E célból rendelték el a 19. század első felében a majdani Szent István-templom megépítését. A terjedelmes építészeti munkálatok eredményeképpen 1904-re elkészült az új templom. Az impozáns épülettel egyidőben a város egy szerzetesrenddel, a kármelitákkal is gazdagodott.

Források

STEPANOVIĆ Milan 2012. *Somborska Hronika Bone Mihaljevića 1717–1787*. Sombor, Istorijski Arhiv Sombor.

IVÁNYI István 1880. Adalékok az Új templom építéséhez. In: *Bácska*. Szerk. RADICS György. Zombor, Megyei Közérdekű Közlöny, 34.

Irodalom

BOROVSZKY Samu 1909. *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monográfiája* Budapest, Országos monográfiái Társaság.

CSÁNKI Dezső 1894. Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában II., Budapest, Magyar Tudományos Akadémia

DŽINIĆ Ilija 1973. *Prošlost Sombora*. Beograd, Prosveta.

EVETOVIĆ János 1910. Adatok a zombori ferencendi zárda és a templom történetéhez. In: *Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve*, I.

SEKULIĆ Ante 2005. *Povjest Somborskog*. Zagreb-Sombor, KIZ.

TOKIĆ Dario 2004. *Karmel u Somboru* Zagreb, KIZ.

VASIĆ Pavle 1986. *Umetnička topografija Sombora*. Novi Sad, Matica Srpska.

Atila PFAJFER

ISTORIJA SOMBORSKIH CRKAVA SVETOG TROJSTVA I SVETOG STEFANA

Na teritoriji današnjeg grada Sombora još u srednjem veku su postojale crkve i to prva na mestu današnje rimokatoličke crkve Sv. Trojstva. Nakon konačnog turskog osvajanja Kraljevine Ugarske 1541. godine, katolička crkva je bila srušena, a novu su podigli bosanski franjevci tokom 17. veka. Najstarija katolička crkva u Somboru je crkva Sv. Trojstva, a najmlađa je crkva Sv. Stefana. Prva crkva je sagrađena u periodu od 1752–1762, a druga između 1828–1904. godine. Prva crkva je bila sagrađena u baroknom i klasicističkom stilu, a druga crkva u neoromantičnom stilu. Prvu crkvu su podigli franjevci i bila je u njihovom pose do 1786. godine kad ju je austrijski car Josif II oduzeo zajedno sa samostanom od franjevaca. Gradonačelnici Sombora su hteli da grad dobije drugu veću crkvu koja bi bila katedrala Bačko-Bodroške županije. Međutim, tadašnji kaločki nadbiskup dao je crkvu redu karmelićana 1904. godine

Ključne reči: Crkva Svetog Trojstva, crkva Svetog Stefana, Sombor, franjevački red, karmelićanski red.

Atila PFEIFFER

THE HISTORY OF THE HOLY TRINITY – AND ST. STEPHEN'S CHURCH IN SOMBOR

In the city of Sombor, several Christian churches existed from the beginning of the Middle Ages, all of them being built on the place of the contemporary Holy Trinity Catholic parish. After the seizure of Hungary by the Ottomans in 1541, the Catholic church was demolished and reconstructed by the Bosnian Franciscans in the 17th century. From among the churches remaining so far, the oldest one

in the city is the Holy Trinity-parish, the newest one is the St. Stephen's church. The former was built in the period 1752–1762 in Baroque and classicist style, the later in the period 1828–1904 in neo romantic style. Until 1786 the Holy Trinity church was in possession of the Franciscans, when Joseph II (1780–1790) gave the church and the monastery to the secular clergy. The town council proposed the construction of the St. Stephen's church, since it was meant as the cathedral of Bács-Bodrog County. Nevertheless, the Archbishop of Kalocsa offered the church to the Carmelite Friars in 1904.

Keywords: Holy Trinity Church, St. Stephen's Church, Sombor, Franciscan order, Carmelite order

HALLGATÓK DOLGOZATAI

BENEDEK MIKLÓS

kimihapponen@gmail.com

064/29-000-76

„SEBES TESTÉBŰL FOLYT VÉRE PATAKÁVAL”

Gyöngyösi István *Rózsakoszorúja*

A dolgozat Gyöngyösi István *Rózsakoszorú* című barokk verses kompilációjának második fejezetét elemzi, különös figyelmet szentelve az abban megfigyelhető naturalista elemekre, amelyek a szerző korábbi műveiben is megfigyelhetők. Emellett foglalkozik a műben található imádságokkal, a megszólalás módzataival, és keresi az összefüggést a fejezetben leírt szenvedéstörténet hagyományos katolikus leírásával, a kálváriával, valamint annak evangéliumi mintáival, forrásával.

Kulcsszavak: Gyöngyösi István, *Rózsakoszorú*, barokk, naturalizmus, imádságok, evangélium, kálvária

Dolgozatomban Gyöngyösi István (1629–1704) 1690-ben Lőcsén megjelent *Rózsakoszorú* című művének második fejezetével foglalkozom.

A verses alkotást úgy határozhatjuk meg, mint amely „mélyen vallásos, áhitatos mű, s a katolikus Gyöngyösi István magánvallásosságának dokumentuma” (JANKOVICS 2002: 257). Ez a szerző „talán legkevésbé ismert alkotása” (TÜSKÉS-KNAPP 2007: 337), és művei közül ezzel foglalkozott a legkevésbé az irodalomtudomány, „ám a legtöbb félreértés kísérte befogadása és utóélete során” (JANKOVICS 2002: 255). Horváth János a *Barokk ízlés irodalmunkban* című tanulmányában a Gyöngyösinek szánt részben nem tér ki a *Rózsakoszorúra*, viszont a barokk egy különálló változatának, amelyet a borzalmaknak és kegyetlenségeknek a kultuszával hoz összefüggésbe, tárgyaláskor elsősorban Gyöngyösi István neve merül fel, mégpedig éppen a *Rózsakoszorú*, és azon belül is főleg annak második fejezetének ehhez köthető jegyei miatt.

A RÓZSAKOSZORÚ MÁSODIK FEJEZETÉNEK ELEMZÉSE

A *Rózsakoszorú* talán legizgalmasabb és legtöbbet emlegetett része a Jézus szenvedéseit ecsetelő második rész, melynek címe *Keserűségnek rózsái*. Az öt rózsa 237 versszakban mondja el a szenvedéstörténetet. Ami az időkezelést illeti,

ebben a fejezetben összesűrűsödik az idő, a mű leghosszabb fejezetéről van szó, azonban a benne foglaltak napok alatt lejátszódnak, tehát a legrövidebb időintervallumot öleli fel. Öt titkot, clausulát mesél el, melynek címei:

1. *Az JÉZUS vérrel izzadásának Titka,*
2. *Az JÉZUS ostoroztatásának Titka,*
3. *Az JÉZUS tövissel koronáztatásának Titka,*
4. *Az JÉZUS keresztének maga vállán a Kálváriára vitelének Titka,*
5. *Az JÉZUS felfeszítettetésének Titka.*

A címek felvázolják az eseménysort, és utalnak a bennük foglaltak szörnyűségére. A rész elemzésekor minden kutató a naturalista ábrázolásmódot említi meg, joggal. Sőt Nagy László helyenként a verizmus módszereit véli felfedezni (NAGY 1929). Ezt állítja Horváth János is, aki a „kíméletlen verizmus” kifejezést használja. Ezekben az esetekben talán nem a fogalom irodalomtörténeti meghatározására kell gondolnunk, ami szerint a verizmus a naturalizmus egyik különága, amely Olaszországban alakult ki, hanem sokkal inkább a szónak a valóság jelentése kerül előtérbe, tehát olyan módszer, ami a naturalizmuson túlmutatóan a valóságosság legmagasabb fokára akarja emelni az ábrázolást, törekedve az apró részletek legpontosabb megjelenítésére. Ezt az elméletet Jankovics elveti, meghaladottnak véli, a verizmust ebben az esetben megbélyegzésnek tartja (Jankovics 2002).

A naturalista ábrázolásmódnak igen kiemelkedő szerepe van a barokk művészetben. A bevezetőben már utaltunk Horváth János tanulmányára, amelyben a barokk egy különálló változatáról beszél, amelynek jellemzője „a borzalmasnak, a kegyetlennek a kultusza”, amely nem független az érzéki emóciók keresésétől, és Riedl Frigyesre utal, aki már a 19. században felismerte, hogy a *Rózsakoszorú* kiválóan képviseli irodalmunkban azt a változatot, „amely a borzalmasan fájdalmasnak legapróbb részletezésétől sem riad vissza” (HORVÁTH 1924: 86), és itt kiemeli, hogy elsősorban a középsők, tehát a második fejezet rózsái „teljesek a fájdalom megdöbbenő elképzelésével” (HORVÁTH 1924: 87). Klaniczay Tibor a barokk irodalom kialakulásának tárgyalásakor kitér arra, hogy a misztikus, irreális téma megjelenítéséhez elengedhetetlenül hozzátartozik a valószínűségekre törekvő ábrázolás, és ezt érzéki hatásokkal, nagyfokú vizualitással és szuggesztív megjelenítéssel tudják a szerzők realizálni (KLANICZAY 1966: 310). Ezt találjuk Nyéki Vörös Mátyásnál is, aki ugyan nem a realitást igyekezett szavakba önteni, hanem a poklot és a halált ábrázolja különbözőképpen színesítve az ördögök kínzási módszereinek, a pokol borzalmainak naturalisztikus leírásával (KLANICZAY 1966: 311). A halál utáni időszakot például így ábrázolja: *Senyvett test bűz, mint kigyót tűz, / Kihajt mindent házadból: / Orr bédugva, s*

száj befogva / Vonsznak ki nyoszolyádból, / Ottan fognak, s földbe dugnak, / Hol senki nem serkenget: / „Menj ki, menj ki, – mondván – menj ki / Rút dög, éltél eleget (Siralom a halandóságról). Ez a fajta leírás sokszor megjelenik a barokk művészetben a hatáskeltést fokozó szerepe miatt, és az évek folyamán kialakult egy ennek megfelelő művészi kifejező készlet, ami azonban fokozatosan mind konvencionálisabbá, mind motiválatlanabbá lett, és a XVII. század vége felé már csupán alkalmat jelentett a sok mártírium, vízióábrázolás erősen evilági, érzéki hajlamok megnyilatkoztatására (NAGY 1929: 16). Itt meg kell jegyeznünk, hogy Gyöngyösi műve is e század végén keletkezett, viszont fordítás volta ellenére véleményem szerint a szerzőnél nem beszélhetünk a motiváció hiányosságáról.

A keserűség rózsáira a vörös szín jellemző, tehát az azt közrefogó öröm és dicsőség fehér rózsával szemben ezáltal is utal arra, hogy különleges, a másik kettőtől eltérő szerepe van a Krisztus életéről való elmélkedésben. Elmondhatjuk azt is, hogy Jézus egy utat jár be a tisztaságon, szüzességen (fehér), a fájdalomon, véren (piros) keresztül a dicsőségbe, a Mennyszágba (fehér). A keserűség rózsái a 16. századtól kezdődően vörös színben jelennek meg. Az e század elején élő teoretikus, Marcus von Weida szólt először a színek jelentőségéről, szerinte azok az emlékezetet segítették. Ő beszélt arról, hogy Jézus szenvedéstörténete, és vele együtt Mária egyúttsszenvedése a témája az ún. vörös rózsafüzérnek (TÜSKÉS-KNAPP 2007: 343). Gyöngyösi István a *Rózsakötéshez való készülődés* című bevezetőjében meg is indokolja a vörös szín használatát: *Menj Pilátus udvarában / Onnét, s ostorozásában / Nőtt vére tengeréből / Származott Rózsákat keress, / Van is ott sok, de mind veres, / Mert eredett véréből. // Azután koronázása, / S azzal feje lyuggatása / Kénos helyére mehetsz: / Szent orcáján lecsorduló / Vérén szaporán újuló / Rózsákat ott is vehetsz. // Midőn keresztét felveszi, / Valahány lépését teszi / Annak nehéz terhével: / Minden nyomai megtelnek, / Kik is Rózsákat nevelnek / Ott áradó vérével* (206–208⁴⁰). Mint láthattuk, a vörös szín mindenekelőtt a vérre utal, az öt titok elmesélésében nagy szerepe van a vér ábrázolásának. A már említett naturalizmus alapján a vérzés minél pontosabb és részletezőbb leírásával találkozunk. A leírás pedig óhatatlanul is vörös színnel vonja be az egész fejezetet, mintegy végigkíséri Jézust a szenvedéstörténeten.

A szörnyűségek, kínzások, kegyetlenségek ábrázolása Gyöngyösinél nem csupán a *Rózsakoszorúban* jelenik meg, hanem korábbi műveiben is számos helyen találunk példát ezek naturalista-realisztikus megjelenítésére:

Csalárd Cupido: *minden bogarak ebédje lehessek, / Azoknak kiszopott véremmel fizessenek* (I/88.), *Azonban ez amazt kezdi korbácsolni / És hajánál fogvást a földön hurcolni, / Az ezt torhát-hányó nyelvével mocskolni, / Végre haját tépni s körmével karcolni. // Az többi is mível hasonló dolgokat, / Sőt ezeknél sokkal*

40 A zárójelben szereplő számok a versszakok sorszámaira utalnak.

nagyobb gonoszokat. / Félrevetnek minden más gondolatokat, / Halálos bosszúra tekéllik magokat (II/23–24.), Úgy foly vére, akin magát is harapja, / Talám ugyan érzi, hogy e lész végnapja /.../ Megnyílt oldalából mennél sebesebben / Indul vére, s érzi sebeit mélyebben, /.../ És az nagyobb özönt ad folyó véréhez (II/172–174.);

Proserpina elragadtatása: És szép Proserpinát szabadon nem hadja, / Vérit is kiontván, az ebeknek adja (II/35.), Sokszor aranyszáli gyenge szép hajamnak / Önként hullnak alá, s piros ajakamnak / Rózsája változik sárgára, s nyakamnak / Legörbedése van egyenes derekamnak. // A vér gyakran foly ki mindkét csecseimből, / Akaratom ellen könny jön szemeimből (III/38–39);

Cuma városában építtetett Dédalus temploma: Sok kín s gondok között vérrel veréjtezett (III/25.);

Heroida-fordítások: Nem akadsz énnálam oly gyilkos ipára, / Amint Atreusra, uradnak atyjára / Ki gyermekét sütve tette asztalára, / Thiestis öcsédnek rút vacsorájára (Paris Helenának, 69.), Megtrágyázott földét lakosa vérével. // Még most is szenvednek ellenkezéseket, / Kik tolvaj Trójában letették élteket, / Szántóvas szaggatja mert holttetemeteket, / S majd eltemeti, majd kiássa ezeket (Penelope Ulissesnek, 35–36.);

Porábul megelégedett főnix: Sebes testéből folyt vére patakával (I/4/56.), Megszaggatja magát keserve mérgében, / Fürtönkint szakadoz haja a kezében, / Ujjai förtöznek orcája vérében, / Nagy folyó patakok áradnak szemében (II/1/48.), Hasonlatosképpen fetrengni vérében (II/2/52.), Amaz cédrusforma derekak görbülnek, / A sima kezeken rút görcsök épülnek, / A vér folyós erek dagadnak s kékülnek, / A szép ábrázatok hervadt ránokban gyűlnek (II/5/47.), Asszony, férfi forog egyenlő veszélyben, / Kit porázra fűznek, kit kevernek vérben. // A föld, melyet bölcsen festett feketével / A tudós természet, szép mesterségével, / Most édes nemzetünk nagy veszedelmével, / Pirosban öltözött kiontott vérével. / ... / Most a ránézőknek iszonyú szörnyűség, / A sok elesett test mert rajta sűrűség. // Hullatta ezeket a tatár szablyája, / Aki nek vérével meghívván pofája (II/8/8–11.), Fejérlett a mező már sok tetemekkel, / Mint a gazdag tarló rakott keresztekkel, / Hívván sok vad s madár elesett testekkel, / Kövérült a föld is kifolyott vérekkel (III/1/27.);

Márssal társalkodó murányi Vénusz: haragos életül az vad bőre hámlott (II/256.)

AZ ELSŐ RÓZSA

A fejezet elején a szerző Jézust szólítja meg, imádkozik a Megváltóhoz. Ebben az imádságban ismét felvázolja az elkövetkező dolgokat, mindentudó elbeszélőként előre látja a szörnyűségeket, bánkodik a dolgon, és meghatározza a saját célját. Mint mondja, egyetlen vágya *illendőképpen / Említeni, és nagy szépen / Megköszönni azokat* (400.). Viszont az emberi értelem nem képes arra,

hogy méltóképpen ábrázolja a dolgokat, ezért mintegy Jézushoz mint múzsájához fordul, a segítségét kéri. Ebben egy régi hagyományra ismerhetünk, mint ahogy Homérosz is segítséget kér az égiektől, az istennőtől, és ez az invokáció a költészetet egy misztikus szintre emeli, ahol a költő csak mint közvetítő jelenik meg, aki csak az égiek üzenetét tolmácsolja. Gyöngyösi is úgy gondolja, *nincs arra elégségem, / Te légy azért segítségem, / Hogy ezen nagy Titkokhoz/ Nyúlhaszak szent buzgósággal, / És nagy alázatossággal / Szólhassak az azokhoz* (401.). Ez a módszer nem idegen a barokk esetében sem, hisz Zrínyi Miklós is legnagyobb barokk eposzunkban így szólal meg az első ének ötödik strófájában: *Adj pennámnak erőt, úgy írhaszak, mint volt.*

E rövid bevezető után veszi kezdetét a szörnyűségek megjelenítése, valójában még az események megtörténte előtt már vizionálja az elkövetkezőket.

A 404. és 405. versszakban a kínokat és a szenvedést a kerthez hasonlítja. Ugyanis az először megtörtént események Krisztus elfogatásának helyszínén, a Getsemáné kertjében történtek meg, ez a kert pedig virágokkal van tele, ám ennek jelentősége nem érhet fel a Golgotán elkövetkezőkhöz, ennek helyszíne pedig a puszta, sivár domb, és az ott bekövetkező történések szörnyűségét ezek után már talán el sem lehet képzelni. Megfigyelhetjük, hogy a kert milyensége is fontos szerepet játszik az eseményekben, a táj külseje determinálhatja a benne lejátszódó dolgokat, a virágtermő helyen kisebb fájdalmat kell elviselni, míg a kopár dombon a legnagyobb a fájdalom. Ez megegyezik Szent Ignác módszerével, ugyanis Barthes értelmezése szerint az exertiumok kiindulópontjául szolgáló „hely bármennyire is anyagi, a következő logikai funkcióval rendelkezik: asszociatív ereje van” (BARTHES 2001: 66). Gyöngyösi is csupán azért említi ezt a két helyszínt, hogy emlékeztessen az ott történtek különbségére, hogy a hely leírásából az ott történt eseményekre utaljon.

Ezután szó esik Krisztus hezitálásáról, arról, hogy ő is fél, szomorkodik és atyjához fohászkodik. Ez a szenvedéstörténet azon része, amely a legtöbbször kimarad a leírásokból. Isten fiának emberi oldala jelenik meg itt. Ezzel a mozzanattal az elbeszélő Jézust még közelebb hozza olvasójához. Olyannyira, hogy a 412–413. versszakban Krisztus imádkozását halljuk, kéri Istent, hogy mentse meg a bajból, de ha ez nem lehetséges, akkor nyugodt szívvel áll az események elé, a belenyugvás hangján szólal meg, és az emberiség érdekében kész az áldozatra. A szerző Krisztus szenvedésének okait keresi. A feltett kérdésekre maga válaszol, ugyanis belátja, hogy az emberek, vagyis a bűnösök miatt jutott Krisztus az üldözői kezére, és ha csak áttételesen is, közvetve, de minden ember jelen van a Megváltót csúfolók, gúnyolók, ütlegetők között.

A következőkben ismét Krisztus gondolatait ismerjük meg, aki a félelem mellett is tudja, hogy mi fog következni. A mindentudó narrátor mellett ott van a mindentudó főhős, aki maga előtt látja a jövőt. A belenyugvás mellett

továbbra is a rettenetes hangját halljuk, Krisztus ismét imádkozik, majd következik a kínvallatás, ami során a kegyetlenkedések sorjáznak egymás után. A szerző is elszörnyed a látványtól, a 420. versszaktól kezdődően az Úrhoz fohászkodik, saját bűnös voltát ecseteli, olyan embernek írja le magát, aki nem érdemel kegyelmet, Isten jóságát dicséri, amiért saját fiát képes feláldozni a bűnös emberekért cserébe, olyan emberek lelkéért, akik csak poklot érdemelnének. Könyörög, hogy amennyiben megtörténtek a dolgok, akkor ő is részesüljön a kegyelemben. Ehhez pedig az szükségeltetik, hogy figyelemmel kísérje Jézus szenvedését, hogy átélje a fájdalmát, és köszönje meg, adjon hálát érte. A költő örömmel tesz eleget ennek a kérésnek, és imádságba kezd. Az ima alatt többször engedélyt kér Krisztustól, hogy követhesse.

A 433. versszaktól kezdődően Máriát szólítja meg a szerző. Mintha Jézus anyjának is el szeretné mesélni a történeteket, úgy szól hozzá, mintha ismerné a gondolatait. De azt is elmondja a szerző, hogy meg akarja kímélni a látványtól, és csak a bűnös emberek figyelmére tart igényt.

MÁSODIK RÓZSA

A fejezet elején néhány sor erejéig visszatér az előző részben leírtakra. Ez esetben úgy oldja meg, mintha folytatná az eseményeket: *Kemény küszködésektől / Jézus alig pihenhetett, / Hogy megint környülvétetett / Újabb szenvedésektől* (444.).

Újabb meghurcoltatás következik. Krisztust Kajafás, a rómaiak által kinevezett főpap elé vezetik. Útja során sokféleképpen megcsúfolják, leköpik, ütlegelik, gúnyolják. Ebben a fejezetben igen nagy szerepet kap a gúnyolódás, a szerző különböző módon igyekszik ezt bemutatni, sok változatát felsorolja, ötlettára kimeríthetetlen, találékony módon oldja meg ezeket, és némi szellemesség is megfigyelhető bennük. *Az mivel nagy hahotákat, / Csúfló nevetésekkel. // Némely száját reátátva, / Nyelvét messze kibocsátva/ Szemtelenül gúnyolja, / Ez orrát felfodorítja, / Amaz fogát viczorítja / Ellene, úgy csúfolja. // Amaz ajakára pittyet, / Ez orra alá hány fittyet, / Ez pedig piszegeti* (449–451.). Jézus megcsúfolása a következő napon tovább folyik, ekkor Heródes Antipász (aki ez időben a negyedes fejedelem címet viselte) elé vezetik, aki *csúf ruhába* öltözteti, és bolondként kezeli. A következő út Poncius Pilátus helytartóhoz vezet, aki megkorbácsoltatja. A szerző részletezi az ostorcsapásokat, az olvasóhoz közvetlenül szól, miközben a Krisztus testén keletkező sebeket is leírja.

A 460. versszaktól, minden átmenet nélkül Krisztust szólítja meg. Neki is részletesen mesél az ostromozásról, dicséri türelmét, és hogy csendben eltűri az őt ért megaláztatást. Krisztus, mint Isten báránya, az Agnus Dei jelenik meg, amikor juhhoz hasonlítja, akit megnyírnak és vágóhídra visznek: *Tűröd nagy csendességgel, / Mint juh az nyíró kezében, / Vagy mészárszékre mentében* (462.).

Ezt követi egy újabb hálaadó és könyörgő imádság, amiben hálát ad a nagy kegyért, hogy Jézus meghalt érte, és könyörög neki, hogy a halálával az ő lelkét is mentse meg.

A 486. strófában Máriát szólítja meg, de tanácstalan. Nem tudja, hogy az eseményekből mennyit szabad és lehet elmondania Jézus anyjának, hogy az ne okozzon elviselhetetlen fájdalmat neki. Azért is hezitál, mert tudatában van annak, hogy ő is oka ennek a szenvedésnek. De könyörög Szűz Máriának, hogy ne rója fel neki a bűnt, hanem ő is legyen kegyes hozzá, hogy Krisztus halála ne legyen hiábavaló.

A fejezet végén egy képet találunk, amely a bűn és bűnbocsánat témakörét jeleníti meg: *Vessen oly tüzet vesémben,/ Azmely minden gazt szívemben/ Felgyújtson s megégessen!* (476.) A bűn és a romlott gondolatok úgy jelennek meg, mint gaz a szívben, a hit pedig, mint tisztító tűz, ami által elenyészik a bűn, és eljön a megváltás, a bűntől való megtisztulás.

HARMADIK RÓZSA

A fejezet elején közvetlenül Jézushoz szól. Már az első versszakban felmerül a megváltás gondolata, mint Krisztus szenvedésének oka és célja. Csak ezután tér vissza egy versszak erejéig az előzőekben történetekre, amit a *Nem vala az elégséges* (479.) formulával vezet fel. Ezt követi az utalás a jövőben történetekre, mintha Jézus önként, saját magáért kívánná magát alávetni a szenvedéseknek: *újabb fájdmoknak / És nagyobb gyalázatoknak / Kévánod tengerében / Te magadat merítettetni* (480.).

A 481. strófa ismét visszautal az előzőekben leírtakhoz. Másmilyen szempontból világítja meg az okokat. Eszerint a kacérság és a testi vágyak miatt történt az ostromoztatás. A következő büntetés pedig már a *kevélységnek* és a *nyalka negédségnek* róható fel, tehát a tövissel való koronázás, mai fogalmakkal élve, a gőgösség, a képmutatás és a felelőtlenség miatt történik meg.

A következőkben felmerül a hála kérdése, vagyis, hogy ezt a hatalmas szeretetet hogyan tudja meghálálni egy halandó, aki cserébe csak a saját szeretetét tudja felajánlani, és mint költő azt, hogy megörökíti az eseményeket, és amikor csak teheti, terjeszti Isten ígését. Továbbra is Jézushoz beszélve, megemlíti a hálátlanokat is, akik látva ezt a nagy szenvedést és áldozatot, továbbra sem tudnak lemondani a bűnről.

Kezdetét veszi a tövissel való koronázás. A költő elborzad, hogy senki sincs, aki segíteni próbálna Jézuson, sokkal inkább megnehezítik a helyzetét, és továbbra is gúnyolják, egy szakadozott palástot terítenek rá, királyi jogaként a nád buzogányát adják kezébe, miközben ütlegetik, majd töviskoronát nyomnak a fejére. A folyamatos kínzások nyomán a költő így fakad ki, látva a megtört testet, amit

már féreghez hasonlít: *Löttél ily elvetett féreg, / Elfonnyadtál, mint az kéreg, / Ennyi szenvedésedben.* (505.) Ám ezzel sem ért a leírás végére. A következőkben azt a jelenetet írja le a szerző, amelyben a tömeg úgy dönt, hogy Pilátus Barabást, a gyilkost és/vagy tolvajt engedje szabadon Krisztus helyett. Az elkeseredettség hangján szól a költő, az 509. strófában miután előtte a tömeget is megszólaltatja, egy versszak erejéig nem Jézushoz beszél, hanem mintegy kiszól az olvasóhoz, kesereg a földi renden, és a pokolnál is rosszabbnak mondja azt.

Ismét felmerül a szerző, a bűnös ember mint Krisztus szenvedésének oka, és imádkozik, könyörög Jézushoz. Utal arra, hogy már megtért, és ezért részesülni szeretne a kegyelemben. Ezt több strófán keresztül mondja el.

Az 515. versszaktól Máriát szólítja meg. Neki is elmondja a történetet, az egyetlen dolgot, amit adni tud, és cserébe a közbenjárását kéri a fiánál, hisz csak ezután láthatjuk meg a szörnyűségek alatt a szépségét, a töviskorona alatt a valódi koronát, és arcát dicsőítően.

NEGYEDIK RÓZSA

A fejezetet az olvasó megszólításával kezdi. A szerző hangja lemondó, megszületett a megmásíthatatlan határozat, Krisztust halálra ítélték. A kezdet megegyezik a keresztút katolikus leírásával, ugyanis az első stáció Pilátus halálos ítéletét takarja, amit még tizenhárom követ. Ezek egy része, mint majd látni fogjuk, kimarad, vagy változtatva jelenik meg. A Jézust körülvevő embereket állatokhoz hasonlítja, a hóhérok csordájáról beszél, és a gyülekező kíváncsisgódókról azt állítja, hogy csoport.

Krisztus vállára veszi keresztjét, miközben ismét megmutatkozik emberi mivolta, ugyanis ezt sűrű könnyhullatás között teszi. A körülötte lévők pedig továbbra is gúnyolják, és siettetik a teher cipelésében. Ez a Kálvária második állomása.

Krisztus többször elesik, az 523. versszakban ezt olvashatjuk: *Mindenütt csak hull és kél.* A keresztút leírásában háromszor esik el Jézus (a 3., 7., és 9. stáció). Gyöngyösi művében ez megszaporodik, és a szerző ezt különböző módon fejezi ki: *Most esik fáradt térdjére, / Most majd orrára borul.* (524.); *Vagyon szapora eleste* (526.); *Omol újonnan is földre* (527.); *Inának hasonló lejtőt / Kell megint járnia.* (527.); *Ismét leroskad alatta* (529.); *Ha felkél, megént leomlik* (530.). A kereszt alatti elesések száma tehát megsokszorozódik, az 523. strófa idézett sora arra enged következtetni, hogy megszámlálhatatlan. Sőt később (az 537. versszakban) is visszatér, amikor megemlíti, hogy *mostan is hányszor esel, / Mint-hogy igen gyengén visel / Lábad erőtlensége.*

Az 532. versszaktól kezdődően az elbeszélő Jézushoz szól, ismét csak szóba kerül, hogy e hatalmas kegyért nem tud cserébe semmit adni, és ezeket a szenvedéseket

déseket is neki kellene elviselnie (*kénra méltó én voltam* [533.]). Majd közbeszúr egy strófát, ahol a saját véleményének ad hangot, az olvasóhoz szól.

Az 538. strófában jelenik meg Mária. A Kálvária negyedik stációja ez, ami eredetileg Krisztus első elesése után következik, itt mint láttuk a sokadik után. Mária szempontjából is elmondja az eseményeket, leírja a fájdmát, érzéseit, a küzdelmét, hogy közel kerüljön a fiához. Az 551. versszakról Szűz Mária monológját halljuk, ahogy fájdmának hangot ad. Itt óhatatlanul az *Ómagyar Mária-siralom* szövege jut eszünkbe, ugyanazok a fordulatok jelennek meg, mint első verses nyelvemlékünkben. Annak ellenére, hogy ezek a fordulatok és kifejezések állandóak, és a siralmakban általánosnak és ismétlődőknek mondhatóak, a magyar olvasó azonnal erre a Mária-siralomra gondol.

Keguggethuk fyomnok
ne leg kegulm mogomnok
owog halal kynaal
anyath ezes fyaal
egembelu ullyetuk.

Ah, hadd tegyem le életemet
Teveled együtt én is,
Avagy helyetted haljak meg,
Nagy örömet váltolok meg
Az magam életén is. (552.)

De késő már azt felvennem,
Bárcsak most lehetne mennem
Az halálra éretted,
Vagy, ha azt meg nem nyerhetem,
Legalább én is életem
Most tegyem le melletted, (554.)

Ezt az áthallást megerősíti az *édes virágom* vagy az *ártatlan virágom* megszólítás is, ami a virág virága állandósult szókapcsolatra is utalhat. Ezenkívül a világ világa, vagyis a világ világossága kifejezés különböző formába való átültetésével is találkozhatunk: *Köd nélkül való világom!// Ó, kedves napom fénye!* (557.); *Két szeme kedves világát, Édes Fiát, szép virágát* (563.).

Mária meg akarja csókolni Jézus arcát, de elzavarják onnan. Majd felszólal a költő, aki szerint lehetetlen vállalkozás leírni Mária fájdmát. A következőkben Jézushoz szól, neki is elmondja anyja fájdmát, a leírás imádságba megy át. Azt szeretné, ha az anya fájdalma utat nyitna Jézus szívéhez, hogy a Szűz fájdalma árán még közelebb kerüljön Krisztushoz, és a megváltáshoz.

A fejezet utolsó strófája egy imádság részét képezi, és bonyolult nyelvezetével egy képet jelenít meg, amely szerint Krisztus keresztje a dicsőség, győzelem pálmájához hasonlítható, amely örökzöld, és egyéb, tűzre való fától eltérően el nem éghet. A kereszt ebben az esetben a hit szimbólumaként jelenik meg, amelyet végig kell hurcolni az életben.

ÖTÖDIK RÓZSA

A fejezet elején az olvasót szólítja meg a szerző. Elsősorban az anya és a fia fájdalmára hívja fel a figyelmet, csodaként tekint a szeretetre, amit Jézus mutat az emberiség irányába, de csodának tartja magát Krisztus szenvedését is. Példaként állítja az olvasói elé mind Máriát, mind pedig Jézust, hisz soha nem látott szenvedésben van részük mindkettejüknek.

A következőkben pedig rátér az események leírására, és részletesen elmondja Krisztus keresztre feszítését, és az azt felvezető eseményeket. Jézust továbbra is gyalázza a tömeg, letépik a ruháját, és így szögezik fel a keresztre. Ez a keresztút tizedik (megfosztják ruhájától) és tizenegyedik (keresztre feszítik) stációjának felel meg. A ruha letépését különbözőképpen írja le a szerző, és a meztelenséget más-más módon szemlélteti: *Testéről mindent levonnak, / Marad csupa meztelen* (573.); *nincsen öltözete* (575.); *Minthogy meztelen áll éppen / Az világ előtt, ilyképpen / Van mely nagy szégyenséggel.* (576.). Az eseményt az evangéliumban is olvashatjuk. Máténál kétszer is felmerül az esemény, először amint a tömeg megfosztja ruhájától: *levevék róla a palástot és az ő ruháiba öltözteték* (Máté 27:31), majd amikor Krisztus már a kereszten van, így ír erről: *megfeszíték őt, eloszták az ő ruháit* (Máté 27:35). Márk hasonlóképpen: *leveték róla a bíbor ruhát, és a maga ruháiba öltözteték* (Márk 15:20), illetve *eloszták az ő ruháit* (Márk 15:24). Jánosnál a második eseményre találunk utalást, *vevék az ő ruháit, és négy részre oszták* (János 19:23). Ezekben a leírásokban tehát Krisztus nem meztelenedik le teljesen, az utolsó ruháit csak a kereszt alatt, a hóhérok veszik le róla. Később azonban Gyöngyösinél is feltűnik ez a mozzanat, ugyanis ő is szót ejt arról, hogy köntösét szétosztják: *Az vitézek sorsot vevén, / És azt köntösödre tévén, / Egymás között felosztják* (603.). Majd ezután következik a keresztre feszítés részletes leírása, a mindennél pontosabb ábrázolásmód érvényesül. A sok kínzástól az inak deformálódtak, így Krisztus teste megrövidült, ami által a keresztre feszítés szó szerint is feszítéssé válik: *Az keresztnak magos fala / Hosszabban fúratott vala / (Minthogy hozzá nem mérték), / Mint szent lábai nyúlhattak: / Azmíg oda nem húzattak, / Az fúrást el sem érték, //*

Mert az sok kénos sebektől, / Az inak is ő helyektől / Hátrább zsugorodtanak, / És a lábak is azokkal, / Rövidbökké lettek sokkal, / Mint azelőtt voltak (580–581.). Az eseményeket az olvasónak meséli el szerző, hangjában a megrendültség, rezignáltság érződik ki, maga is elszörnyed a látványtól. Viszont még ebben a helyzetben is próbálja megőrizni hidegvérét, az olvasónak a szörnyűségek ábrázolása mellett, azt is igyekszik elmagyarázni, hogy mi az oka és célja a szenvedésnek: *mindezekben / Az kénos szenvedésekben / Nem gondol úgy magával, / Mint az mi üdvösségünknek, / Elébbeni esetünknek / Helyreállításával* (590.).

Az 591. strófától kezdődően pedig magához Jézushoz szól, imádkozik hozzá, magát okolja a szenvedéséért, bűnbánatot tart, és azt mondja, hogy neki kellene meghalnia. Tisztában van bűnös voltával, de bocsánatért könyörög. Krisztus koronájára (és ezáltal magára a szenvedésre is) úgy tekint, mint virágkoszorúra, ami állandóan zöldell és megváltást jelent számára: *Tövised kedves virágom, / Addig van hasznos világom, / Meddig az meg nem aszik* (595.). Felajánlja saját kezűleg kötött koszorúját, tehát a *Rózsakoszorú* című művet, Jézusnak és anyjának, hisz mindketten sokat szenvedtek ömiatta. Tovább haladva, de még mindig Jézushoz szólva, leírja Mária cselekedeteit, érzéseit, a fiú szemével láttatja édesanyját.

A következőkben arról szól, hogyan biztatta Jézus a mellette keresztre feszített latrok közül az egyiket, hogy együtt lesznek a Paradicsomban: *Latrot azzal biztatod, / Hogy viszed Paradicsomban, / És magaddal együtt abban / Még ma bé is iktatod* (607.). Majd a gúnyolódásra tér ki, amikor arra kéri Jézust, hogy bizonyítsa azt, hogy ő Isten fia azzal, hogy leszáll a keresztről. Gyöngyösi így fogalmaz: *Orvosold mostan dolgodat, / Megszabadítván magadat, / Tégy tested sok kénjárú! / Most vagy on ideje ennek, / Ha Fia vagy az Istennek, / Szállj le az keresztfárú!* (605.). Ezt az eseményt szintén megtaláljuk az evangéliumokban, ahol azt is kiemelik, hogy nemcsak a tömeg gúnyolta Jézust ily módon, hanem Lukácsnál a vitézek, főemberek is, Márknál a főpapok is, Máténál pedig az írástudók és a vének is. Krisztus válasza erre „Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek” (Jézus első szava a kereszten), Gyöngyösinél így szól: *Atyádnak értek esedezsz: / Bocsássa meg vétkeket* (606.). Majd tovább írja az eseményeket, Krisztus halálát (a keresztút tizenkettedik stációja), és az azt kísérő furcsa természeti jelenségeket. Az ábrázolásnak folyamatosan imádság jellege van, folyamatosan szól a hatalmas kegyről, amit nem érdemel meg. Krisztus segítségét kéri ahhoz, hogy Istennek tetsző életet élhessen, és a halála általi megváltást így fejezi ki: *Feltámadván haláloddal* (631.).

Kiemelem a 609. strófában leírt metaforát a bűnről és a bűnbocsánatról. *Lelküinknek szorongatója, / Akarmely nagy bűn csomója / Legyen ránk hurkoltatva, / Szent Fia elégtétele / Biztat, hogy annak kötele / Meg lészen oldoztatva, // Midőn az téged kénzóknak, / Ellened káromkodóknak / Vétkek megbocsáttatik* (609–610.). A bűn egy olyan csomóként jelenik meg, amely a lelket szorongatja, hurkot vet rá, és a megváltás, a bűnbocsánat lesz az, ami eloldozza ezt a csomót. Ebből a képből kiindulva a feloldoz szavunk is új színezetet kaphat.

A 614. versszak érdekessége, hogy itt, először a műben Jézus közvetítő szerepéről is szó esik (*Szent Atyádnál életünkben / Esedezel érettünk.*), amire Mária esetében, már többször volt utalás, és általánosan elterjedtnek mondható.

A 632. strófától kezdődően, a fejezet végéig hátralévő három versszakban Máriához szól (az ötödik rózsá során először), akivel együtt érez, és könyörög neki, hogy járjon közbe érte a fiánál.

BEFEJEZÉS

A *Rózsakoszorú* esetében fordításról, kompilációról van szó, és a mű második fejezete, a mű többi részéhez hasonlóan nem őrzi meg az eredeti forrás strófaszámát, hanem felduzzasztja azt. A megfigyeléseink szerint ez annak is köszönhető, hogy a szerző a minél nagyobb átélés érdekében díszítette, bővítette az eredeti művet, mintha különös szenvedély hajtotta volna a mind naturalisztikusabb, részletesebb, pontosabb ábrázolásra. Az is megfigyelhető, hogy eme kései művében nem teljesen előzmények nélküli a kegyetlenségek pontos leírása, hanem több évtizedes gyakorlatra tett szert benne, és a *Rózsakoszorú*, amely amellet, hogy az egyetlen katolikus szellemben írt műve, a testet öltött Isten szenvedésének ábrázolásával a legmegrázóbb és leghitelesebb alkotása.

Kiadás

GYÖNGYÖSI István: *Rózsakoszorú*. Balassi Kiadó, Budapest 2002.

Irodalom

BARTHES, Roland 2001: *Sade, Fourier, Loyola*. Budapest, Osiris Kiadó

HORVÁTH János 1924 [1956]: A barokk ízlés irodalmunkban. In: *Tanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 72–89.

JANKOVICS József 2002: Gyöngyösi christianus. In: Gyöngyösi István: *Rózsakoszorú*. Balassi Kiadó, Budapest, 255–268.

KLANICZAY Tibor 1966 [1997]: A magyar barokk irodalom kialakulása. In: *Reneszánsz és barokk*. Szukits Könyvkiadó, Szeged. 287–346.

NAGY László 1929: *Gyöngyösi és a barokk*. Budapest

TÜSKÉS Gábor–KNAPP Éva 2007: E. S. és a *Rózsakoszorú*. In: SZENTMÁRTONI Szabó Géza szerk. *A szerelem költői. Konferencia Balassi Bálint születésének ötödfélszázadik, Gyöngyösi István halálának háromszázadik évfordulóján*. Budapest, Universitas Kiadó. 337–359.

Az evangéliumokra és a kálváriára vonatkozó adatokat a következő helyekről szereztem be: *Magyar Katolikus Lexikon*. URL: <http://lexikon.katolikus.hu/>
Szent Biblia. Trinitarian Bible Society, London é. n.

Mikloš BENEDEK

„SEBES TESTÉBŐL FOLYT VÉRE PATAKÁVAL”

Ištvan Đendešijev *Rózsakoszorú*

Studij analizira drugo poglavlje barokne kompilacije Ištvana Đendešija (Gyöngyösi István) *Rózsakoszorú* (Krunica), pri tom posebnu pažnju poklanajući naturalističkim

elementima, kakve je ovaj autor koristio već i u svojim ranijim delima. Studij se pored toga bavi molitvama, načinima apostrofiranja u delu i istražuje povezanost opisa Hristove patnje sa kalvarijom, tradicionalnim katoličkim opisom patnje, kao i njegovu povezanost sa izvorima i predlošcima kalvarije u Jevanđeljima.

Ključne reči: Istvan Đendeši, *Rózsakoszorú*, barok, naturalizam, molitve, Jevanđelja, kalvarija.

Miklós BENEDEK

„SEBES TESTÉBŰL FOLYT VÉRE PATAKÁVAL”

István Gyöngyösi's *Rózsakoszorú*

The paper analyses the second chapter of István Gyöngyösi's baroque poetic compilation entitled *Rózsakoszorú*, with especial regard to the naturalist elements discernible in it that are present in the author's previous works as well. Moreover, it deals with the prayers to be found in the work, the methods of speaking and looking for the coherence between the traditional Catholic descriptions of passion written down in the chapter, the Calvary, and between its evangelical samples, its source.

Keywords: István Gyöngyösi, *Rózsakoszorú*, baroque, naturalism, prayers, gospel, Calvary

PÁPISTA ZSOLT

Újvidéki Egyetem, BTK
Német Nyelv és Irodalom Tanszék, mesterhallgató
zsolt.papista.91@gmail.com

A HALÁL FOGALMÁVAL KAPCSOLATOS EUFEMIZMUSOK KONCEPTUALIZÁCIÓJA A NÉMET ÉS A MAGYAR NYELVBEN

A dolgozat célja a halál fogalmával kapcsolatos magyar és német eufemizmusok elemzése kognitív nyelvészeti megközelítéssel, azaz annak feltárása, hogyan konceptualizálódik a halál ennek a két nyelvnek a metaforikus eufemizmusaiban. Ez a téma a nyelv és a kultúra szempontjából egyaránt érdekes, mivel implikációkat ad arról, hogy milyen hasonlóságok és eltérések állnak fenn a magyar és német beszélők nyelvhasználatában és kogníciójában a halál megszépítését illetően. A szisztematikus analízis érdekében szótárak, tudományos munkák és az internet segítségével összeállt egy kétnyelvű korpusz, amely az összehasonlító elemzések tárgyát képezte. A korpusz analízise kimutatta, hogy a magyar és német nyelvben egyaránt a halál fogalmával kapcsolatos eufemizmusok öt közös fogalmi metaforára vezethetők vissza. Bár az eufemizmusok sok esetben különbségeket is felmutattak, a hasonló konceptualizációk a megszépített halál kontextusában lényeges kulturális hasonlóságokról tanúskodnak a két nyelv között.

Kulcsszavak: kognitív nyelvészet, eufemizmus, konceptualizáció, fogalmi metafora, halál

BEVEZETÉS

Az ember természeténél fogva megszépíti, enyhíti a kellemetlen és fájdalmas dolgokat. A halál is egy olyan dolog, amely félelmet, szomorúságot, elkeseredettséget vált ki az emberből. Így csak természetes, hogy eufemizmusok által igyekszik megszépíteni ezt a társadalmi tabut. Dolgozatom célja a halál fogalmával kapcsolatos magyar és német eufemizmusok elemzése kognitív nyelvészeti megközelítéssel, azaz annak feltárása, hogyan konceptualizálódik a halál ennek a két nyelvnek a metaforikus eufemizmusaiban. Ez a téma a nyelv és a kultúra szempontjából egyaránt érdekes, mivel rámutat, hogy milyen hasonlóságok és eltérések állnak fenn a magyar és német beszélők nyelvhasználatában

és kogníciójában a halál megszépítését illetően. A kutatás alapját egy kétnyelvű korpusz képezte, amely különböző szótárakból, tudományos munkákból és az internetről összegyűjtött, s a halállal kapcsolatos eufemizmusokból állt össze. A dolgozat először az *eufemizmus* és a *fogalmi metafora* terminusokkal foglalkozik, majd részletesen elemzi azokat a fogalmi metaforákat, amelyek a korpuszban szereplő eufemizmusok alapját képezik.

AZ EUFEMIZMUS

Az *eufemizmus* kifejezés etimológiailag a görög *euphemein* szóra vezethető vissza, amely az *eu-* (= 'jól', 'szépen') prefixumból és a *pheme* (= 'mondás', 'pletyka', 'szó', 'nyelv') szótöből tevődik össze (DUDEN 1963: 146). A görög *euphemein* jelentése ebből kifolyólag „jó szavakat mond”⁴¹ (BELI-GÖNCZ-NINKOVIĆ 2011: 23 – Fordította P. Zs.), „kellemes szavakat alkalmaz, kedvezően beszél”⁴² (GLÜCK 2010: 189 – Fordította P. Zs.), „kellemetlen dolgot kellemes szavakkal fejez ki”⁴³ (DUDEN 2011: 553 – Fordította P. Zs.).

BOHLEN (1994: 97) szerint az eufemizmus egy olyan megnevezés, amely egy kellemetlen és ízléstelen dolgot, amelyet nem szívesen neveznek meg a beszélők, valamilyen enyhítő, szépítő kifejezéssel helyettesít. A *Metzler Lexikon*ban az eufemizmus úgy szerepel mint egy körülíró, megszépítő megnevezése egy kellemetlen, ízléstelen, normasértő tényállásnak vagy folyamatnak, illetve mint egy pejoratív, leértékelő kifejezés helyettesítése (GLÜCK 2010: 189). Továbbá TROJCA (2006: 14) az eufemizmust mint egy valamely tabura vonatkozó megszépítő kifejezés szociális tapintatból történő alkalmazását határozza meg.

Az eufemizmus fogalmának létezése szoros kapcsolatban áll a szociális tabu fogalmának létezésével. Tabu alatt olyan gondolat-, érintés- és megnevezéstilalommal megjelölt folyamatokat, tárgyakat vagy gondolatokat értünk, melyek társadalmi jelenségként értelmezendők, azaz minden tabu egy bizonyos társadalomban jön létre, és az adott társadalomnak a jellemzői határozzák meg (TROJCA 2006: 4). A tabuk különböző motiváltságokból jöhetnek létre, így léteznek félelemből (*taboo of fear*), tapintatból (*taboo of delicacy*) és illemből eredő tabuk (*taboo of propriety*) (uo.: 6–7). Minden társadalomban különböző okokból állandóan keletkeznek új tabuk, amelyek viszont kihatással vannak a nyelvre, hiszen pont a társadalomban meglévő tabuk miatt jönnek létre a legkülönbözőbb nekik megfelelő eufemizmusok (uo.: 6).

41 *Mentor: DR. PÁSZTOR KICSI MÁRIA, docens
„gute Worte sprechen”

42 „angenehme Worte gebrauchen, günstig reden”

43 „Unangenehmes mit angenehmen Worten sagen”

Eufemizmusok különböző témakörökben jönnek létre, melyek közül a legjelentősebbek a politika, a társadalom, a háború, a szexualitás és a különböző testi funkciók, valamint a betegség és természetesen a halál (uo.: 18–22). Kiemelkedően nagy az eufemizmusok száma a halál témakörében. Létrejöttüknek oka főleg az érintettek iránti tapintat és illem, akárcsak a társadalmi tabuk és konvenciók (BELI-GÖNCZ-NINKOVIĆ 2011: 25). Viszont más tényezőket is meg kell említenünk. Jelentős szerepet tölt be ebben a kontextusban a haláltól való félelem, és emiatt olyan kifejezéseket igyekszünk keresni, amelyek a halált kevésbé véglegesnek és fájdalmasnak mutatják be (ERKELENZ 2008: 18).

A FOGALMI METAFORA

A kognitív nyelvészetben központi szerepet tölt be a fogalmi metafora. Mint Kövecses Zoltán és Benczes Réka említik, „a kognitív nyelvészet szerint a metafora csak másodsorban nyelvi jelenség: azért fordulnak elő metaforikus nyelvi kifejezések a nyelvben, mert gondolkodásunk metaforikus természetű, tehát fogalmi metaforákra épül. A metaforikus nyelvi kifejezések voltaképpen ezeknek a fogalmi metaforáknak a nyelvi megnyilvánulásai.” (KÖVECSES-BENCZES 2010: 84) A kognitív nyelvészet metaforaelmélete azzal foglalkozik, hogy milyen módon jön létre összeköttetés két különböző fogalmi keret elemei között, ami által metafora képződik. A metafora kognitív nyelvészeti megközelítése fényt vet arra a kérdésre, hogy milyen gondolkodási folyamatok mennek végbe a beszélőben, amikor a nyelvet képiesen alkalmazza, azaz a nyelv által vizsgálható, milyen fogalmakat párosítunk egymáshoz a különböző nyelvterületektől és kultúráktól függően a kogníció folyamán.

Tehát „a metafora jelentős szerepet játszik a kogníció és a kultúra tanulmányozásában, illetve azok megértésében” (uo.: 79).

A fogalmi metafora „két fogalmi keret közötti megfelelések rendszere” (uo.: 80). Kövecses és Benczes olyan példákkal élnek, mint a *messzire jut az életben, eltévelyedett, választút előtt áll, jó/rossz útra tért, sokra viszi az életben, sok minden ment keresztül*, amelyek ugyan az életre vonatkoznak, mégis nyilvánvalóak bennük az utazás elemei, és így rámutatnak arra, hogy ezekben a metaforákban bizonyos megfelelések állnak fenn két fogalom, az ÉLET és az UTAZÁS között (uo.: 79). Az ilyen hasonlóságok, mint amelyek fennállnak az adott két fogalmi keret (ÉLET, UTAZÁS) között, eredményezik a fogalmi metaforákat (AZ ÉLET UTAZÁS). A fogalmi metaforák, ahogyan a példa is mutatja, egy általában konkrétabb forrástartományból (UTAZÁS), valamint egy elvontabb céltartományból (ÉLET) állnak (uo.: 81). A forrástartomány tehát az a fogalom, amely a céltartományban lévő fogalmat magyarázza. A forrás- és céltartományt illetően szükséges továbbá megemlíteni a céltartomány kiterjedését, amely arra vonat-

kozik, hogy „hány forrástartomány biztosít elérést egy adott céltartományhoz” (uo.: 84). Így például a SZERELEM céltartomány számos különböző forrástartomány segítségével érhető el, mint amilyenek az UTAZÁS, a HÁBORÚ, a TŰZ, a MÁGNES, az ÉHSÉG vagy a JÁTÉK (uo.).

METODOLÓGIA

A dolgozat azt vizsgálja, hogy a HALÁL céltartomány a magyar és német eufemizmusokban milyen forrástartományokból érhető el, azaz hogy milyen fogalmi metaforák képezik alapjukat. A szisztematikus analízis érdekében szótárak, tudományos munkák és az internet segítségével összeállt egy kétnyelvű korpusz.⁴⁴ Ez a korpusz képezte az összehasonlító elemzések tárgyát. A kutatás korpuszába tartozó metaforikus eufemizmusok dekontextualizáltak, így a kutatás szupraindividuális szintű metaforákon (KÖVECSES 2006: 87-88) ment végbe. Mivel a korpuszban szereplő eufemizmusok szupraindividuális metaforák, konvencionális kifejezéseknek tekinthetők, amelyek integrális részét képezik a beszélők mindennapi nyelvhasználatának és gondolkodásmódjának. Amennyiben két különböző nyelvben hasonló vagy akár azonos metaforák találhatók, azok egyazon fogalmi metaforának felelnek meg, mivel azonosan konceptualizálják a valóságot. Viszont olyan metaforák is visszavezethetők egyazon fogalmi metaforára, amelyek struktúra vagy szemantika szintjén különböznek.

Az eufemizmusok elemzése során öt olyan forrástartomány fordult elő, amely mindkét nyelvben elérést biztosított a HALÁL céltartományhoz. Ezek a forrástartományok a következő fogalmi metaforákat eredményezték:

1. A HALÁL A TŰLVILÁGI ÉLET KEZDETE,
2. A HALÁL UTAZÁS,
3. A HALÁL EGY SOROZATNAK/FOLYAMATNAK A VÉGE,
4. A HALÁL VALAMINEK A HIÁNYA és
5. A HALÁL PIHENÉS.

A következő fejezetekben részletesen bemutatjuk a kapott fogalmi metaforákat, valamint megvilágítjuk a magyar és a német nyelv halállal kapcsolatos eufemizmusai közötti konceptualizációs megegyezéseket és különbségeket is. Természetesen, ahol szükséges, figyelembe vesszük az ÉLET fogalmát is, mivel az a komplementáris kiegészítője a HALÁL fogalmának, így az ÉLET–HALÁL antonimapár figyelembevétele segíthet az elemzés során.

44 A következő források szolgálták az eufemizmusok összegyűjtésére: BAŇCZEROWSKI (2008), BÁRDOSI (2004), BARTOS (2002), BELI-GÖNCZ-NINKOVIĆ (2011), O. NAGY-RUZSINCZKY (1978), DUDEN (1998), <http://www.euphemismen.de>, <http://szinonimaszotar.poet.hu>

A HALÁL A TÚLVILÁGI ÉLET KEZDETE⁴⁵

Az ember egyik legősibb félelme a halálhoz kötődik. Ez a félelem nagy részben összeköttetésben áll a halált követő ismeretlennel. Felvet kérdéseket azzal kapcsolatban, hogy van-e valami a halál után, és amennyiben igen, mi az. Az emberi élet végességétől való félelemmel szemben a legteljesebb megnyugvást mindenkor a különböző vallások nyújtották. Minden vallás fontos alaptényezőjét az képezi, hogy miként magyarázza mindazt, ami a halál után következik. Ebből kiindulva nem meglepő, hogy a halállal kapcsolatos eufemizmusok rendszerint olyan módon szépítik a halált, hogy azt egy vallásból vagy egyéb világnézetből merített túlvilági élettel kötik össze, ezzel feloldva a halál véglegességének gondolatát. Mivel a magyarok és a németek egyaránt a keresztény kultúrához tartoznak, nem meglepő, hogy a halállal kapcsolatos eufemizmusokban mindkét nemzet a keresztény hitből merít leginkább, ám emellett más források motívumaival is élnek. Ezekben az eufemizmusokban a túlvilág különböző enyhítő aspektusai kerülnek előtérbe, amelyek által a halál fogalma megszépül.

Eszerint elsősorban magát a túlvilági élet helyszínét írják le. A keresztény mennyország mindkét nyelvben előfordul, mint például a magyar *a mennyi kapuk előtt áll*, vagy a német *in den Himmel kommen* (= 'a mennybe jut') eufemizmusokban. A keresztény mennyország mellett azonban a nyelv használói más kultúrákból is átvehetnek olyan helyfogalmakat, amelyek a mennyország ekvivalensei lehetnek. Például ilyen az indián mitológiából kölcsönzött *örök vadászmezők* fogalma (magyarul: *az örök vadászmezőkre távozott*; németül: *in die ewigen Jagdgründe eingehen* [= 'az örök vadászmezőkre távozik']), illetve a német *ins Walhall eingehen* (= 'a Valhallába megy'), ami a skandináv mitológiát idézi. Egyes esetekben viszont csupán maga a túlvilág fogalma szerepel az eufemizmusban, és egy általános túlvilágfogalmat képvisel, kultúrspecifikus jellemzők nélkül. Ilyenek a magyar *elköltözött a másvilágra*, *a túlvilágra távozott* és a német *ins Jenseits gehen* (= 'a túlvilágra megy').

A másvilágon azonban az eltávozott nincs egyedül, mivel mások is benépesítik a túlvilági teret. A keresztény felfogás szerint ezek például a szentek, illetve egyes bibliai személyek, akik ugyancsak szerepet kapnak mindkét nyelv eufemizmusában. Ezek a személyek a mennyországra asszociálnak, a mennyország pedig a halál utáni életre, ez által pedig a halál kevésbé kellemes gondolatáról a pozitív aspektusaira terelődik a figyelem. Ezt példázzák a magyar *Szent Mihály*

45 Meg kell jegyeznünk, hogy A HALÁL A TÚLVILÁGI ÉLET KEZDETE és A HALÁL UTAZÁS fogalmi metaforák között érintkezés áll fenn bizonyos eufemizmusoknál. Ezek általában olyanok, amelyekben a halál utazásként conceptualizálódik, és az utazás érkezési helyét a mennyország, az Isten, az ősök vagy más a túlvilággal kapcsolatban álló fogalmak képezik, vagy pedig olyanok, ahol a távozást egy túlvilági entitás hívja elő. Ilyenek például: *a mennybe ment*, *megtért teremtményéhez*, *az örök vadászmezőkre távozott*, *magához hívta az Úr* stb.

lován távozik, vacsorán éri Pilátust, megtért Ábrahám kebelébe, illetve a németben *in Abrahams Schoß eingehen* (= 'megtért Ábrahám kebelébe') és *an Petrus' Tür klopfen* (= 'Szent Péter ajtaján kopogtat').

Vannak azonban olyan eufemizmusok is, melyekben hasonló elképzelés szerepel, de keresztény elemek nélkül. Ezekben a szentek helyét az elődök töltik be. A halott ember így a másvilágon újraegyesülhet az őseivel, és ez a halálnak egy pozitív aspektusaként fogható fel. Példa erre a magyar *megtért őseihez*, valamint a német *zu den Vätern/Ahnen versammelt werden* (= 'az apákhoz/ősökhöz gyülekezik'). A németben az ősökkel való újraegyesülés egyben egyfajta hazatérést is jelenthet, ami például a *heimgehen zu seinen Vätern* (= 'hazatér az apáihoz') eufemizmusban is tükröződik.

A másvilágnak a legfontosabb eleme minden vallásban az uralkodó entitás. A keresztény vallás szerint Isten a mennyország főhatalmú uralkodója.⁴⁶ Isten az abszolút támaszt és segítő erőt jelképezi, így tökéletesen alkalmas arra, hogy hatása által az eufemizmus megszépítse a halált. A halál tehát egy olyan túlvilági élet kezdete, amely Isten birodalmában folyik, és a halál ilyen szempontból az Istennel való egyesülésként értelmezhető. Isten különböző formában fordul elő az ilyen eufemizmusokban. A halál elsősorban az Istennel történő szembesülés motívumaként szerepel. Ezt példázzák a magyarban *az Úr színe elé áll, az Isten előtt áll, bíró előtt áll*, illetve a németben a *zu Gott gehen* (= 'Istenhez megy') kifejezések. Az Isten általi megmérettetés motívuma ezekben az eufemizmusokban az élet túlvilági folytatódásának reménye által ellenpontozza a végső megsemmisüléstől való félelmet azoknál a hívőknél, akik meg vannak győződve igaz életvitelükről. Isten mindent előre elrendelő hatalma érzékelhető még azokban az eufemizmusokban is, amelyekben a halál eljövetele Isten általános akarátának és tervének részét képezi. Ez figyelhető meg például a magyar *Isten magához szólította, Isten magához vitte, visszaadja a lelkét a teremtőjének*, illetve a német *zu Gott abberufen werden* (= 'visszahívták Istenhez') kifejezésekben, amelyekben a halál időpontját egy felsőbb hatalom rendeli el, így a hívő ember, aki bízik Isten cselekedeteinek helyénvalóságában, könnyebben beletörődhet szeretteinek elhalálozásába.

Azokban az eufemizmusokban, amelyekben a halál a TÚLVILÁGI ÉLET KEZDETE-ként konceptualizálódik, a túlvilági élet képzete oly módon is manifestálódhat, hogy közben ne jelenjenek meg benne expliciten vallásos vagy egyéb kultúrspecifikus elemek, hanem csupán olyan pozitív spirituális tartalmak, amelyek a túlvilági élet fogalomköréhez fűződnek. Ilyen eufemizmusoknak tekinthetők például a magyar *megboldogul, megdicsőül, bejut az örök életbe, az*

46 A németben azonban az is előfordul, hogy a keresztény Isten helyett valamely más kultúrából átvett entitás tölti be a túlvilág legfőbb urának a szerepét, ami például az indián mitológiából kölcsönzött *zu Manitu kommen* (= 'Manituhoz megy') eufemizmusban tükröződik.

örökkévalóságba távozik, valamint a német *erlöst werden* (= 'megváltatik'), *zur ewigen Ruhe eingehen* (= 'örök nyugalomra tér'), *in den ewigen Frieden eingehen* (= 'örök békébe vonul'), *ins ewige Leben eingehen* (= 'az örök életbe lép') kifejezések. A túlvilág tehát olyan hely, ahol a halottra örök boldogság, béke és nyugalom vár, ez pedig számára a halandó élet nehézségei után a megváltást jelenti. A magyarban a túlvilág ilyen aspektusaihoz Isten képzete is társulhat, mint pozitív vonatkozások forrása, ezzel tovább fokozva a halál képzetkörének eufemizálását. Erre példa az *Istenben (meg)boldogult* kifejezés a magyarban.⁴⁷

A HALÁL UTAZÁS⁴⁸

A halál egyik leggyakoribb konceptualizációja mindkét nyelv eufemizmusában az UTAZÁS. Ebben a konceptualizációban tehát a HALÁL-t, mint céltartományt, az UTAZÁS forrástartomány segítségével értelmezzük. Ennek keretében az ÉLET–HALÁL antonimapár úgy valósul meg, mint egyfajta helyváltozás, amely az életből a halál felé halad. Ez azt jelenti, hogy az élet és a halál két különböző végpontként értelmezhető – az élet mint a kiindulópont, azaz a kezdet, a halál viszont mint a végpont, azaz a cél. Az eufemizmus megalkotásában az utazásnak, mint forrástartománynak különböző aspektusai kerülhetnek előtérbe. A metafora két fontosabb asszociációja ilyen szempontból az UTAZÁS, mint TÁVOZÁS, valamint az UTAZÁS végső célpontja, azaz a MEGÉRKEZÉS.

A TÁVOZÁS esetében általában adott egy kiindulópont, amelyhez viszonyítva a távozás megtörténik. A magyarban ide sorolható pl. az *elhagyja ezt a földet, mindenkitől elbúcsúzott, elbúcsúzott ettől a világtól, eltávozott közülünk*, a németben viszont a *von uns gehen* (= 'elmegy tőlünk'), *aus unserer Mitte gerissen werden* (= 'kirángatják közösségünkéből'), *von hinnen gehen/scheiden* (= 'elmegy/eltávozik innen'). A kiindulópont tehát általában egy utalás az életre, amelyet a halálba távozó személy maga mögött hagy, s ez az élők világában, illetve az élők közösségében keresendő. Érdeemes megfigyelnünk, hogy ez a kiindulópont az eufemizmusokban a beszélő perspektívájából tükröződik, aki továbbra is az élők közösségéhez tartozik, s így a távozás a beszélő létezési dimenziójából való eltávozásként is értelmezhető. Ezzel magyarázható az is, hogy nincs mindig szükség

47 A németben csak az *entschlafen im Herrn* (= 'Istenben hál') eufemizmus mutat hasonló konstrukciót, és ez a megfelelő fordítása az *Istenben (meg)boldogult* eufemizmusnak, viszont mivel az ige nem a túlvilág pozitív aspektusaira vonatkozik (pl. boldogság), hanem az alvásra, ezért A HALÁL PIHENÉS konceptualizációnak felel meg.

48 A HALÁL UTAZÁS fogalmi metafora keretébe tartozó eufemizmusok, amelyek rendeltetési helyükként a túlvilágot, vagy annak valamely elemét jelölik meg, valamint azok, amelyekben a távozás egy túlvilági hatalom közrejátszásával történik, egyidejűleg A HALÁL A TÚLVILÁGI ÉLET KEZDETE fogalmi metaforának is megfeleltethetőek, tehát a halál több mint egy forrástartomány által konceptualizálódik bennük.

egy specifikus kiindulópont meglétére az eufemizmusban, mint pl. ha magyarul azt mondjuk, *eltávozott*, vagy a németül *den Abgang machen* (= 'elmegy/lelép'), *dahinscheiden* (= 'eltávozik').

Egyes esetekben az eufemizmus külön kiváltó körülményt tulajdonít a távozásnak. Ilyenkor a halottat egy túlvilági személy, illetve entitás szólítja magához, vagy jön el érte, hogy eljuttassa őt úti céljához. Ez az entitás lehet a keresztény vallás istene, pl. a magyarban *magához hívta/szólította az Úr*, vagy a németben *Gott hat ihn heimgeholt* (= 'Isten hazavitte őt'), de lehet a halál megszemélyesítése is, mint pl. a magyarban *eljött érte a halál*, vagy a németben *vom Gevatter geholt werden* (= 'eljön érte a koma'⁴⁹) és *Freund Hein hat ihn geholt*⁵⁰ (= 'Hein barátja eljött érte').

A távozás keretében továbbá gyakori a búcsúzkodás mozzanatának előtérbe helyezése is, ami az utazásnak szerves része, és már magába foglalja a távozás gondolatát. Példa erre a magyarban a *mindenkitől elbúcsúzott* és az *elbúcsúzott ettől a világtól*, mely példák megnevezik, hogy kitől vagy mitől búcsúzik a halott (az élők világától, valamint az élők közösségétől), illetve a németben a *für immer Abschied nehmen* (= 'örökre elbúcsúzik') és a *das Zeitliche segnen*⁵¹ (= 'megáldja az időhöz kötött [életet]'), mely kifejezésekben csupán a búcsúzkodás cselekedete van jelen, viszont hogy kitől/mitől búcsúzkodik, az magától értetődik.

A másik lényeges aspektusa az utazásnak, mely a halállal kapcsolatos eufemizmusokban előtérbe lép mindkét nyelvben, az a rendeltetési hely, vagyis az utazás célpontja. BAÑCZEROWSKI (2008: 257) a magyar és lengyel nyelvet illetően úgy értelmezi, hogy a halál, mint utazás végpontjának meghatározása kétféle módon történik, ez pedig az ember dualisztikus koncepciójával függ össze. (Ez a meghatározás pedig vagy a keresztény hiten, vagy más hagyományokon alapszik.) Ez a kétféle meghatározás helytálló akkor is, ha a magyar és német eufemizmusokat vizsgáljuk. Az utazás végpontja egyrészt leginkább a keresztény hittel kapcsolatos, mint amikor magyarul azt mondjuk, *a mennybe ment, megtért teremtőjéhez*, illetve a németben *ins ewige Leben eingehen* (= 'bemegy az örök életbe'), *in den Himmel kommen* (= 'a mennybe érkezik'), *in den ewigen Frieden eingehen* (= 'örök nyugalomba vonul'), *in die Ewigkeit abberufen werden* (= 'az örökkévalóságba hivatják'). Ezekben az eufemizmusokban a halál célpontja tehát az a hely, amely a kereszténységben Isten országa, ahová a halál után minden

49 A Gevatter (= 'koma') eufemisztikus megszemélyesítése lehet a halálnak.

50 A Hein keresztnév a kimondottan gyakori Heinrich keresztnévnek rövidítése, és a 17. század óta eufemizmusként számíthat a halálra, mivel familiárisabbá teheti azt. (URL: http://www.redensarten-index.de/suche.php?suchbegriff=~Freund%20Hein%20hat%20jemanden%20geholt&suchspalte%5B%5D=rart_ou)

51 Egy frazeológiai körülírása a halálnak a 17. századból, mely arra a szokásra vezethető vissza, hogy a haldokló elbúcsúzik az evilági élettől, miközben Isten áldását kéri rá. (URL: <http://idiome.deacademic.com/3450/zeitlich>)

igaz lélek bekerül, és amely a pokol ellentétét képezi. Ezt a helyet explicit módon is megnevezhetjük, például *a mennyország* formájában, vagy implicit módon valamely vele metonimikus kapcsolatban lévő elemmel, mint például valakivel/valamivel, aki/ami ennek a helynek szerves része (pl. *a teremtmő*), vagy valamilyen jellegzetességével (pl. *nyugalom, örökkévalóság*). Másrészt viszont számos olyan eufemizmus létezik, amelyben a halál célpontja nem a keresztény hiten, hanem más világnézeteken vagy kultúrspecifikus tényezőkön alapszik. Ilyen például a magyarban az *örök vadászmezőkre távozik, a dicsőség mezejére távozik*, ahol a másvilág egy alternatív (a kereszténységtől eltérő) módon jut kifejezésre, azaz más kultúrák világnézeteiből kölcsönöz. Jellegzetesen magyar eufemizmus pl. az *elment Földvára deszkát árulni*. A németben ilyen példák az amerikai indián kultúrából merített *in die ewigen Jagdgründe eingehen* (= 'az örök vadászmezőkre lép'), *zu Manitu kommen* (= 'Manituhoz megy'), a skandináv mitológiából kölcsönzött *ins Walhall eingehen* (= 'belép a Valhallába'), valamint a *zur großen Armee abgehen* (= 'belép a nagy (had)seregbe'), ami egy 19. századbeli jellegzetesen német eufemizmust képvisel (www.idiome.deacademic.com)⁵².

A rendeltetési pont ezen kívül mindkét nyelvben egyfajta hazatérés is lehet, mely által a halott az őseivel újraegyesülhet. A magyarban ez egyértelmű a *megtért őseihez*, valamint a németben a *heimgehen zu seinen Vätern* (= 'hazatér az apákhoz'), vagy egyszerűen csak *heimgehen* (= 'hazatér') példákban. A túlvilág ezekben az esetekben tehát otthonként értelmeződik, így a halott nem idegen helyre távozik.

A németben továbbá előfordul, hogy a halált egy meghatározott evilági folyó egyik partjáról a másikra való átjutásként ábrázolják, tehát a végleges cél a folyó túlsó partja. Az ilyen eufemizmusok prototípusának a németben az *über den Jordan gehen* (= 'átkel a Jordán túloldalára') tekinthető⁵³, mivel a Jordán folyó a Biblia szerint az ígéret földjét határolta el a rajta kívüleső területektől, így az izraelitáknak a folyón kellett átkelniük, hogy bejuthassanak oda. Ezt később a kereszténységben a mennybemenettel azonosították (www.redensarten.net)⁵⁴. Idővel a gondolat, hogy a folyó határt képez az evilági és a túlvilági élet között, egyfajta analógia révén egyéb folyókra is átvivődött, és így keletkeztek a következő eufemizmusok: *über den Deister gehen* (= 'átkel a Deister túloldalára') és az *über die Wupper gehen* (= 'átkel a Wupper túloldalára'). A magyarban ezeknek az eufemizmusoknak megfelelője az *átjutott a túlsó partra*, amely hasonló módon jelképezheti a túlvilágot, de ebben az esetben nem szerepel folyónév.

52 URL: <http://idiome.deacademic.com/128/Armee>

53 Azonban érdemes figyelembe venni, hogy a Sztűx, amely a görög mitológiában elválasztja az élők és a holtak birodalmát, hasonlóan prototipikus folyónak tekinthető.

54 URL: <http://www.redensarten.net/Jordan.html>

Érdeemes megemlíteni, hogy léteznek olyan neutrális esetek, mint *a túlvilágra távozott*, vagy az *ins Jenseits eingehen* (= 'a túlvilágra megy'), melyekben a túlvilág egyszerűen csak *túlvilágként* jelenik meg, bármiféle nyilvánvaló vallásos, kulturális vagy egyéb metaforikus elemek nélkül.

Ritkábban úgy is konceptualizálódik a halál ennek a fogalmi metaforának keretében, hogy sem a távozás, sem az érkezés nem kerül előtérbe. Az efféle konceptualizáció a németben fordul elő, mint pl. *den Weg des Irdischen gehen* (= 'a földiek útján halad') és *den Weg allen/alles Fleisches gehen* (= 'minden hús útján halad'), melyben a hangsúly kizárólag magán az utazáson van. A magyarban ez azért nem fordul elő, mivel még az ezeknek megfelelő eufemizmusokban is, mint pl. *elment minden élők útján*, az igében már az *el-* igekötő (*el-ment*) révén benne rejlik a távozás jelentése is.

A HALÁL EGY SOROZATNAK/FOLYAMATNAK A VÉGE⁵⁵

A halálnak egy jellegzetes konceptualizációját mindkét nyelv eufemizmusában A HALÁL EGY SOROZATNAK/FOLYAMATNAK A VÉGE fogalmi metafora képezi. Ennek a konceptualizációnak keretében szintén szükséges figyelembe venni az ÉLET–HALÁL ellentétpár specifikus viszonyát. Ezekben az eufemizmusokban tulajdonképpen valamely cselekvéssorozat vagy egy bizonyos folyamat az, ami az életet jelképezi. Amíg ez a sorozat vagy folyamat nem zárul le, addig az ember még él. A halál viszont ebben a kontextusban ennek a sorozatnak vagy folyamatnak a vége, ugyanis amint az lezárult, az ember meghalt. Ez teljes párhuzamban áll az élet és a halál valódi viszonyával is, ahol az élet egy folyamat, amely a halállal zárul. Ezek a cselekvések vagy folyamatok mindkét nyelvben gyakran olyan jelenségekre vonatkoznak, amelyek alaptól az életre asszociálnak.

Ilyen jelenségeknek számítanak például bizonyos testi funkciók, amelyek szükségesek az élethez, azaz olyan folyamatként értelmezhetők, amelynek megszűnésével bekövetkezik a halál.⁵⁶ A magyar *megállt/felmondta a szolgálatot a szíve, megfáradt szíve megszűnt dobogni*, valamint a német *sein Herz hat aufgehört zu schlagen* (= 'a szíve abbahagyott verni') eufemizmusokban a szív működése képviseli az életet, és ez a folyamat, ha lezárul, már nem beszélhetünk életről. A magyar *leállt a légzése* például szintén egy bilógiai jelenséget vesz

55 Figyelembe kell vennünk, hogy egyes kifejezéseket, amelyek A HALÁL EGY SOROZATNAK/FOLYAMATNAK A VÉGE és A HALÁL VALAMINEK A HIÁNYA fogalmi metaforákhoz sorolhatóak, nem lehet egyértelműen elválasztani az ok-okozati összefüggésen alapuló metonímiától sem.

56 Ezeknél az eufemizmusoknál, amelyeknél a forrástartományt egy testi folyamat képezi, gyakran egy másik fogalmi metafora, A HALÁL VALAMINEK A HIÁNYA is jelen van, tehát náluk a halál olyan céltartománynak számít, amely több forrástartományra is kiterjed.

alapul, a lélegzést, amely ugyancsak egy olyan folyamat, melynek kimaradása azonnali halált okoz. A *nem eszik több kenyeret* viszont a rendszeres táplálkozás megszűnésével fejezi ki a halált.

Egy absztraktabb fogalom, amely az élet szerepét töltheti be ezekben az eufemizmusokban, az idő fogalma. Ez például a magyar *lejárt az ideje és a percei meg vannak számlálva*, valamint a német *seine Tage beschließen* (= 'lezárja napjait') eufemizmusokban jut kifejezésre. Az idő folyása ebben a kontextusban párhuzamos az élet folyásával, és ha az lejár, ugyanúgy az élet is véget ér.

Viszont előfordulnak olyan eufemizmusok, amelyekben a leírt cselekvés vagy folyamat kevésbé asszociatív, mint például a magyar *lezárta életét, vége van*, valamint a német *zu Leben aufhören* (= 'abbahagyja az életet') és *zu Ende leben* (= 'leéli az életet'), melyekben semmi sem helyettesíti az élet folyamatát, ugyanis közvetlenül az élet az a folyamat, amelynek lezárása a halál helyett áll.

Létezik azonban egy variációja A HALÁL EGY SOROZATNAK/FOLYAMATNAK A VÉGE fogalmi metaforának, amelyet érdemes kiemelni. Az ehhez a változathoz tartozó eufemizmusok szintén egy folyamat vagy cselekvéssorozat végének segítségével ábrázolják a halált, viszont azzal a különbséggel, hogy annak legutolsó megnyilvánulását hangsúlyozzák ki.⁵⁷ A végpontja a cselekvéssorozatnak vagy folyamatnak ezek szerint az, ami a halál bekövetkezésére utal. Ilyen például a magyar *végstől lehel*, melyben a lélegzés utolsó előfordulása van a középpontban, az *utolsó ütött az órája*, melyben az idő az a folyamat, melynek egy utolsó egységét emeljük ki. A *bedobja a törölközőt* viszont olyan értelemben jelképezi a halált, mint egy folyamat végpontját, hogy az életet egy sportmérkőzés alakjában ábrázolja, ahol a törölköző bedobása szintén egy utolsó tett (a játék feladásának a gesztusa), amely által a mérkőzés lezárul. Az efféle eufemizmusok azonban sokkal inkább jellemzőek a német nyelvre, mint a magyarra. Ilyen például a *das letzte Stündlein ist gekommen* (= 'eljött az utolsó órácska') és a *das letzte Stündlein hat geschlagen* (= 'ütött az utolsó órácska'), melyek temporális végpontot jelölnek, valamint a *seinen letzten Atemzug machen* (= 'utolsó lélegzést'), mely a légzés, mint biológiai folyamat leállása előtti utolsó pontot jelöli. Továbbá vannak olyanok, amelyekben az élet szenvedésként jelenik meg, mint például *den letzten Kampf kämpfen* (= 'az utolsó csatát vívja') és *seinen letzten Seufzer getan haben* (= 'utolsó sóhajtott'), így a halál egyfajta megváltásként értelmezhető. Mindennapi, rendszeres tevékenységek is előfordulhatnak, amelyek a halálra az utolsó előfordulásuk által asszociálnak. Ilyen például a *das letzte Hemd anziehen* (= 'az utolsó inget húzza fel') és a *das letzte Vaterunser beten* (= 'az utolsó Miatyánkot imádkozta').

57 Ezt általában a magyar *végstől* és *utolsó*, valamint a német *letzte* (= 'utolsó') jelző beiktatásával teszik.

A HALÁL VALAMINEK A HIÁNYA

A halált mindkét nyelv hasonlóan konceptualizálja abból a szempontból is, hogy azt valaminek a hiányként szemléli. Ebben a konceptualizációban az ÉLET–HALÁL antonimapár úgy valósul meg, hogy valaminek az eltűnése elvesztése, megszűnése, ami az életet képviseli, illetve annak elfogyása vagy egyéb módon manifesztálódó hiánya, a halál bekövetkezését idézi. Ezekben az eufemizmusokban tehát valami metaforikusan helyettesíti az életet, és azon a logikus következtetésen alapulnak, hogy amennyiben nincs élet, következőképpen a halálról van szó.

Az életet általában olyan dolgok képviselik, amelyek alpból az életre asszociálnak.

A vér és a lélek például két olyan fogalom, amelyek az élet fizikai és metafizikai esszenciáit képviselik. Így, ha magyarul azt mondjuk, *vérét ontotta*, vagy németül, *sein Blut vergießen* (= 'vérét ontja'), azt úgy értelmezzük, mint maga az élet kiontását. Amennyiben pedig olyan eufemizmusokkal élünk, mint például a magyar *kiadta/kilehelte/kibocsátotta a lelkét* vagy *kiadta/kilehelte páráját*, valamint az ezeknek megfelelő német *die Seele aushauchen* (= 'kileheli a lelkét'), akkor azt szintén úgy értelmezzük, hogy eltávozott tőle az, ami élő emberré teszi, és ezért halt meg.⁵⁸

A HALÁL VALAMINEK A HIÁNYA fogalmi metafora keretébe sok olyan eufemizmus sorolható, amely a halállal kapcsolatos fiziológiai tényekre alapoz, azaz különböző testi funkciókra, amelyeknek hiánya miatt a halál bekövetkezik.⁵⁹ Így például a magyar *leállt a légzése* kifejezésben a légzés hiánya helyettesíti a halált. A magyar *a szíve feladta a szolgálatot, kihűlt a szív, megfáradt szíve megszűnt dobogni*, vagy hasonlóan a német *sein Herz hat aufgehört zu schlagen* (= 'a szíve abbahagyott verni') kifejezések pedig a pulzus hiányával kerülnek a halál szóvátételébe. A magyar *neki már nem fáj semmi* kifejezésben a fájdalomérzet hiánya asszociál a halálra. Ezek az eufemizmusok kimondottan konkrétak, viszont magukba foglalják azt az elképzelést, hogy az élő és a halott ember között az a különbség, hogy az élő ember olyasmivel rendelkezik, amivel a halott már nem. A német nyelv kevésbé produktív az ilyen metaforákat illetően, amelyek a testi funkciók hiányát veszik alapul.

58 A lélekkel kapcsolatos eufemizmusok A HALÁL VALAMINEK A HIÁNYA konceptualizációból összefüggésben állnak A HALÁL EGY TÚLVILÁGI ÉLET KEZDETE konceptualizációval, mivel a lélek egy olyan metafizikai dolog, amit alpból a túlvilággal hozunk összeköttetésbe. Ezt kiválóan tükrözi a *visszaadta a lelkét a teremőjének* eufemizmus, melyben a teremő, vagyis Isten is jelen van, mint a túlvilág legfőbb hatalma, akitől az emberi lélek származik.

59 Vegyük észre, hogy ezek az eufemizmusok, amelyek testi funkciókra alapoznak, gyakran nem csak A HALÁL VALAMINEK A HIÁNYA fogalmi metaforának felelnek meg, hanem egyben A HALÁL EGY SOROZATNAK/ FOLYAMATNAK A VÉGE fogalmi metaforának is.

Bizonyos rendkívül idiomatikus frazeológiai kapcsolatok is ide sorolhatók, mivel bennük is a hiány gondolata képezi a forrástárományt. Ezekre példák a magyar *tépi a kontraktust, leteszi a kanalat, leteszi a lantot*, vagy a német *den Löffel abgeben/hinlegen/fallen lassen* (= 'átadja/leteszi/elejti a kanalat'). Ezekben a kifejezésekben a hiány olyan módon valósul meg, hogy egy adott tárgy átvitt értelemben szimbolizálja az életet, és az által asszociál a halálra, hogy ezen a tárgyon valamilyen változás megy végbe.⁶⁰

A HALÁL PIHENÉS

Egy gyakori konceptualizálódása a halálnak az eufemizmusokban A HALÁL PIHENÉS fogalmi metafora révén valósul meg. Ebben a konceptualizálódásban a halál és az emberi test nyugvása között vonunk párhuzamot. Ez pedig arra vezethető vissza, hogy a halott teste, valamint az alvó ember teste hasonló jellegzetességeket mutat. Ilyen például a fekvő pozíció, a lehunytt szem, a mozdulatlanság és hasonlók. Mivel a halál gondolata az ember számára túlságosan borzasztó, valamilyen módon az eufemizmus által az élettel próbálja összeköttetésbe hozni, és az alvás az, ami az említett jellemzők alapján a legmegfelelőbb erre a célra. Továbbá nyilvánvaló párhuzam vonható az ÉBRENLÉT és az ALVÁS ellentétpár, valamint az ÉLET és a HALÁL ellentétpár között. Az ébrenlét bizonyos fáradozással jár, amelynek szükséges következménye az alvás, ami a következő nap ébrenlétét biztosítja. Hasonló módon az élet egy hosszú ideig tartó ébrenlétként értelmezhető, amely után a halál következik, hogy utána következhesen a túlvilági élet. Az ÉBRENLÉT–ALVÁS antonimapár tehát bizonyos szempontok alapján az ÉLET–HALÁL antonimapár megfelelője kisebb dimenziókban, amelynek keretében a halál az alváshoz viszonyítva párhuzamos jelenség, ugyanis az élet fáradalmait követő pihenésként értelmezhető.

A magyar *örökre lehunyta a szemét*, valamint a német *die Augen auf Null stellen* (= 'nullára állítja szemét') és *die Augen (für immer) schließen* (= '(örökre) lehunyja szemét') az alvásnak az egyik legnyilvánvalóbb jellegzetességét veszik a halál megszépítésének alapjául, a lehunytt szemet. Ha ugyanis valaki lehunytt szemmel fekszik, az első feltételezésünk az, hogy alszik, mivel az közelebb áll az emberhez, mint a halál. Az olyan eufemizmusok, mint *örökre elszenderült, örök álmra hajtja fejét, átszenderül, jobblétre szenderült, örök álmát alussza*, valamint a német *friedlich einschlafen* (= 'békésen elalszik'), *sanft einschlafen* (= 'lágyan elalszik'), *entschlafen* (= 'hál'), *entschlummern* (= 'szendereg'), *entschlafen im Herrn* (= 'hál az Úrban') viszont már konkrétan az alvást veszik a megszépítés

60 Ezek az eufemizmusok visszavezethetők bizonyos társadalmi tényezőkre, amelyek megmagyarázzák a motivációjukat, vagyis azt, hogy miért pont ezeknek a tárgyaknak a hiánya jelképezi a halált.

alapjául.⁶¹ A magyar *örök álmát alussza* kifejezésben az álom is előtérbe helyeződik, és így az a gondolat születik, hogy a halál csupán egy békés álom. Továbbá a német eufemizmusokban, amelyek a halált közvetlenül az alvással hozzák összeköttetésbe, különböző jelzők fordulhatnak elő (pl. *sanft, friedlich*), melyek révén az alvás folyamata még kellemesebben nyilvánul meg, és így a halál negatív gondolatát tovább enyhítik.

A pihenés konkrétan is előfordul némely eufemizmusokban, de anélkül, hogy az alvással kerülne kapcsolatba. Ilyen a magyar *pihen a sírban, pihen a földben, pihen a temetőben*, vagy a német *zur ewigen Ruhe eingehen* (= 'örök nyugalomra tér'), *die ewige Ruhe finden* (= 'örök nyugalomra talál'), *für immer Urlaub nehmen* (= 'örökre kiveszi a szabadságot'). Míg a magyar eufemizmusokban a pihenés igeiként szerepel, és különböző helyhatározók által fejeződik ki (pl. hogy konkrétan hol helyezkedik el a halott teste), addig a németben a pihenés főnév formájában fordul elő, és egy olyan jutalmazó tényező ezekben az esetekben, amelyet az ember halála által lelhet meg, tehet magáévá, és ezt bizonyos módon akár önszántából is teheti.

A HALÁL PIHENÉS konceptualizáláshoz tartozó eufemizmusokat illetően továbbá érdemes kiemelni, hogy az örökkévalóság gondolata néha jelző vagy határozó formájában előfordul (pl. magyarul: *örök, örökre*; németül: *für immer*), melynek révén a halál végleges volta mégis kifejezésre jut. Ilyen szempontból a halál egy végtelen alvasként konceptualizálódik, amelyből az ember már nem ébred fel. Az alvás viszont a pihenés leghatékonyabb formája, s így, bár jelen van a tudat, hogy a halálból nincs visszaút, negatív értelmezése mégis enyhül, mivel a pihenésről alapvetően pozitív benyomásunk van.

KÖVETKEZTETÉSEK

A korpusz szisztematikus analízise kimutatta, hogy a magyar és német nyelvben a halál fogalmával kapcsolatos eufemizmusok egyaránt öt közös forrástartománnyal érik el a HALÁL céltartományt, azaz öt fogalmi metaforára vezethetők vissza. Ezek a fogalmi metaforák rámutatnak arra, hogy a magyar és a német beszélők szerint a halál egy túlvilági élet kezdeteként, egy utazásként, egy bizonyos végpontként, valaminek a hiányaként és az élettől való megpihenésként értelmezhető. Továbbá érdemes figyelmet fordítani arra, hogy bizonyos eufemizmusoknál a HALÁL céltartomány egyszerre két forrástartományra is kiterjed.

61 A magyar *jobb létre szenderült* és a német *entschlafen im Herrn* (= 'elalszik az Úrban') viszont például szolgálhatnak arra, hogy A HALÁL PIHENÉS és A HALÁL A TÚLVILÁGI ÉLET KEZDETE fogalmi metaforák kombinálódhatnak. Mégpedig oly módon, hogy a pihenés, valamint a túlvilági élet fogalma egyszerre van jelen az eufemizmusban. Az alvás továbbra is az, amire a hangsúly helyeződik, de közben vallásos elemekkel ötvözzük azt.

Ilyen módon érintkezés áll fenn A HALÁL A TÚLVILÁGI ÉLET KEZDETE és A HALÁL UTAZÁS, valamint A HALÁL EGY SOROZATNAK/FOLYAMATNAK A VÉGE és A HALÁL VALAMINEK A HIÁNYA fogalmi metaforák között.

Bár az eufemizmusok sok esetben különbségeket is felmutattak, a hasonló konceptualizációk a megszépített halál kontextusában lényeges kulturális hasonlóságokról tanúskodnak a két nyelv között. Megfigyelhetjük, hogy ezek a hasonlóságok legtöbb esetben az emberi test univerzális aspektusaira, a halál végleges voltára, valamint a megegyező vallási nézetekre vezethetők vissza. Ebből arra következtethetünk, hogy ezek a hasonló konceptualizációk valószínűleg részben univerzális tényállások, részben viszont alaptól fennálló kulturális hasonlóságok és érintkezések eredményeképpen jöttek létre.

Irodalom

- BAŃCZEROWSKI Janusz 2008. A halál mint kultúrfogalom a magyar és lengyel nyelvben. In: *A világ nyelvi képe. A világ mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban*. Szerk. KISS Gábor. Budapest, Tinta Könyvkiadó. 255–260.
- BÁRDOSI Vilmos 2004. *Magyar szólástár*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- BARTOS Tibor 2002. *Magyar szótár. Egymást magyarázó szavak és fordulatok tára 1-2*. Budapest, Corvina
- BELI-GÖNCZ, Julijana-NINKOVIĆ, Sanja 2011. Dem Tod ein schönes Gesicht zaubern. Von Euphemismen im Bereich des Todes. In: *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*. Szerk. RUŽIĆ Vladislava-MARINKOVIĆ Dušan. Újvidék, Bölcsészettudományi Kar, 36-1: 23–31.
- BOHLEN, Andreas 1994. *Die sanfte Offensive. Untersuchungen zur Verwendung politischer Euphemismen in britischen und amerikanischen Printmedien bei der Berichterstattung über den Golfkrieg im Spannungsfeld zwischen Verwendung und Mißbrauch der Sprache*. Frankfurt am Main [etc.], Lang.
- DUDEN 1998. *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten*. Mannheim, Dudenverlag.
- ERKELENZ, Elisa 2008. *Euphemismen und Dysphemismen. Die Subjektivierung des Wortschatzes*. München, Grin.
- GLÜCK, Helmut 2010. Euphemismus. In: *Metzler Lexikon. Sprache*. Szerk. GLÜCK, Helmut. Stuttgart, Weimar, Verlag J. B. Metzler.
- KÖVECSES Zoltán 2006. A fogalmi metaforák elmélete és az elmélet kritikája. In: *Világosság*, 2006/8–9–10, 87–97.
- KÖVECSES Zoltán, BENCZES Réka 2010. *Kognitív nyelvészet*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- O. NAGY Gábor-RUZSINCZKY Éva 1978. *Magyar szinonimaszótár*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- TROJCA, Petia 2006. *Euphemismen und Politik*. München [etc.], Grin
- <http://szinonimaszotar.poet.hu> (2014. 3. 30.)
- www.euphemismen.de (2014. 3. 30.)

www.idiome.deacademic.com (2014. 5. 28.)

www.redensarten.net (2014. 5. 28.)

www.redensarten-index.de (2014. 5. 28.)

Žolt PAPIŠTA

KONCEPTUALIZACIJA EUFEMIZAMA VEZANIH ZA POJAM SMRTI U NEMAČKOM I MAĐARSKOM JEZIKU

Cilj ovog rada je analiza mađarskih i nemačkih eufemizama koje se tiču pojma smrti sa kognitivno lingvističkim pristupom, tj. da se istražuje, kako se smrt konceptualizuje u metaforičkim eufemizmima u ova dva jezika. Ova tema je podjednako interesantna iz aspekta jezika i kulture, jer daje implikacije o tome, kakve sličnosti i razlike postoje kod mađarskih i nemačkih govornika kada je reč o korišćenju jezika i kogniciji što se tiče ulepšavanja smrti. U cilju sistematične analize sastavljen je dvojezični korpus pomoću rečnika, naučnih radova i interneta, koji je bio predmet ove komparativne analize. Analiza korpusa je pokazala da se u mađarskom i nemačkom jeziku konceptualizacija smrti podjednako može svesti na pet zajedničkih konceptualnih metafora. Iako su eufemizmi u nekoliko slučajeva pokazali i razlike, slične konceptualizacije u kontekstu ulepšavanja smrti ukazuju na značajne kulturološke sličnosti između ova dva jezika.

Ključne reči: kognitivna lingvistika, eufemizam, konceptualizacija, konceptualna metafora, smrt

Zsolt PÁLISTA

CONCEPTUALIZATION OF THE EUPHEMISMS IN CONNECTION WITH THE CONCEPT OF DEATH IN THE GERMAN AND HUNGARIAN LANGUAGES

The aim of the paper is the analysis of Hungarian and German euphemisms related to the concept of death with cognitive linguistic approach, namely revealing how death conceptualises in the metaphorical euphemisms of these two languages. In terms of language and culture, the topic is equally interesting, since it gives implications about the similarities and differences that exist in the usage and cognition of Hungarian and German speakers regarding the embroidering of death. On account of the systematic analysis, with the help of dictionaries, scientific works and the Internet, a bilingual corpus has come into existence which became the subject of comparative analyses. The analysis of the corpus revealed that the euphemisms in connection with the concept of death in the Hungarian and German languages can be equally traceable in five common conceptual metaphors. Although, in many cases, the euphemisms have presented differences as well, the similar conceptualizations in the context of the embroidering death give evidence of essential cultural similarities between the two languages.

Keywords: cognitive linguistics, euphemism, conceptualization, conceptual metaphor, death

A TANSZÉK ÉLETÉBŐL

A MAGYAR TANSZÉK TANÁRAI ÉS MUNKATÁRSAI

DR. ANDRIĆ Edit, egyetemi rendes tanár

Alapstúdium: Kontrasztív nyelvészet, Fordításelmélet, Fordítás- és tolmácsolás-technika

Srpski jezik u kontaktu sa mađarskim: Teorija i praksa prevođenja

Doktori stúdium: A magyar és a szerb nyelv derivációs rendszere

DR. CSÁNYI Erzsébet, egyetemi rendes tanár, tanszékvezető

Alapstúdium: Világirodalom I–II., Világirodalmi regénykurzus, Világirodalmi dráma-kurzus, Világirodalmi verskurzus, Shakespeare-kurzus

Doktori stúdium: Világirodalmi toposzok

DR. FARAGÓ Kornélia, egyetemi rendes tanár

Alapstúdium: Irodalomtudományi irányzatok, Stilisztika és retorika, Esztétika-történet, Narratológia/prózaelemzés

Mester: Irodalomelmélet, Irodalom és filmkultúra

Médiaszak: Stilisztika, Retorika

Doktori stúdium: Térpoétika, Műfajelmélet

DR. HARKAI VASS Éva, egyetemi rendes tanár

Alapstúdium: A regény a XX. században, Kosztolányi-stúdium, A modernség kezdete és kora, József Attila-stúdium, A modernitás után

Doktori stúdium: Beszédmódok a kortárs magyar lírában, A modernség poétikája

DR. HÓZSA Éva, egyetemi rendes tanár

Alapstúdium: A komparatisztika és távlatai, Délszláv–magyar irodalmi kapcsolatok, A magyar nyelv és irodalom tanításának módszertana 1–2.

Doktori stúdium: A novella intertextuális aspektusai

DR. KATONA Edit, egyetemi rendes tanár

Alapstúdium: Nyelv művelés, Az összetett mondat, A költői képek grammatikája

DR. Jasmina KODŽOPELJIĆ, egyetemi rendkívüli tanár, Újvidéki Egyetem, BTK, Pszichológia Tanszék.

Alapstúdium: Pedagógiai pszichológia, Fejlődéslélektan.

DR. LÁNCZ Irén, egyetemi rendes tanár

Alapstúdium: Bevezetés a nyelvtudományba, Általános nyelvészet, Jelentéelmélet, Szövegtan

Mester: Pragmatika, Irányzatok a nyelvtudományban és nyelvelméletek

Doktori stúdium: A magyar nyelv szövegtana

DR. MOLNÁR CSIKÓS László, egyetemi rendes tanár

Alapstúdium: Fonetika, Fonológia, Az egyszerű mondat, Beszédmondatok, Beszédművelés

Doktori stúdium: A mai magyar nyelv összetett szerkezetei

DR. RAJSLI Ilona, egyetemi rendes tanár

Alapstúdium: Magyar nyelvtörténet, Dialektológia, Nyelvjárási szövegek, A történeti nyelvtudomány alapjai

Mester: Nyelvtörténeti szövegek

Doktori stúdium: Történeti frazeológia

DR. BENCE Erika, egyetemi rendkívüli tanár

Alapstúdium: A magyar felvilágosodás irodalma, A magyar romantika irodalma, Regény és történelem, Népköltészet

Mester: Az irodalomtörténet elmélete és története

Doktori stúdium: Az irodalmi monográfia

DR. GÖNCZ Anna, asszisztens, Újvidéki Egyetem, BTK, Pszichológia Tanszék

Alapstúdium: Pedagógiai pszichológia, Fejlődéslélektan.

DR. GYÖRE Zoltán, egyetemi rendkívüli tanár

Alapstúdium: A magyarok története 1: Önálló magyar királyság. A magyarok története 2: Magyarország a Habsburg Monarchiában és a XX. században

DR. IVANOVIĆ Josip, egyetemi rendkívüli tanár

Alapstúdium: Interaktív pedagógia, Didaktika

DR. ARSENIJEVIĆ, Nada, egyetemi rendes tanár

Alapstúdium: Srpski jezik

DR. TOLDI Éva, egyetemi rendkívüli tanár

Alapstúdium: Verstan – versértelmezés, Vajdasági magyar irodalom, Sinkó Ervin-stúdium, Folyóirat-kultúra Vajdaságban

Mester: A kisebbségi magyar irodalmak kortárs jelenségei

Srpski jezik u kontaktu sa mađarskim: Uzajamne veze srpske i mađarske književnosti 2., Vojvođanska mađarska književnost

Doktori stúdium: Az 1950-es nemzedék a vajdasági magyar irodalomban

DR. BERTÓK Rózsa, hab. docens, Pécsi Tudományegyetem

Alapstúdium: A filozófia alapjai, Hermeneutika

DR. HORVÁTH FUTÓ Hargita, docens, tanszékvezető-helyettes

Alapstúdium: Módszertani gyakorlatok

Mester: Kompetenciafejlesztés a magyarórán, Vizuális kultúra és módszertani innovációk az irodalomtanításban

Srpski jezik u kontaktu sa mađarskim: Nauka o prevođenju

DR. ISPÁNOVICS CSAPÓ Julianna, egyetemi rendkívüli tanár

Alapstúdium: Kultúra és civilizáció, A magyar művelődéstörténet folyamatai, Vajdaság művelődéstörténete, Magyar népi kultúra

Mester: A tudományos kutatás módszertana

Srpski jezik u kontaktu sa mađarskim: Istorija mađarske kulture

Doktori stúdium: Kulture u kontaktu. Manjinske književnosti u Vojvodini

DR. KOVÁCS RÁCZ Eleonóra, docens

Alapstúdium: Szociolingvisztika

Mester: Szociolingvisztikai terepmunka

Médiaszak: Magyar nyelv I., II., III., IV.

DR. LÁZÁR Zsolt, egyetemi rendkívüli tanár

Alapstúdium: Művelődésszociológia és kulturális antropológia

DR. PÁSZTOR KICSI Mária, docens

Alapstúdium: Szókészlettan és szójelentéstan, A mai magyar nyelv alaktana,

Szófajok a beszédben és a nyelvben, Helyesírás, Pszicholingvisztika

Médiaszak: Anyanyelv II., Anyanyelv III., Anyanyelv IV.

DR. UTASI Csilla, docens

Alapstúdium: Régi magyar vallásos szövegek olvasása, Régi magyar világi szövegek olvasása, Barokk emlékirás

Srpski jezik u kontaktu sa mađarskim: Istorija prevođenja, Uzajamne veze srpske i mađarske književnosti 1.

DR. ZVEKIĆ DUSANOVIĆ, Dušanka, egyetemi rendkívüli tanár

Alapstúdium: Srpski jezik u kontaktu s mađarskim

TÜSKEI Vilma, asszisztens

Alapstúdium: Általános nyelvészet, Helyesírás

Alapstúdium (Angol Tanszék, Német Tanszék): Magyar nyelv (anyanyelv) I., Helyesírás és nyelvművelés, Magyar nyelv (anyanyelv) II., Funkcionális stilisztika

Alapstúdium (Médiaszak): Magyar nyelv (anyanyelv) I., Helyesírás, Magyar nyelv (anyanyelv) II.

Srpski jezik u kontaktu sa mađarskim: Mađarska gramatika. I–IV. (Savremeni mađarski jezik I–IV.)

CSORBA Béla, főlektor

Magyar mint idegen nyelv

DR. LALOVIĆ, Ilija, szaktanár (nastavnik veštine)

(Informatička pismenost)

KISS Zsuzsanna, volontőr a könyvtárban

MILÁNOVICS Valéria, titkárnő

A TANSZÉK HALLGATÓI A 2014/2015-ÖS TANÉVBEN

ALAPSTÚDIUM

Első évfolyam (2014/2015)

1. ÁDÁM Jennifer	11. KISS Tamás
2. ÁRVA Tímea	12. MAGYAR Natália
3. BÁRÁNY Emma	13. PINTÉR Sarolta
4. BOTKA Andrea	14. SLEZÁK Lázár
5. ČEKIĆ Teodóra	15. SZABÓ Andrea
6. FARKAS Melitta	16. SZABÓ István
7. FEHÉR Miklós	17. SZABÓ Szimonetta
8. HORVÁTH Márta	18. TÚRI Krisztina
9. KADVÁN Zsuzsanna	19. VÁZMÉR Tímea
10. KIS BICSKEI Sarolta	20. ZEREBÉLYI Rebeka

Második évfolyam (2013/2014)

1. BUJÁK Anett	11. MÓRICZ Éva
2. CSÁKI Edina	12. NAGY Valentina
3. CSERVENYÁK Anetta	13. NYÍRÁDI Klaudia
4. GALLUSZ Csilla	14. PÁSZTOR KICSI Gergely
5. GYUREC Tamara	15. SULYKÓ Szabolcs
6. HODIK Beáta	16. SZEKRÉNY Orsolya
7. JÓZÓ Andrea	17. SZÖGI Henrietta
8. KANYÓ Fruzsina	18. TALLÓ Léna
9. KRASZULYÁK Orsolya	19. ÚRI Andrea
10. MAKÁN Adrianna	20. VARGA Viktória

Harmadik évfolyam (2012/2013)

1. ANTALOVICS Péter	10. MALETAŠKI Krisztina
2. DANCSÓ Andrea	11. NAGY Judit
3. DÉR Dianna	12. NAGY Nagy Krisztina
4. FEHÉR Viktor	13. PATARICA Edvin
5. GLESSZER Bálint	14. PIHE Dóra
6. KECSKÉS Ildikó	15. RISTIĆ Anita
7. KERESZTÚRI Arnold	16. RIZSÁNYI Attila
8. KOKOSTYIK Emőke	17. SZALMA Judit
9. KOMÁROMI Dóra	18. SZARAPKA Lilla

Negyedik évfolyam (2011/2012)

1. BOTOS Orsolya	14. MAGYAR Klementina
2. ČELIKOVIĆ Viktorija	15. MAJOROS Anikó
3. CSEHÁK Mirella	16. MESTER Annabella
4. DUKAI Rebeka	17. PÁLL Annamária
5. FICE Timea	18. PECE Anikó
6. HEGEDŰS Ákos	19. PETRO Ildikó
7. HORVÁTH Ágota	20. ROHACSEK Aurél
8. HORVÁTH Csaba	21. SÓTI Julianna
9. KOLLÁR Anikó	22. SURÁNYI Emese
10. LÁBADI Dávid	23. SZALMA Brigitta
11. LÁBADI Lénárd	24. TERNOVÁ CZ Dániel
12. LÉPHAFT Ágnes	25. VÁMOS Richárd
13. MAGÓ Attila	26. VICEI Éva

MESTERFOKOZAT (2014/2015)

1. ADANKÓ Marianna
2. BENCSIK Tímea
3. BURÁNY Hajnalka
4. DUDÁS Szilvia
5. DUSNOKI Adrianna
6. HUNYADI Tünde
7. JUHÁSZ LASSÚ Kornélia
8. KALAPÁTI Szabrina
9. KISS Anita
10. SZALMA Gábor
11. ZOLCER Andrea

A MESTERFOKON DIPLOMÁZTAK

1. BENEDEK Miklós: *„Sebes testéből folyt vére patakával”*. Gyöngyösi István *Rózsakoszorújának* helye a barokk és a keresztény irodalmi hagyományban
2. BERKES Gabriella: A kommunikációs, a szociális és az egyéni kompetencia fejlesztése a házi olvasmányt feldolgozó tanórákon
3. BICSKEI Melinda : Fiktív és valós női hang az időben. Árva Bethlen Kata *Önéletírása*

4. GAZSÓ Hargita: A levélhagyaték olvasása (Juhász Erzsébet levelezése)
5. HALLAI Hajnalka: A Szent Brigitta-imák nyelvtörténeti vizsgálata
6. HORVÁT Ivett: A rövidpróza élményközpontú megközelítésének esélyei a tanórán
7. JAKSI Nelli: Kosztolányi Dezső *Aranyrákány* című regénye értelmezésének módszertani aspektusai a közoktatásban
8. KÉRINGER Gabriella: A kommunikációs, a szociális és az egyéni kompetencia fejlesztése a házi olvasmányt feldolgozó órákon
9. KOCSIS Lenke: A magyar verses regény alakulástörténete és utóélete Imre László alapján
10. KELEMEN Emese: „Csak tárgyak maradnak”. Tárgyak és személyek kapcsolata Nádas Péter *Emlékiratok könyve* és *Párhuzamos történetek* című regényeiben
11. MERZSA Ildikó: A hazudás verbális és nonverbális mutatói férfiak és nők beszédprodukcójában
12. MÉSZÁROS Anikó: Kulturális kontextusok a cigányság irodalmában
13. MIKUSKA Judit: A gyermekkor-elbeszélés narratológiai megközelítése
14. REKECKI Dóra: Szociális érettség, önálló feladatvégzés és szövegalkotás az általános iskolában
15. SZÉCSÉNYI Krisztina: Nyelvjárási attitűdök szegedi és zentai kereskedelmi és szakközépiskolások körében
16. SZOLLÁR Anna Szollár: Gyermekkor-narratívák a vajdasági magyar irodalomban
17. TAR Erika: Kupuszinai nyelvjárási attitűdök
18. TOMIK Larissa: Nyelvhasználat a kétnyelvű családokban
19. TOSZTÁS Andrea: A női szubjektivitás Juhász Erzsébet novellisztikájában
20. VUKOVIĆ Ildikó: Az idegenség alakzatai Varga Zoltán regényeiben
21. ZSÉLI Emese: A médiahasználat hatása az ötödik-hatodik osztályos általános iskolás tanulók olvasási készségére és szövegértésére

A RÉGI PROGRAM SZERINT DIPLOMÁZOTT

1. HALLAI Ildikó: Balázs Attila *Kinek Észak, Kinek Dél* című regényének intertextuális értelmezése
2. HORVÁT Hilda: A Zách-téma a 19. századi magyar irodalomban
3. SÁRI Orsolya: Összevető nyelvjáráskutatás Tordán

4. SZŰCS Zsuzsanna: Kemény Zsigmond *Özvegy és leánya* című regényének műfaji sajátosságai
5. TOLNAI Csaba: Sziget, idő, átváltozás a vajdasági magyar prózában

A DOKTORI ISKOLA HALLGATÓI

1. év

GAZSÓ Hargita

KOCSIS Lenke

MADARÁSZ KULCSÁR Sarolta

TÓTH Tímea

2. év

ROMODA Renáta

3. év

SÁGI VARGA Kinga

NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS TANÁCSKOZÁS

A MAGYAR NYELV ÉS AZ INDOEURÓPAI NYELVEK

Időpont: 2014. október 22. (szerda)

Helyszín: Újvidéki Egyetem, BTK, Újvidék, Zoran Đinđić u. 2.

PLENÁRIS ÜLÉS (a Bölcsészettudományi Kar moziterme)

Elnöklő: Molnár Csikós László

- 10.00 A tanácskozás megnyitója (dr. Csányi Erzsébet tanszékvezető)
- 10.10 **Lengyel Zsolt** (Veszprém, Magyarország):
Magyar szóasszociációs vizsgálatok (korlátozott egybevetések mentén)
- 10.30 **Imre Attila** (Marosvásárhely, Románia):
Jogi szakszövegek és terminológiai adatbázisok
- 10.50 **Csernicskó István** (Beregszász, Ukrajna):
A „ht-lista” mint a magyar és indoeurópai nyelvek közötti kontaktusok kutatásának lehetséges forrása
- 11.10 **Molnár Csikós László** (Újvidék, Szerbia):
A magyar nyelv areális szempontú európaisága
- 11.30–12.00 Kávészünet

SZEKCIÓELŐADÁSOK I.

A. SZEKCIÓ (a Bölcsészettudományi Kar moziterme)

Elnöklő: Láncz Irén

- 12.00 **Láncz Irén** (Újvidék, Szerbia):
A nyelvszemlélet és a grammatikák európai mintái a magyar nyelvészetben
- 12.20 **Nagy Sándor István** (Budapest–Marosvásárhely):
A műfordítók – a nyelvi, kulturális és nemzeti identitástudat nagymesterei
- 12.40 **Katona Edit** (Újvidék, Szerbia):
Ekvivalencia és fordítói hűség
- 13.00 **Ramadanski, Draginja** (Újvidék, Szerbia):
Irodalmi (ló)istálló (A fordító jegyzetfüzetéből)
- 13.20 **Papp Andrea** (Budapest, Magyarország):
A magyar fordításirodalom aranykorai
- 13.40 Vita és összefoglalás

B. SZEKCIÓ

(a Magyar Tanszék szemináriumi könyvtára, III. emelet 120.)

Elnöklő: Vörös Ferenc

- 12.00 **Vörös Ferenc** (Szombathely, Magyarország):
Térinformatika és areális szemlélet érvényesítése a névföldrajzi Magyar családnevatlasz munkálataiban
- 12.20 **Csorba Béla** (Újvidék, Szerbia):
A Brančič–Dera-féle szótár szerb lexikájának magyar elemei
- 12.40 **Rajslí Ilona** (Újvidék, Szerbia):
Nyelvi sokszínűség Melius Herbáriumának és Lippay Posoni Kertjének növénymegnevezéseiben
- 13.00 **Török Tamás** (Komárom, Szlovákia):
Magyar dűlőnevek szlovák térképeken. A külterületi helynevek fordíthatóságáról Alsó-Ipoly menti példák alapján
- 13.20 **Fábics Tamás** (Budapest, Magyarország):
A g–h hangok váltakozása a szláv dialektusokban és a magyarországi földrajzi neveken
- 13.40 Vita és összefoglalás

C. SZEKCIÓ

(Sinkó Ervin Terem, II/III. félemleret 123.)

Elnöklő: Presinszky Károly

- 12.00 **Presinszky Károly** (Nyitra, Szlovákia):
A magyar–szlovák kétnyelvűséghez kapcsolódó hallgatói attitűdök
- 12.20 **Grabovac Beáta** (Szabadka, Szerbia):
Kétnyelvű érzelmi működés és érzelmi interferencia
- 12.40 **Bíró Anna** (Budapest–Nagybecskerek):
Kétnyelvűség a szórványban: tizenévesen és írásban
- 13.00 **Firisz Hajnalka** (Szeged, Magyarország):
Bács-szerémi ruszinok magyar eredetű családneve
- 13.20 **Fejsza, Mihajlo** (Újvidék, Szerbia)
Bencsik, Szenka (Topolya, Szerbia):
A ruszin nyelv magyar eredetű szavai (Leksika mađarskog porekla u rusinskom jeziku)
- 13.40 Vita és összefoglalás
- 14.00–15.30 Ebéd (a Sonja vendéglőben)

SZEKCIÓELŐADÁSOK II.

A. SZEKCIÓ

(a Bölcsészettudományi Kar moziterme)

Elnöklő: Andrić Edit

- 15.30 **Andrić Edit** (Újvidék, Szerbia):
A ló a magyar és szerb frazeológiában
- 15.50 **Karmacsi Zoltán** (Beregszász, Ukrajna):
Ukrajnai és szlovákiai szláv-magyar etnikailag heterogén családokban
nevelkedő gyermek nyelvhasználatának jellemzői
- 16.10 **Pásztor Kicsi Mária** (Újvidék, Szerbia):
A magyar számítástechnikai nyelv kialakulása
- 16.30 **Kovács-Rácz Eleonóra** (Újvidék, Szerbia):
A nyelvjárások oktatásának főbb módszertani alapelvei Európában, vala-
mint a kárpát-medencei magyar kisebbség körében
- 16.50 **Hájas Csilla** (Budapest, Magyarország):
A tekintélytagadó hullám a kárpátaljai magyar gyermekirodalomban.
Berniczky Éva meseregényei
- 17.10 Vita és összefoglalás

B. SZEKCIÓ

(a Magyar Tanszék szemináriumi könyvtára, III. emelet 120.)

Elnöklő: Csányi Erzsébet

- 15.30 **Csányi Erzsébet** (Újvidék, Szerbia):
Lokális és globális Fenyvesi Ottó (kép)verseiben
- 15.50 **Árpás Károly** (Szeged, Magyarország):
A kisebbségi magyar irodalmak európai vonásai Gion Nándor életművében
- 16.10 **Ispánovics Csapó Julianna** (Újvidék, Szerbia):
Európai kultúrmenták Danilo Kiš és Tolnai Ottó szövegeiben (Holtak
enciklopédiája, Világítótorony eladó)
- 16.30 **Bárány Erzsébet** (Beregszász, Ukrajna):
A kárpátaljai ruszin irodalom magyar elemei
- 16.50 **Ondrejcsák Eszter** (Budapest, Magyarország):
A magyar irodalom európai fogadtatása
(Anton Straka és Szabó Lőrinc. A cseh és szlovák költők antológiája)
- 17.10 Vita és összefoglalás

C. SZEKCIÓ

(Sinkó Ervin Terem, II/III. félelemlet 123.)

Elnöklő: Vukov Raffai Éva

- 15.30 **Vukov Raffai Éva** (Szabadka, Szerbia):
Tájkép nyelvek és ideológiák kereszttüzében
- 15.50 **Tóth Enikő** (Budapest–Beregszász):
Kárpátalja nyelvi sokszínűsége a térben
- 16.10 **Tóth Tímea** (Újvidék, Szerbia):
A mosdót jelölő jelek kontrasztív szemiotikai vizsgálata Magyarország és Szerbia területén
- 16.30 **Fábián Beáta** (Beregszász, Ukrajna):
A (magyar–indoeurópai) kétnyelvűség szociolingvisztikai mutatói
- 16.50 **Dobszai Gabriella** (Eszék, Horvátország):
Sztárai Mihály irodalmi munkásságának hatása a Drávaszögben
- 17.10 Vita és összefoglalás
- 17.20 Állófogadás a BTK földszinti tanári klubjában

A konferencia támogatója:

9. KONTEXTUS-KONFERENCIA

ÜNNEP

PROGRAM

Helyszín: Újvidéki Egyetem, BTK, 30-s terem

Időpont: 2014. december 5-én.

12.00 Megnyitó

Csányi Erzsébet tanszék- és projektvezető

Elnöklő: Utasi Csilla

Hózsá Éva: Áthúzott ünnepek

Beke Ottó: Az internet(ezés) – ünnep(e)

Rajzsi Ilona: A meglett szó „ünnepe”. Lexikai vizsgálatok a vajdasági magyar prózában

Pásztor Kicsi Mária: Ünnep és lakoma

Grabovac Beáta: Érzelmi töltésű szavak feldolgozása az anyanyelv és a második nyelv tükrében

Németh Ferenc: Petőfi-ünnepélyek Bácskában a költő eltűnésének fél évszázados jubileumán (1899)

Bence Erika: Multikulturális párbeszéd Végel László Neoplanta, avagy az Ígéret Földje című regényében

Szünet

Elnöklő: Beke Ottó

Csányi Erzsébet: Tiszta költészet. A karácsony képzetkörének metamorfózisa Tolnai Ottó húznak a szalonkák c. versében

Horváth Futó Hargita: A kibillentség és az ünnep terei. Az ünnepi szituáció Gion Nándor Az angyali vigasság című művében

Ispánovics Csapó Julianna: A karácsony kulisszái a Tolnai-szövegben

Utasi Csilla: Ünnep és emlékezet Tolnai Ottó költészetében

Samu-Koncsos Kinga: A jelölő intimitása. Infantilitás és genotextus a DNS Genethliacumban

Samu János: Szilveszteri játék. (Ladik Katalin: Ólomöntés)

Novák Anikó: A találkozás ünnepe

16.00–17.00 Vita

17.00–18.00 A konferencia bezárása

RENDEZVÉNYEK

Az 1848-as forradalom emlékére rendezett ünnepi műsor:

„EVŐDIK VELŐDIG“

Dr. Bence Erika egyetemi rendkívüli tanár előadása:

Portrék, képek, történetek. A szabadságharc délvidéki eseményei naplók, regények tükrében A Kreatív Műhely műsora Illyés Gyula EGY MONDAT A ZSARNOKSÁGRÓL c. versének parafrázisaiból

A szövegek szerzői: Antalovics Péter, Bencsik Tímea, Botos Orsolya, Csáki Edina, Csehák Mirella, Čeliković Viktória, Csóka Szabolcs, Dukai Rebeka, Dudás Szilvia, Gallusz Csilla, Hegedűs Ákos, Hodik Beáta, Horváth Ágota, Hunyadi Tünde, Kanyó Fruzsina, Kecskés Ildikó, Keresztúri Arnold, Kiss Anita, Kokostyik Emőke, Kraszulyák Orsolya, Lábadi Lénárd, Magó Attila, Magyar Klementina, Makán Adrianna, Maletaški Krisztina, Nagy Judit, Pásztor Kicsi Gergely, Pecze Anikó, Pihe Dóra, Ristić Anita, Surányi Emese, Sziveri Csilla, Talló Léna, Ternovác Dániel, Uri Andrea, Vámos Richárd, Varga Viktória, Vicei Éva, Zolcer Andrea.

Fellépnek: Horváth Ágota, Kanyó Fruzsina, Lábadi Dávid, Magyar Klementina, Maletaški Krisztina, Nagy Judit, Pásztor Kicsi Gergely, Ristić Anita, Rizsányi Attila, Surányi Emese.

Műhelyvezető: dr. Utasi Csilla docens

Időpont: 2014. március 14., 10 óra

A rendezvény helyszíne: ŰE, BTK, moziterem (Újvidék, Zoran Đinđić 2.)

A MAGYAR KÖLTÉSZET NAPJA

A KÖLTÉSZET FÖLFEDEZÉSE

A Magyar Tanszék Drámaműhelyének költészetnapj műsora
Bölcsészettudományi Kar, moziterem, Újvidék, 2014. április 14.

Bevezető (Toldi Éva)

Bori Imre emlékére

Bori Imre: A kételkedőt idézzük (Lábadi Lénárd, Magyar Klementina, Dudás Szilvia)

Bori Imre: A „szárguldfa veszteglés” versei Fehér Ferenc költészetében (Kanyó Fruzsina, Csáki Edina, Surányi Emese)

Bori Imre: Koncz István: Élet, halál közben (Surányi Emese, Lábadi Lénárd, Magyar Klementina,)

Bori Imre: Danyi Magdolna: Egy igaz művészhez (Dudás Szilvia, Csáki Edina, Magyar Klementina, Kanyó Fruzsina)

Bori Imre: Böndör Pál: Akrobatika (Surányi Emese, Magyar Klementina, Csáki Edina)

Fehér Ferenc: Zentai hajnal (Pásztor Kicsi Gergely, Sóti Julianna, Hodik Beáta, Szalma Gábor)

Versíróink műhelyéből

Horváth Ágota: Lopott sorok

Hunyadi Tünde: Mindeközben

Antalovics Péter: Fényűzés

Maletaški Krisztina: Barna vagyok

Antalovics Péter: Minden cukrot

Maletaški Krisztina: Fejemből a tér

Antalovics Péter: Találkozás előtt

Maletaški Krisztina: A féreg, ÉN!

Józó Andrea: Barbi éneke

Hunyadi Tünde: Szponzorusa

Józó Andrea: Reppeljünk!

Antalovics Péter: Szonett

Maletaški Krisztina: Árnyékot épít

Nyírádi Klaudia: Hiába keresem

Maletaški Krisztina: Tarajos gondolat

Bozsik Péter: Rózsaszín világ (Pásztor Kicsi Gergely, Sóti Julianna, Szalma Gábor)

Benedek Miklós: A Théseus-általános

Ristić Anita: VERS – nekem (vers és esszé)

Benedek Miklós: Oszlopok

Antalovics Péter: Éhezés

Benedek Miklós: utcán a kéregetők

Horváth Ágota: Hová tűnt a cserebogár?

Lábadi Dávid: Választások

Hunyadi Tünde: Újvidék tavasszal

Benedek Miklós: Exodus

Lábadi Dávid: Paródia a versről

Hunyadi Tünde: Polírozzunk!

Lábadi Dávid: Letésem a lantot

Benedek Miklós: Kedvenc bolondom

Lábadi Dávid: Eső mossa

Horváth Ágota: Hazafelé

Fenyvesi Ottó: Barátaim (Pásztor Kicsi Gergely)

Vendégeink

Kiss Tamás: Dísznövény

Prikkel Éva: Halálvágy

Bálizs Ágnes: Egysoros versek Weöres Sándor mintájára

Kiss Tamás: Apró pont

Bálizs Ágnes: Csak nehogy aztán belehalj!

Prikkel Éva: Veszély

Kiss Tamás: WC

Bálizs Ágnes: Hideg II.

Kiss Tamás: Az egész

Bálizs Ágnes: Egysoros versek Weöres Sándor mintájára

Kiss Tamás: Ez egy fakunyhó

Rendezte Maletaški Krisztina

Rendezőasszisztens: Surányi Emese

A Drámaújhely koordinátora: dr. Toldi Éva egyetemi rendkívüli tanár

A KÖLTÉSZET FÖLFEDEZÉSE

A magyar költészet napját a Magyar Tanszék hallgatói rendszeresen megünnepelik. Ezúttal a Drámaújhely műsora eltér a szokásostól. Ennek pedig az az oka, hogy Bori Imre akadémikusnak, tanszékünk nagy tekintélyű és megbecsült egyetemi tanárának kettős évfordulóját jegyezzük az idén, irodalmi összeállításunkat az ő emlékének szenteltük, ugyanis néhány nap múlva lesz halálának tizedik évfordulója, decemberben pedig születésének 85. évét ünnepelhetnénk.

Azok számára, akik ismerték, a kettős jubileum külön kihívás. Mert emlékezni akarunk rá, elmondani a tisztelet és a megbecsülés szavait, róla, aki irodalomtudósként, tanárként és szerkesztőként meghatározta életünk jelentős időszakát, mi, akik tanítványainak mondjuk magunkat. A magyar irodalmi avantgárd kutatójára és az éles szemű irodalomértelmezőre ma is számos tanulmányban találunk hivatkozást, s ezek az utalások rendre így kezdődnek: ma sem tudnánk fontosabbat mondani róla, megállapításai ma is érvényesek. Mai megemlékezésünkkel munkásságának arra a jelentős szegmentumára irányítjuk a figyelmet, amelyet a vajdasági magyar irodalom kutatójaként fejtett ki.

Az emlékezés óhatatlanul is előhívja a személyes kötődést. 1984 és 2000 között, tizenhat évig szerkeszthettem mellette a *Híd* folyóiratot, így közvetlenül tapasztalhattam: senki nem tudta nála jobban, mi a vajdasági magyar irodalom, de azt sem, hogy milyen a vajdasági magyar, sőt általában az irodalom élete. A kitartást és a szívós munkát szerettem volna tőle eltanulni, nemcsak a fontos irodalmi meglátásokat, hiszen nem a semmiből született meg az a könyv, amelyet ma is nélkülözhetetlennek tartunk, amikor a vajdasági magyar irodalmat tanítjuk. Egy sor előtanulmány – kötetnyi szöveg! – kellett hozzá, mire elnyerte címét és formáját, amelyet majd háromszor is átdolgoz, továbbír: *A jugoszláviai magyar irodalom rövid története*.

Az írásbeliség első, tájainkon fellelhető nyomaitól indul ki, majd diakrón felfogásban vezeti végig irodalmunk történetét a jelenkorig. Irodalomtörténete kettős keresztmetszetben tárja elénk tárgyát. Egyrészt időbeli a tagolódása, másrészt szinkrón is: feldolgoz minden irodalmi műfajt, az írók és műveik bemutatása mellett kitekint a néprajz és a szociográfia felé is, rálátást ad irodalmi életünk egészére.

Bori Imre irodalomtörténetében nem csupán leíró, hanem értékelő műveleteket is végrehajt. Értéktételei pedig minden esetben a szövegen alapulnak.

Szövegelemzést végez, miközben művekből idéz, állításait alátámasztja, a vonatkozó irodalmat sem kezeli mellékes tényezőként. Az élő irodalom térképén helyez el minden jelenséget, a lezárult életműveket éppúgy, mint a folyamatban levő alkotói pályákat vagy az éppen indulókat.

Bori Imre irodalomtörténetébe bekerülni nagy megtiszteltetés volt. Számomra örökre emlékezetes marad a mondat, amikor egyik elsőkötetes prózaírónk – nyilvános összejövetelen – felszólította, igyekezzen megírni a bővített változatot, mert a mostani már hiányos, az új kiadás teljesebb lenne, mert már ő is minden bizonnyal szerepelne benne. 1998-at írtunk, amikor utoljára átdolgozta könyvét, s alig tudtuk rábeszélni, hagyja el a „rövid” jelzőt a címből, aminek műfajjelölő értelmet tulajdonított. A képekkel is gazdagon illusztrált könyv, *A jugoszláviai magyar irodalom története* ma is megkerülhetetlen forrása a tájegységünk irodalmát tanulmányozóknak.

Tudta, természetesen, amit mi is, hogy a komplex irodalomtörténetek kora lejárt. Hogy munkája korszakzáró, sőt talán műfajlezáró is. Már nem létezett az az ország, amelynek irodalmával foglalkozott, hogy az majdan az egyetemes magyar irodalom sajátos, földrajzilag behatárolt részeként legyen számon tartható, megismerhető. Rendszert alkotott, amelyet sem előtte, sem utána nem tudott létrehozni rajta kívül más.

Mai műsorunkban a dráma- és műhelyesek előadásában válogatást hallhatnak Bori Imre rövidebb verselemzéseiből. Ezt követően a tanszék hallgatói legújabb verseiket mutatják be. Vannak köztük első próbálkozások is, de már jelentősnek mondható teljesítmények is, melyek akár a Bori Imre alkotta rendszerbe is bekerülhetnének. Ezt követően újvidéki középiskolások, a Svetozar Marković gimnázium és a Bogdan Šuput művészeti középiskola hallgatói mutatkoznak be, külön köszönetet mondunk felkészítő tanáraiknak, Kovács Smit Editnek és Lelik Editnek. A vajdasági magyar költők megzenésített verseit is tanszékünk hallgatói adják elő.

TOLDI Éva

EGYETEMISTA ESSZÉPÁLYÁZAT – 2014

Eredményhirdetés

1. díj: *Ritmusát a szív veri*

Benedek Miklós, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, mesterszakos

2. díj: *Föld-evő*

Maletaški Krisztina, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, II. évf.

3. díj: *Esze semmi, fogd meg jól*

Hunyadi Tünde, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, IV. évf.

Különdíj: *Matilda, a kiskorú boszorkány*

Balog Anikó, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, mesterszakos

Különdíj: *Valós világ*

Pápista Zsolt, Német Nyelv és Irodalom Tanszék, IV. évf.

Különdíj: *A kishercegen nyugvó halál*

Győrffy Adrianna, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, I. évf.

A bírálóbizottság tagjai:

dr. Bence Erika – elnök (ÚE, BTK, Magyar Tanszék),

dr. Horváth Futó Hargita (ÚE, BTK, Magyar Tanszék),

Beke Ottó tanársegéd (ÚE, MTTK),

dr. Halupka-Rešetar Szabina (ÚE, BTK, Angol Tanszék),

dr. Bertók Rózsa (PTE, BTK, Filozófia Tanszék),

Samu János Vilmos (ÚE, MTTK),

Oláh Tamás mesterhallgató (ÚE, BTK, Magyar Tanszék).

A 15 pályamű az Újvidéki Egyetem Bölcsészka három tanszékéről és az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karáról érkezett az alap-, mester- és doktorképzésről.

TANSZÉKNAPI RENDEZVÉNY

55 éves a Magyar Tanszék

Időpont: 2014. október 21., 11 óra

Helyszín: Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, földszinti moziterem

ÜNNEPI PROGRAM:

Zenei bevezető

Köszöntők

60 éves a Bölcsészettudományi Kar és 55 éves a Magyar Tanszék
(Dr. Rajsli Ilona összefoglalója)

A Sinkó Ervin Irodalmi Díj ünnepélyes átadása
(Dr. Ispánovics Csapó Julianna méltatása, a díjazott bemutatkozása)

A 20 éves anyanyelvi verseny tavalyi első díjazottainak és felkészítő tanárainak megünneplése

Oklevelek ünnepélyes átadása kiemelkedő hallgatóinknak

Kontaktzóna Végel Lászlóval

(Beszélgetőtárs: Dr. Horváth Futó Hargita, a Végel-bibliográfia szerzője)

A Sinkó Ervin Terem táblájának ünnepélyes felavatása
(Dr. Csányi Erzsébet tanszékvezető)

Műsorvezetők: Maletaški Krisztina és Pásztor Kicsi Gergely
egyetemi hallgatók

13 óra: FOGADÁS – a tanszék tortájának ünnepélyes elfogyasztása
(Helyszín: a BTK földszinti tanári klubja)

55 ÉVES A MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK

Az Újvidéki Bölcsészettudományi Kar 1954-ben alakult meg a Belgrádi Egyetem keretei között. A Njegoš utcai épületből 1979/80-ban költözött át az új épületbe. Indulásakor 4, ma 17 tanszak van a fakultáson.

A tanszék hallgatói a BTK Njegoš utcai épülete előtt

A BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke 1959. október 21-én Sinkó Ervin székfoglaló előadásával kezdte meg működését. Ő definiálta azokat a szempontokat, amelyek meghatározták a Tanszék szellemiségét. Óriási érdeklődés és figyelem övezte Sinkó előadását, s magát az intézmény megalakulását. Sinkó Ervin 1967-ig állt a Tanszék élén.

Petar Popović, a Bölcsészettudományi Kar dékánja üdvözli a jelenlévőket

Sinkó Ervin székfoglaló előadása

A megalakulásról, a kezdetekről még azt is el kell mondani, hogy B. Szabó György már 1954-ben megfogalmazta a Magyar Tanszékkal kapcsolatos elképzeléseit.

A közönség soraiban Laták István, Laták András, Löbl Árpád, Gion Nándor, Sátai Pál, Torok Csaba

Sinkó Ervin után a Tanszék arculatát meghatározó tanszékvezetők: Penavin Olga, Szeli István, Bori Imre, Bosnyák István, Matijevics Lajos, Utasi Csaba, Pató Imre, Papp György, Gerold László, Bányai János, Láncz Irén, Csányi Erzsébet.

Sinkó Ervin

Penavin Olga

Szeli István

Bori Imre

Bosnyák István

Matijevics Lajos

Utasi Csaba

Pató Imre

Papp György

Gerold László

Bányai János

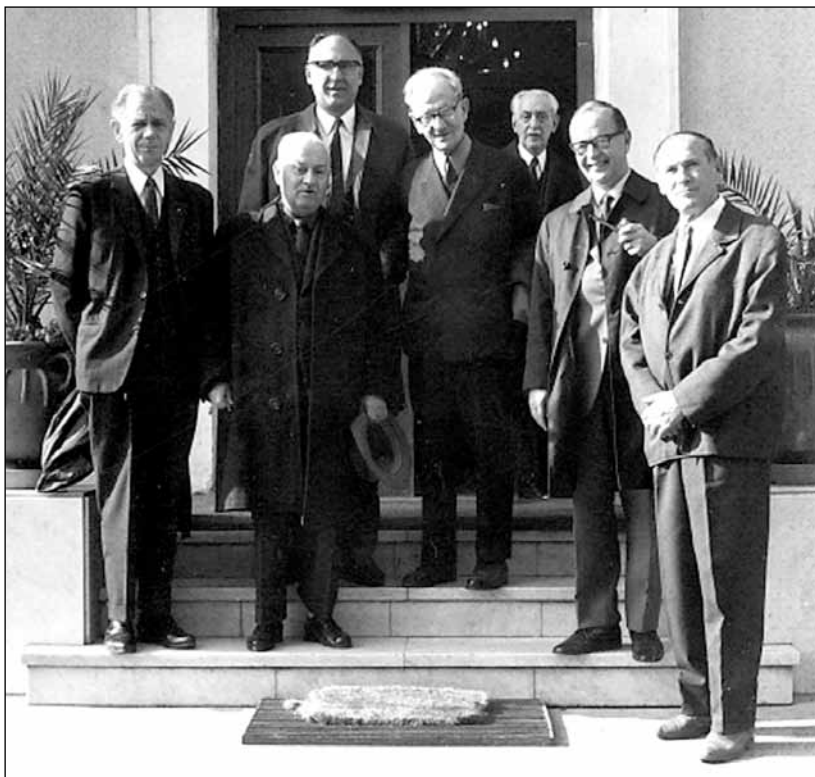

Lánosz Irén

Csányi Erzsébet

A Tanszék indulásakor a zavartalan oktatás érdekében vendégtanárok, szakmunkatársak is részt vettek a tanításban, de a Tanszék káderállománya hamarosan önerőből is vállalni tudta a tanítást. Az első évtizedben az oktatás állt a középpontban, később egyéb feladatokat is vállalt a Tanszék: pl. tantervkészítést, tankönyvírást, a média nyelvének a művelését, a fordítói és könyvtárosi tevékenység koordinálását stb. 1976-tól 1993-ig a Tanszék a Hungarológiai Intézettel egységes intézményként működött. 2002-ben a karon szakok alakultak, a Tanszék a Hungarológiai Szak egyik részlege lett. A hetvenes és nyolcvanas években szakosodásra is volt lehetőség, majd 2003-ban megkezdődött az új tanrend kidolgozása – a bolognai folyamat szellemében. Mindemellett a tanszék kapcsolatokat épített ki magyarországi és más külföldi oktatói és tudományos intézményekkel. Vendégül látott neves irodalom- és nyelvtudósokat, valamint más diszciplínák szakembereit is. 1980-tól egy évtizeden át finn lektorátus is működött tanszékünkön.

**Vendégek a tanszék 10. évfordulóján, 1969. 10. 19-én:
Imre Samu, Benkő Loránd, Bárczi Géza, Bán Imre, Aulis J. Joki,
Branko Vranješević, Bartha János**

A XI. Élőnyelvi Konferencia résztvevői

A Tanszék tanárai már a megalakulástól kezdve végeztek tudományos kutatómunkát. Részt vettek számos kutatási projektumban, emellett Penavin Olga, majd Matijevics Lajos és később Láncz Irén a hallgatókkal együtt nyelvjárási és néprajzi kutatómunkát, terepi gyűjtést végzett a Muravidéken, Szlavóniában, Baranyában és másutt is. Ez a munka 1963-tól 1982-ig folyt.

**Matijevics Lajos, Penavin Olga és Virág Gábor
a doroslói néprajzi gyűjtőúton**

Kórogyi gyűjtőúton a tanszékesek

Az évtizedek során a tanszéknek számos irodalomtörténeti, nyelvészeti, néprajzi, művelődéstörténeti, bibliográfiai és más jellegű kiadványa, sorozata jelent/jelenik meg, melyekből kiállítások, alkalmi tárlatok álltak össze. Így volt ez már az első kerek évfordulón, 1969-ben; de meg kell említeni a számos tematikus kiállítást is, vagy például a hagyatékokból készült könyvkiállításokat.

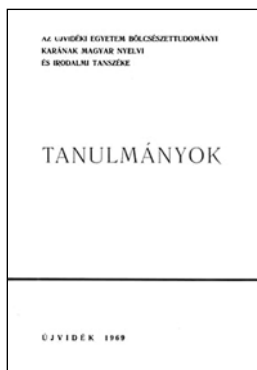

Kiállítás a tízéves jubileum alkalmából a tanszék tanárainak könyveiből

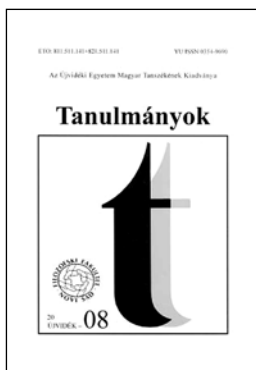

**A könyv mint ajándék
– Losonc Zsuzsanna kiállítása Sinkó Ervin,
Szirmai Károly, Gál László és Penavin Olga
hagyatékából 2013. december 20-án**

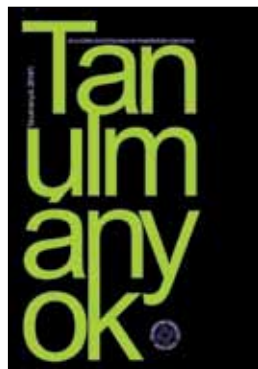
A *Tanulmányok* című folyóiratunk 1969 óta jelenik meg. Évkönyvként indult, ma már évi két számmal jelenik meg. Itt láthatunk néhány számot, az első, s a legújabbat is.

**Az évkönyv
első száma**

**Az évkönyv
2008. évi száma**

A legújabb szám

Az 1969-ben létrehozott Hungarológiai Intézet kiadványaként indult azonos évben a Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei nevű folyóirat. Elnevezése később módosult: 1976-tól *Hungarológiai Közlemények* címmel jelenik meg.

**Szelei István kibontja
a Közlemények első
számát tartalmazó
csomagot**

A folyóirat 2009-ben

A legújabb szám

A tanszék könyvtárát 1956-ban alapították, s az 1959-es tanévkezdésre már 4000 kötet gyűlt össze. Az évtizedek során – immár közel 50 000 kötetrel és 487 folyóiratcímszóval – Vajdaság egyik legjelentősebb hungarológiai gyűjteményévé fejlődött. A tanszék legrégebbi könyve Pázmány Péter *Kalauza* 1637-ből.

Gyakorlóóra a könyvtárban: Keszég Károly, Léphaft Pál, Pohárkovics Elvira, Benák Erzsébet, Geró Ibolya, Fazekas Katalin és Kardos Jolán

A tanszék legrégebb könyve, Pázmány Igazságra vezérlő Kalauzának harmadik kiadása 1637-ből

A konferenciák megszervezése a tanszék alapvető feladatai közé tartozik. A sok-sok tanácskozás közül kiemelhetjük az egész Kárpát-medence nyelvészeit megmozgató *Élőnyelvi Konferenciát* 2000-ben, amit remélhetőleg majd újab-
bak is követnek.

**A dr. Papp György emlékére szervezett Frazeológia
és fordítástudomány című tudományos konferencia előadói
(2013. október 23–24.)**

Évről évre megrendezzük az *Egyetemi Nyelvészeti Napok* nevű tanácskozást, tavaly ennek a frazeológia és a nyelvtudomány kapcsolatát boncolgató témakör volt a középpontjában. Ugyancsak minden évben sor kerül a tartományi projekthez kötődő Kontextus-konferenciára. Fontosnak tartjuk, hogy a konferenciák anyaga tanulmánykötetben is megjelenjen.

**Kontextus projektumi konferencia
(2013. december 13.)**

Hallgatóink sokféle téren megmutathatják tehetségüket, rátermettségüket. Jó példa erre a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karral együtt megszervezett *Ékes beszéd* elnevezésű szónokverseny.

A felkészülés, a műhelymunka során mind a felkészítő tanár, mind pedig az egyetemista képessége legjavát adja. A hazai megmérettetés legjobbjai továbbjutnak a budapesti országos döntőbe.

**Pásztor Kicsi Gergely, az Országos Kossuth Lajos szónokverseny különdíjasa
(Budapest, 2014. november 7–8.)**

**Hunyadi Tünde két különdíjjal tért haza az országos szónokversenyről
(Budapest, 2013. november 8–9.)**

Az utóbbi időben hallgatóink részt vesznek a Magyar Köztársaság szabadkai Főkonzulátusának pályázatán is, amelyet a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából hirdetnek meg. Itt is szép sikerek születtek.

A Felsőoktatási Kollégium által megszervezett *Tudományos Diákköri Konferenciákon* a 12. alkalommal mutatkozhatnak meg hallgatóink. Az elmúlt években az oktatók és a hallgatók is szép számban és sikeresen szerepeltek.

Hallgatóink a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából hirdetett pályázat győztesei között Korszós Tamás főkonzullal (Szabadka, 2013. november 6.)

Hallgatóink és tanáraink a 13. VMTDK-n

Öröndetes dolog, hogy a nagy hagyományú *Kazinczy Ferenc Szép magyar beszéd* versenyen is minden évben vannak tehetséges diákjaink, akik azután Budapesten képviselik a tanszéket.

**Maletaški Krisztina és Magó Attila a Szép magyar beszéd versenyen
(Budapest, 2014. április 11.)**

A tehetséget engedni kell kibontakozni, ugyanakkor szükséges segíteni, támogatni. A kiemelkedő eredményt a jó csapatmunka, a megfelelő tanár–diák együttműködés alkotja meg; ezt értékelték az idén a *II. Vajdasági Tehetségnapon* is.

**A II. Vajdasági Tehetségnapon dr. Hózsá Éva átvette a tehetségek szolgálatáért
életműdíjat, Oláh Tamás hallgatónk pedig a kiváló tehetség díjat**

Rendkívül fontosnak tartjuk a magyar szakos tanárok számára megszervezett őszi továbbképzéseket is, ahol az anyanyelvoktatás színvonalának megőrzése, a módszertani aktualitások egyaránt domináns témák. A tanszék – amellet, hogy szívesen látja viszont valamikori diákjait – lehetőséget nyújt a most hospitáló hallgatóknak, hogy bemutassák jól sikerült vizsgaóráikat.

**Dr. Hózsá Éva és dr. Horváth Futó Hargita a bajai
Pedagógusképző Intézet és főiskola Tanítók Szakmai Napján bemutatta
a Tanítástaktika című tanári kézikönyvet
(Baja, 2014. március 5.)**

Az utóbbi években az alaptúdium hallgatói, a mesterhallgatók és a doktórandszok esszépályázatokon vehetnek részt a fakultás keretein belül, ugyanakkor a Magyar Nemzeti Tanács szervezésében is.

**A Magyar Nemzeti Tanács esszépályázatának nyertese,
Csáki Edina olvassa fel pályaművét.
(Szabadka, 2014. május 8.)**

S ha már a tehetségnél, a művészi önkifejezésnél tartunk, ki kell térnünk a *Kreatív Műhely* sokrétű munkájára is, melynek során megemlékezéseket, jubileumokat, fontos eseményeket tesznek széppé, emlékezetessé.

A magyar költészet napja alkalmából rendezett műsor

A rendezvények sorából kiemelkedik a *Kontaktzóna* nevű sorozat, amelyen neves tudósokat, kutatókat, írókat, közéleti személyiségeket látunk vendégül, könyvbemutatókat tartunk, más kutatóműhelyek munkájával ismerkedünk meg. Hallgatóink részt vállaltak a rendezvények lebonyolításában. Moderátorként, a beszélgetések aktív szereplőiként vesznek részt.

A Kontaktzóna rendezvénysorozat vendégei: Fenyvesi Ottó, Müller Péter, Géczi János, Reményi József Tamás, Zalán Tibor, Garaczi László

Dr. Rajsli Ilona könyvének bemutatója

Tanszéki kiadványok bemutatója

Dr. Utasi Csilla könyvének bemutatója

Kreativitásukat megcsillantják az évente megrendezett *Tudományok fesztiválja* standjainál is.

Tudományok fesztiválja az Újvidéki Egyetemen

S hogy ne csak a munkáról szóljunk, az ünnepek összekovácsoló erejét is hangsúlyoznunk kell, amilyen pl. a tanárok és diákok együttes karácsonyi készülődése, amikor is elkészül a tanszék karácsonyfája.

Karácsony a tanszéken

A kar tanárai és dolgozói újabban igen sikeres csapatépítő kirándulásokat tesznek, s mindezt hagyományteremtő céllal. Az idei tanévben a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára szervezett kirándulást a Magyar Tanszék az itteni BTK tanárainak.

Csapatépítő kari kirándulás

Egészen a mához közelítve elmondhatjuk, hogy az elsősök fogadása – akár csak a ballagás – mindig ünnep a tanszék életében. A ráhangolódást, a tanszékkel való ismerkedést szolgáló felkészítők, a Nyílt Napok után – reméljük, hogy az elsőévesek számára beiratkozáskor már nem annyira idegen az új környezet.

**Az elsősök és a mesterhallgatók fogadása
(2013/2014. tanév)**

Természetesen a gólyák fogadása és a ballagás között tanulni is kell, néha hely hiányában akár a lépcsőkön, a szűk folyosókon közvetlenül a vizsgák előtt is.

Vizsga előtt

Tanszékünk rövid bemutatásának utolsó mozaikjain a ballagó diákok képei, valamint a mához legközelebb álló pillanatkép: az elsőévesek első napja látható, új generáció az 55 éves Tanszék életében!

Ballagás

Első nap az egyetemen: a gólyák fogadása 2014. október 6-án

RAJSLI Ilona

SINKÓ ERVIN IRODALMI DÍJ 2014

CSÍK MÓNIKA KÖLTÉSZETÉRŐL

„Vajdaságba, azon belül is Szabadkára kalauzollak, ahol hétköznapi élek, meg egy aprócska kis faluba, Kispiacra, ahol hétfévente élek, és legfőképp a betűk világába, ahol meg úgy általában élek.” (Csík, internetes forrás) – invitál Petepite, pormacska.

Csík Mónikáról vall, a költőről, az íróról, a *Sikoly* című irodalmi folyóirat szerkesztőjéről, publicisztikai és irodalmi díjak méltó tulajdonosáról.

Metszetek, Mákvihar, Instant, Hattyúnyakú. Kötetcímek. Maradandó olvasói élmények szövegterei.

A *Metszetek* karcsú verstesteseinek, mélykék verssorainak tétova idő- és térvándora a bejárt, belakott világok mikrometszeteivel operál. Objektív líra. A tárgyi-asult világ poétikája (Fekete 2006).

Útkeresés, létbizonytalanság, *Mákvihar* és homokképek mindenkori homokváraink árnyékában, az illékony lét, az úton levés, az útközbeniség otthonossága.

„Ha a lelkemnek egyszer szárnya nőne,
beutazhatná az Őrt az Éjszakával,
reggel fáradtan bújna vissza mellém,
párnámat behintve a csillagok porával.”
(Szárnyalás)

Tűnő arcélek, *Instant* sorsok az idő örvényében: „Nevek, befelé forduló arcok, seregnyi ismerős semmibe néző tekintete kövekbe vésetten süllyed a földbe. Saját nevük volt és saját életük. Úgy mentek el, ahogy éltek. Nem hagytak hátra mást, csak a léptüket.” (Sajkászlak). Csáth, Tolnai, Kosztolányi, Márai szövegterein át a kimerevített pillanatokig hatol a rövidprózák olvasójának a tekintete. A fotó fénymágiája, felragyogó színek. A szerelem, az erotika csendéletei: arc, bőr, pillák, orrnyereg, száj, „a nyak hattyúi”.

A *Hattyúnyakú* versterei esetenként az *Instant* rövidprózáit „írják tovább”. Utazás Rilkével és Kafkával az álmok, a múlt világába, a Monarchia, Európa és a mediterrán kultúra tereibe. Kispolgári Etuskák, Amálikák, vidéki nők, kofák, papírgyári lányok, koldusasszonyok lényegülnek át. Szárnyanőtt versszövegek lélekrajzolatai. Vershercegnők mágikus testpoétikája finom, magával ragadó költői identitások, hangulatok. Az *Instant* fénymágia kibomlása, kéken, pirosban, sárgában játszó női szubjektumok kontúrjai. Gránátalma vérszínű magjai, rózsafakomód, mediterrán spaletták napsárga függőnye, rózsás harisnyakötők, mimózacsokrok illata, szélcsengő azúr üvegcséppjei, citromfák, kékítőgolyók, nagymama ünnepi madárteje, bögreazúr és szilvakék – színek, illatok, ízek, hangok (Rhapsody in Blue) vezérlik motívumait.

Eredeti látásmód, könnyed nyelvkezelés, kifinomult költői beszédmod avat bennünket Csík Mónika költészetének elkötelezett olvasójává.

ISPÁNOVICS CSAPÓ Julianna

Kiadások

Csík Mónika. *Petepite, pormacska*. Irodalom, és ami mögötte van. <http://petepite-pormacska.webnode.hu/>, Letöltve: 2014. szeptember 23.

Csík Mónika 2006. *Metszetek*. Muzsla, Sziveri János Művészeti Színpad

Csík Mónika 2011. Szárnyalás. In: *Mákvihar*. Zenta, Budapest, zEtna, Basiliscus, Fiatal Írók Szövetsége. 35.

Csík Mónika 2011. Sajkászlak. In: *Instant*. Rövid- és mikroprózák. Újvidék, Forum Könyvkiadó. 7.

Csík Mónika 2013. *Hattyúnyakú*. Zenta, zEtna

Irodalom

Fekete J. József 2006. Köztesség. In: Csík Mónika: *Metszetek*. Muzsla, SZJMSZ. 89–92.

SZAKMAI TOVÁBBKÉPZÉS

REGÉNYÉRTTELMEZÉS ÉS KOMPETENCIAFEJLESZTÉS A KORSZERŰ ISKOLÁBAN (Katalógusszám: 816)

A magyartanárok szakmai továbbképzése 2014.

2014. november 8.

- 10,00–10,10 Köszöntő
- 10.10–11.00 **Rajšli Ilona:** *Régi szövegek olvasása, elemzése*
- 11.00–11.50 **Utasi Csilla:** *A nagy korstílusok tanítása a középiskolában*
(Reneszánsz és barokk)
(kávészünet)
- 12.10–13.00 **Faragó Kornélia:** *Az Andrić-regény összevető szemlélete*
- 13.00–13.50 **Harkai Vass Éva:** *Kosztolányi a palimpszesztikus újraírások és a legújabb irodalomtörténeti kutatások kontextusában*
(ebédszünet)
- 14.30–15.20 **Bence Erika:** *Kosztolányi Dezső Aranysárkány című regényének értelmezése*
- 15.20–16.10 **Németh Ferenc:** *A vajdasági magyar irodalom első regénye*
(kávészünet)
- 16.30–18.00 **Hózsá Éva–Horváth Futó Hargita:** *A Tanítástaktika című tanári kézikönyv bemutatása*
A vizsgatánítás mint modell – A tanszék hallgatóinak vizsgaóráiból és a magyartanárok szakvizsgáiból
Móra Regina: *Nyelvtörténeti bevezető* (I. osztály)
Bajtai Éva: *Nyelvrokonságunk* (I. osztály)

Aktuális oktatási kérdések megvitatása, a szemináriumot értékelő kérdőívek kitöltése

A TANSZÉK TANÁRAI ÉS MUNKATÁRSAI 2014-BEN A KÖVETKEZŐ TUDOMÁNYOS TANÁCSKOZÁSOKON TARTOTTAK ELŐADÁST

TUDOMÁNYOS KONFERENCIÁK

Mozgalom, kultúraformálás, irodalmi gondolkodás.

Konferencia a Híd történetéről a folyóirat megalapításának 80. évfordulóján.

A Híd szerkesztősége. Újvidék, 2014. január 11.

FARAGÓ Kornélia: *Dinamikus gondolatok, változó arculatok. A Hídről.*

Tér(v)iszonyok, tér-kép(zet)ek. Az Országos Széchényi Könyvtár Tudományos Ülésszaka.

Országos Széchényi Könyvtár. Budapest, 2014. január 27.

FARAGÓ Kornélia *A szemléleti terek és a helyzeti reprezentációk. A térgondolkodás dominanciájáról* (Plenáris előadás).

Irodalomtudományi Műhelykonferencia.

Pécsi Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Kerényi Károly Szakkolégium.
Pécs, 2014. február 14–15.

FARAGÓ Kornélia: *Emlékezeti formák, élettörténet-stratégiák – térpoétikai keretben* (Plenáris előadás).

Az identitás megnyilvánulási formái a 21. század kezdetén.

Nemzetközi konferencia, Kiss Lajos Társaság, Kishegyes, 2014. február 21-én.

CSORBA Béla: *”Ha meghalok, dobjatok a tengerbe...” – Vajdasági magyarok kivándorlása Észak- és Dél-Amerikába a trianoni döntést követő években*

Kirekesztés – idegenség – másság nemzetközi konferencia.

ETHOSZ Tudományos Egyesület. 2014. április 3–4., Pécs

BENCE Erika: *A háborús poszttrauma mint elkülönítő létállapot. Farkas Geiza: A fejnélküli ember*

Discourse, Translation and Intercultural Transfer.

Proceedings of the 3rd English language conference organized by the Humanities Department of the Sapientia Hungarian University of Transylvania.

Virtual panel. The Department of Humanities, Sapientia University, Miercurea-Ciuc, Romania, 2014. április 11–12.

<<http://discourse-conference-sapientia.blogspot.ro/>>

BENCE Erika: *‘Transfers’ in Hungarian Literature in Vojvodina*

ISPÁNOVICS CSAPÓ Julianna: *Intercultural Passages in Ottó Tolnai’s Text Worlds*

TOLDI Éva: *Life Stories and Interculturality*

Tudástérkép. Vajdasági magyar tudóstalálkozó 2014.

Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács – MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság. 2014. április 12., Szabadka

<http://vmat.rs/vmat/wp-content/uploads/2014/02/REZ%C3%9CM%C3%89K%C3%96TET-TUD%C3%81ST%C3%89RK%C3%89P-Vajdas%C3%A1gi-Magyar-Tud%C3%B3stal%C3%A1lkoz%C3%B3-2014.pdf>

BENCE Erika: *A Herczeg-féle Adria-breviárium és a szecesszió mint létforma*

CSÁNYI Erzsébet: *Levedleni az ornamentikát. (Sziveri János poétikai hámrétegei)*

HÓZSA Éva: *Förlállt a Titánia?* (Mándy Iván összegyűjtött novelláiról).

ISPÁNOVICS CSAPÓ Julianna: *A jugoszláviai magyar irodalom egy szakbibliográfia tükrében*

KATONA Edit: *Igekötő-használati helyzetkép*

KOVÁCS RÁ CZ Eleonóra: *Nyelvjárási attitűdök a használatközpontú, funkcionális nyelvtanítás tükrében*

MOLNÁR CSIKÓS László: *A magyar tudományos nyelv helye a világban*

RAJSLI Ilona: *A női szerepek nyelvi megformálása Nagyváthy János gazdasszony-könyvében*

UTASI Csilla: *A magyar katolikus restauráció női olvasmányai*

Sedmi naučno-stručni skup „InterRegioSci 2014”

Novi Sad, 2014. 8. maj

RAJSLI Ilona: *Suprotnost kao „ogledalna struktura” u tekstovima novosadskog Dekamera*

Vajdaság-workshop.

Előadások és kerekasztal a vajdasági magyar kultúra helyzetéről és lehetőségeiről, Budapest, MTA BTK ITI, 2014. június 3.

HARKAI VASS Éva: *Kortárs irodalmi helyzetkép: alkotók, műfajok, trendek, törekvések.*

Megbújt jó erőnkkel.

A Kárpát-medencei Irodalmi Társaságok Szövetségének tanácskozása, Becse, 2014. július 11–12.

TOLDI Éva: *Herceg János*

Jászok a Magyar Hazában, tudományos konferencia a XX. Jász Világtalálkozón.

2014. július 11-én Jászapátiban.

CSORBA Béla: Egy jászapáti fiú Belgrád és Sabác ostrománál.

Emlékezés egy nyár-éjszakára.

Interdiszciplináris konferencia 1914-ről. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Irodalomtudományi Intézet. 2014. szeptember 15–17.

FARAGÓ Kornélia: *Első világháborús alakzatok a szerb irodalmi kultúrában (A két háború közti perspektívákról).*

HARKAI VASS Éva: „A mozgósítás napjától”. Csáth Géza 1914 és 1916 közötti naplóbejegyzései és levelei

Móricz-konferencia.

Magyar Irodalomtörténeti Társaság – ELTE Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke – Móricz Zsigmond Társaság – Petőfi Irodalmi Múzeum. Budapest, 2014. szeptember 24–25.

FARAGÓ Kornélia: *Interszubjektív mozgások, egymásba hatoló horizontok. Móricz Zsigmond: Erdély*

„Andric Initiative”.

Graz, szeptember 24–26.

ANDRIĆ Edit: *Prevodilački postupci u mađarskom prevodu* Proklete avlije

A mese és kontextusai.

VIII. Nemzetközi Tudományos Konferencia. 2014. szeptember 26. és 27.

ISPÁNOVICS CSAPÓ Julianna: *Népmesegyűjtés- és kutatás a vajdasági magyar kultúrtérben*

Újrealizmus, modern népiség a mai magyar irodalomban.

Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK–Magyar Napló–Írott Szó Alapítvány. Budapest, 2014. október 6.

TOLDI Éva: *Elbeszélés és identitás (Ferdinandy György prózája)*

The International Conference Communication, Culture, Creation.

Újvidék, október 3–5.

ANDRIĆ Edit: *Nijanse plave boje u mađarskom i srpskom jeziku*

Egyetemi Nyelvészeti Napok.

A magyar nyelv és az indoeurópai nyelvek.

Újvidéki Egyetem, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, 2014. október 22.

ANDRIĆ Edit: *A ló a magyar és szerb frazeológiában*

CSÁNYI Erzsébet: *Lokális és globális Fenyvesi Ottó (kép)verseiben*

CSORBA Béla: *A Brančić–Dera-féle szótár szerb lexikájának magyar elemei*

ISPÁNOVICS CSAPÓ Julianna: *Európai kultúrminták Danilo Kiš és Tolnai Ottó szövegeiben (Holtak enciklopédiája, Világítótorony eladó)*

KATONA Edit: *Ekvivalencia és fordítói hűség*

KOVÁCS-RÁCZ Eleonóra : *A nyelvjárások oktatásának főbb módszertani alapelvei Európában, valamint a kárpát-medencei magyar kisebbség körében*

LÁNCZ Irén: *A nyelvszemlélet és a grammatikák európai mintái a magyar nyelvészetben*

MOLNÁR CSIKÓS László: *A magyar nyelv areális szempontú európaisága (plenáris előadás).*

PÁSZTOR KICSI Mária: *A magyar számítástechnikai nyelv kialakulása*

RAJSLI Ilona: *Nyelvi sokszínűség Melius herbáriumának és Lippay posoni kertjének növénymegnevezéseiben*

A természettudományok időszerű kérdései és diskurzusai.

Nemzetközi hatókörű tudományos tanácskozás – Current Issues and Discourses in Natural Sciences. Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka – Forum Könyvkiadó Intézet – Létünk folyóirat, Újvidék, 2014. október 25, Újvidék

BENCE Erika: *A Fibonacci-sor az irodalomban. Kontra Ferenc Angyalok regénye című kötete példáján*

PÁSZTOR KICSI Mária: *A nyelvészet matematikája*

Papp György Emlékkonferencia.

Kanizsa, 2014. október 25.

LÁNCZ Irén: *Veszendő értékeink nyomában. Nyelvjárási és néprajzi tábor Kanizsán*

RAJSLI Ilona: *A honi táj, a nyelvész pálya és az anyanyelvi értékmentés vonzásában.*

„Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi 2“.

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, 2014. november 6., Újvidék
ANDRIĆ Edit: *Sličnosti i razlike u terminologiji krvnog srodstva u mađarskom i srpskom jeziku*

BENCE Erika: *Varijante i motivi doživljaja Bačke Antala Papa, u njegovoj knjizi novela „Tündérlak Magyarhonban“.* Integrisanje doživljaja u književnosti vojvodanskih Mađara

CSÁNYI Erzsébet: *Toposz és identitás*

FARAGÓ Kornélia: *Nove kulturne strategije književnosti*

HARKAI VASS Éva: *Egy antológia, amely nem az? A Híd versantológiája: a Versek éve*

HORVÁTH FUTÓ Hargita: *Škola i profesori u delima Nandora Giona*

HÓZSA Éva: *Horizonti muzike i problem određenog identiteta* (Zenei horizont és az önazonosság problémája)

ISPÁNOVICS CSAPÓ Julianna: *Nemzeti és regionális a vajdasági magyar szak(irodalmi) bibliográfia korpuszában. a szerbiai magyar irodalom bibliográfiájának előmunkálatai (2006—2009)*

KATONA Edit: *Igekötő-használati sajátosságok a középiskolások nyelvében*

LÁNCZ Irén: *Govorni činovi u mađarskom i u srpskom jeziku*

MOLNÁR CSIKÓS László: *Specifični oblici u upotrebi mađarskog jezika u Vojvodini*

PÁSZTOR KICSI Mária: *Savremene forme komunikacije na internetu*

RAJSZI Ilona: *A vajdasági magyar beszélők kódváltásainak pragmatikai kérdései*

TOLDI Éva: *Žensko pismo i interkulturalizam*

TÜSKEI Vilma: *Prefiksi u mađarskom i srpskom jeziku i obeležavanje prostornih odnosa*

UTASI Csilla: *A kulturális identitás elemei Bencsik Orsolya prózájában*

„Sokszínű nyelvészet“.

A Termini Magyar Nyelvészeti Kutatóhálózat és a Magyar Nyelvstratégiai Intézet konferenciája, Bánffy Központ, Lendva, 2014. november 7.

MOLNÁR CSIKÓS László: *Regionális idegen szavak a vajdasági magyar nyelvhasználatban*

A magyar nyelv a többnyelvű Vajdaságban.

Tanítóképző Kar, Szabadka, 2014. november 8.

HORVÁTH Futó Hargita: *Szókincsfejlesztés a digitális térben*

HÓZSA Éva: *A nevek zsákutcájában? (Tulajdonnevek a szövegben és a fordítás problémái).*

ISPÁNOVICS CSAPÓ Julianna: *Az Új Kanizsai Újság és az adai Körkép = Panorama szerkesztéspolitikája, nyelvhasználata*

Hírnév és emlékezet.

Tanácskozás Zrinyi Miklós halálának 350. évfordulójára, ELTE Régi Magyar Irodalom Tanszéke, 2014. november 3-án, Budapest, az ELTE Múzeum krt. 4a épületének 429-es termében.

<http://syrena.hu/kutat/zrinyi-350/>

UTASI Csilla: *Zrinyi Péter horvát Syrena-fordításának lírai versei*

A Vajdasági Magyar Tudományos Társaság nemzetközi tudományos tanácskozása.

Újvidék, 2014. november 15-én.

CSORBA BÉLA: *Fikció és oknyomozás. Illés Sándor Sirató c. regényének társadalomtörténeti referenciái*

A „Málenkij robot” 70. évfordulóján tartott nemzetközi tudományos konferencia.

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász, 2014. november 21-én.

CSORBA Béla: *Magyarok Tito koncentrációs táborában 1944–1948*

Jezici i kulture u vremenu i prostoru 4.

Filozofski fakultet, Novi Sad, 2014. november 22.

ANDRIĆ Edit: *Plava boja u mađarskom i srpskom jeziku*

RAJSLI Ilona: *Jezički kontakti u vojvođanskim mađarskim mikrotoponimima*

TOLDI Éva: *Interkulturalitet, identitet, kontaktne pojave u mađarskoj književnosti*

VIII. Képzés és Gyakorlat Nemzetközi Neveléstudományi Konferencia.

Humán tudományok találkozása – Interdiszciplinaritás a pedagógiában.

Tudományos tanácskozás. Benedek Elek Pedagógiai Kar, Sopron – Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kara, Kaposvár. Sopron, 2014. november 27.

BENCE Erika: *Bori Imre a modern magyar irodalom kezdeteiről*

Eighth International Interdisciplinary Symposium Encounter of Cultures.

Faculty of Philosophy University of Novi Sad 1-2 December 2014

ANDRIĆ Edit: *Nazivi za boje konja u mađarskom i srpskom jeziku*

BENCE Erika: *The Thematization of the First World War in the Vojvodinian Hungarian Literature in the 1930s*

HORVÁTH FUTÓ Hargita: *Museum in schoolbag (Museum exhibition – scene of experience and education).*

ISPÁNOVICS CSAPÓ Julianna: *Interkulturális játék Danilo Kiš és Tolnai Ottó korai regényvilágában*

MOLNÁR CSIKÓS László: *Prevodljivost proverbija*

PÁSZTOR KICSI Mária: *Oči su ogledalo duše. Konceptualne metafore asocirane imenicom oko u srpskom i mađarskom jeziku*

RAJSZI Ilona: *Interkulturalne karakteristike davanja imena kod vojvođanskih Mađara*

TOLDI Éva: *Interkulturalnost i evropska književna orijentacija u delu Kornela Sentelekija*

UTASI Csilla: *Tehnika citatnosti u srpskoj i mađarskoj književnosti (samorefleksija Danila Kiša i Petera Esterhazija)*

9. Kontextus-konferencia 2014.

Interdiszciplináris tudományos konferencia. A Vajdasági magyar irodalom – kontextusok – identitáskódok c., tartományi tudományos projektum keretében: Ünnepek. Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék. 2014. december 5.

BENCE Erika: *Multikulturális párbeszéd Végel László Neoplanta, avagy az Ígéret Földje című regényében*

CSÁNYI Erzsébet: *Tiszta költészet (A karácsony képzetkörének metamorfózisa Tolnai Ottó húznak a szalonkák c. versében)*

HÓZSA Éva: *Áthúzott ünnepek*

HORVÁTH FUTÓ Hargita: *A kibillentség és az ünnep terei (Az ünnepi szituáció Gion Nándor Az anyagi vigasság című művében)*

ISPÁNOVICS CSAPÓ Julianna: *A karácsony kulisszái a Tolnai-szövegben*

PÁSZTOR KICSI Mária: *Ünnep és lakoma*

RAJSZI Ilona: *A meglett szó „ünnepe”. (Lexikai vizsgálatok a vajdasági magyar prózában).*

UTASI Csilla: *Ünnep és emlékezet Tolnai Ottó költészetében.*

EGYÉB TEVÉKENYSÉG

TANÁRAINK

BENCE Erika

- *Portrék, képek, történetek. A szabadságharc délvidéki eseményei naplók, regények tükrében.* Előadás a Magyar Tanszék „Evődik, velődik” címmel az 1848/49-es forradalom emlékére rendezett ünnepségén
- *Egyetemista esszépályázat 2014.* Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Tanszék. A bizottság elnöke
- *Létünk Könyvek 1. Kónya Sándor: Nézzünk égre!* Könyvbemutató (Brenner Jánossal és Németh Ferencsel). Művelődési Ház, Csóka, 2014. július 24.
- *Szenttamási irodalmi lakoma. A Gion Nándor Szépirodalmi Pályázat eredményei.* Laudáció. A regény- és novellapályázat bírálóbizottságának tagja (dr. Káich Katalinnal és Végel Lászlóval), elnöke. Gion Nándor Emlékház, Szenttamás, 2014. augusztus 30.
- *A természettudományok időszerű kérdései és diskurzusai. Nemzetközi hatókörű tudományos tanácskozás.* Szervező. Elnök. Forum Könyvkiadó Intézet – Létünk, Újvidék – Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar., Szabadka., 2014. október 25, Újvidék
- *13. Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencia. Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium. Újvidéki Egyetem. Rektorátus – Technológiai Kar. 2014. november 21–23.*
- A programbizottság tagja. Szekcióvezető. Témavezető
- Mentoráltjai: Rizsányi Attila III. évf., Fehér Viktor III. évf., Kocsis Lenke PhD-hallgató, Romoda Renáta PhD-hallgató, Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Tanszék, Nyelv- és Irodalomtudományi Doktori Iskola
- *Collegium Talentum. A külhoni tehetségekért program. Edutus Főiskola, Tata-bánya.* Romoda Renáta PhD-hallgató mentora
- *Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium.* Újvidék. Tutor. (Mentoráltjai: Rizsányi Attila és Fehér Viktor)
- *Létünk Könyvek 1. Kónya Sándor: Nézzünk égre!* Könyvbemutató. Zentai Alkotóház. 2014. december 18.

CSORBA Béla

- Imre titka. Előadás a Kiss Lajos Néprajzi Társaság és a Topolyai Múzeum Harkai Imre halálának 10. évfordulóján tartott emlékülésén 2014. január 10-én Topolyán
- Puskalövés nélkül. Előadás a Kárpát-medencei Irodalmi Társaságok (KITÁSZ) óbecsei vándorgyűlésén 2014. július 12-én.

CSÁNYI Erzsébet

- Főszervező, a tudományos bizottság elnöke: 13. Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencia, 2014. november 21–23., ÜE, Rektorátus – Technológiai Kar, Újvidék
- Projektvezető: Ünnepe. 9. KONTEXTUS-KONFERENCIA. A Vajdasági magyar irodalom – kontextusok – identitáskódok c., tartományi tudományos projektum.

HARKAI VASS Éva

- *Ami feltárul s ami nem.* Naplóversek. Forum Könyvkiadó, 2013 [2014].
- Díjak: s Vajdasági Íróközösség *Koncz István-díja*
- *Híd Irodalmi Díj*
- *Itthon, minálunk.* A Magyar Kultúra Napja 2014. évi ünnepi műsorának irodalmi összeállítása és bevezető előadása. Topolya, 2014. január 22.
- *Bori Imre (1929–2004).* Alkalmi szöveg Bori Imre sírjánál halálának 10. évfordulóján
- A Forum Könyvkiadó szerzőjeként közös fellépés a vajdasági magyar könyvkiadók szerzőivel a *Budapesti Könyvfesztiválon* (2014. április)
- Író–olvasó–találkozó. Nikola Tesla Általános Iskola, Topolya, 2014. május 30.
- A Forum Könyvkiadó szerzőjeként közös fellépés az *Ünnepi Könyvhéten* Szegeden és Budapesten, 2014. június 13–14.
- Részvétel a *Danyi Magdolna költészetéről* folytatott kerekasztal-beszélgetésen. Szeged, Grand Café, 2014. június 13.
- Részvétel a Kanizsai Írótáborban, 2014. szeptember 4–6.
- Könyvbemutató. Juhász Erzsébet Könyvtár, Topolya, 2014. szeptember 19.
- Kishegyesi LiteraTÚRA. Irodalmi randevú Böndör Pállal. Kishegyes, 2014. szeptember 25.
- *Kosztolányi a legújabb irodalomtörténeti kutatások és a palimpszesztikus újraírások kontextusában.* (Középiskolai tanárok továbbképzése, Újvidék, 2014. november 8.)

HORVÁTH FUTÓ Hargita

- Dr. Hózsa Éva és dr. Horváth Futó Hargita a bajai Pedagógusképző Intézet és a főiskola Szakkollégiumi Tanácsa által szervezett Tanítók Szakmai Napján, 2014. március 5-én bemutatta a *Tanítástaktika* (Bölcsészettudományi Kar, Újvidék, 2014.) című tanári kézikönyvet, amely a tanszéki módszertani kurzusokon készült a hallgatóink portfóliájában található óratervekből és kompetenciafejlesztő feladatlapokból
- 13. VMTDK, Újvidék, 2014. A programbizottság tagja, zsűri tagja.

HÓZSA Éva

- 2014. február 20.: *Kulturális utazások Szeged és Szabadka régiójában* (Kosztolányi–Csáth Symposion), meghívott hozzászóló. Szervező: Fialat Írók Szövetsége (Könyvtár, Palics)
- 2014. március 5.: A *Tanítástaktika* című e-könyv bemutatója. Szakmai Napok, Baja, Magyarország
- 2014. március 28–29.: Kosztolányi Dezső Napok. A tanácskozás szervezője és zsűritag a Kosztolányi-talány című diákvetélkedőn. Szabadkai Városi Könyvtár
- 2014. április 14.: Az írásművek értékelése a Középiskolások Művészeti Vetélkedőjének szabadkai elődöntőjén
- 2014. május 29.: Szabadka irodalmi múltja. Közreműködés a Duna TV műsorában
- 2014. június 7.: A Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Nyelvi Gimnázium felvételi Szabadkán. A felvételi teszt összeállítása és javítása
- 2014. szeptember 15.: Nemzetközi konferencia, a munkában való részvétel. A tanácskozás címe: Efektivna nastava i učenje tokom studentske prakse (Hatékony tanítás és az egyetemi hallgatók iskolai gyakorlata során megvalósuló tanulás). Belgrád
- 2014. november 8.: *Regényértelmezés és kompetenciafejlesztés a korszerű iskolában*. A középiskolai magyartanárok továbbképzése. Szervezés és könyvbemutató. Újvidéki Egyetem, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék
- 13. VMTDK, Újvidék, 2014. A programbizottság tagja, zsűri tagja
- 2014. november 22.: Részvétel a gyakorló iskolákkal és az iskolai gyakorlatokkal kapcsolatos szerbiai szintű megbeszélésen, Újvidék
- 2014. november 22.: Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencia, a programbizottság tagja, a bírálóbizottság tagja, Újvidék
- 2014. november 27.: *Mese és „érett” olvasóvá nevelés*. A Kapocs Könyvtári Csoport akkreditált továbbképzése, Zenta

2014. november 28.: Szathmári István szerzői estjének moderálása. Szabadkai Városi Könyvtár

2014. december 6.: Zsűrizés a *Himnusz–Szózat* Versmondó Versenyen. Szervező: Észak-bácskai Magyar Pedagógusok Egyesülete és Szabadkai Magyar Főkonzulátus, Szabadka.

ISPÁNOVICS CSAPÓ Julianna

- 2012–2014. *Tanulmányok – Cmyðuje*. A Magyar Tanszék tudományos folyóirata. Szerk. Ispánovics Csapó Julianna, Utasi Csilla. Újvidék, BTK, YU ISSN 0354-9690
- 13. VMTDK, Újvidék, 2014. A programbizottság tagja, zsűri tagja
- Mentorált: Antalovics Péter: Képpé formálni a misztériumot. Arthur C. Clarke és Stanley Kubrick Űrodüsszeiájának komparatív elemzése (szekcióelső)
- Papp Dániel Irodalmi Emlékest 2014, Moravica, Értelmiségi Fórum
- Előadás: „Mi van a fölszín alatt Bácskában?!” A természet kulisszái Papp Dániel novelláiban

KATONA Edit

- Kossuth Lajos Szónokverseny, Pásztor Kicsi Gergely felkészítő tanára (Pásztor Kicsi Gergely a zsűri különdíját nyerte el).
- A 13. VMTDK mentora és a tudományos bizottság tagja.

KOVÁCS RÁCZ Eleonóra

- A Magyar nyelvi és a nyelvhelyességi verseny szervezője
- A BTK 60. évfordulójára szervezett program szervezőbizottságának tagja.

MOLNÁR CSIKÓS László:

- A közösség a nyelv hordozója, előadás a Szarvas Gábor Nyelvművelő Napokon, 2014. október 11., Ada, Városháza
- A 13. VMTDK mentora és a tudományos bizottság tagja.

PÁSZTOR KICSI Mária

- Az általános iskolai oktatás 2013/14-es tanévének anyanyelvi záróvizsgáját előkészítő feladatgyűjtemény szerkesztése (Feladatgyűjtemény Magyar nyelvből az általános iskolai oktatás és nevelés 2013/2014-es tanévének záróvizsgájára. Szerk. Dr. Pásztor Kicsi Mária egyetemi docens; A Szerb Köztársaság Oktatási, Tudományügyi és Technológiai Fejlesztési Minisztériuma – Oktatási és Nevelési Minőségellenőrző Intézet; Belgrád, 2014.).

- Az általános iskolai oktatás anyanyelvi záróvizsgájának koordinálása és kidolgozása.
- A 2014-es Vajdasági Magyar Tudóstalálkozó (Tudástérkép – 2014. április 12, Szabadka) tudományos programbizottságának tagja.
- A Magyar Tanszék felvételi előkészítőjében való részvétel (NYÍLT NAPOK – 2014. március 15-én és április 26-án).
- A Pedagógia Tanszak általános műveltségi és pszichológiai felvételi tesztszeteinek fordítása magyar nyelvre.
- A Média Tanszak anyanyelvi felvételi tesztjének készítése, illetve az általános ismeretekből készült teszt fordítása magyar nyelvre.
- Az ÚE BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén diplomáló hallgatók részére kiadandó oklevél és oklevélmelléklet magyar szövegének fordítása és korrigálása (az egyetemi oktatás mindhárom szintjére vonatkozóan), illetve a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar magyar nyelvű okleveleivel és oklevélmellékleteivel történő egységesítése, amelyet az Újvidéki Egyetem Szenátusa 2014. július eleji ülésén hagyott jóvá.
- Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium tutora, mentor és zsűritag, a programbizottság tagja a 13. VMTDK-n (2014. november 22-én).
- Mentorált: PÁPISTA Zsolt: A halál fogalmával kapcsolatos eufemizmusok konceptualizációja a német és magyar nyelvben (szekcióelső).
- Zsűrizés a XV. TUDOK Tudományos Diákkörök Országos Konferenciájának vajdasági regionális döntőjén (Újvidék, Svetozar Markovi Gimnázium, 2014. november 29-én)
- Szakfordítói tevékenység
- Majstorović, Nebojša: *A Korruptió. Okai, terjedése és kezelése*. (Fordította Pásztor Kicsi Mária). Vniversitas Pannonica 23., Gondolat Kiadó, Budapest, 2013. 128 p.

RAJSLI Iлона

- *Régi szövegek olvasása és elemzése* (előadás a Szakmai továbbképzésen)
- A 13. VMTDK mentora és a tudományos bizottság tagja.

TOLDI Éva

- *Meghívásos előadás*
- Szegedi Tudományegyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolája és az Angol Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Program
- *Nyelvváltás és poétikai tapasztalat*

- Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Sík Sándor Irodalmi Olvasó Szeged, 2014. május. 15.
- A költészetnapi műsor szervezése: *A költészet fölfedezése*. Zoran Konstantinović terem, Bölcsészettudományi Kar, 2014. április 14.
- Sinkó-díj bírálóbizottságának tagja, 2014

UTASI Csilla

- 2012–2014. *Tanulmányok – Cmyduje*. A Magyar Tanszék tudományos folyóirata. Szerk. Ispánovics Csapó Julianna, Utasi Csilla. Újvidék, BTK, YU ISSN 0354-9690
- A Tanszék Kreatív Műhelyének vezetője. Ennek keretében az „Evődik velődig” című, március 15-i műsor és a Tanszék karácsonyi műsorának szervezője.
- A Tanszék 2014-es Egyetemista esszépályázatának szervezője.
- A 13. VMTDK mentora és a tudományos bizottság tagja. Mentorált: SZAL-MA Judit: *Nakonxipáni hőésésben* (szekcióelső).

HALLGATÓINK

Alapstúdium

ANTALOVICS Péter

- A Tanszék *Kontaktzóna Garaczi Lászlóval* című, 2014. május 14-én megtartott irodalmi műsorának moderátora.
- A 13. VMTDK-n szekcióelső (Humán tudományok I.)
- *Kilátó-díj*.

CSÁKI Edina

- A Magyar Nemzeti Tanács esszépályázatának nyertese (2014. május 8.).

DANCSÓ Andrea

- A Tanszék *Kontaktzóna Garaczi Lászlóval* című, 2014. május 14-én megtartott irodalmi műsorának moderátora.

HUNYADI Tünde

- Harmadik helyezés a Tanszék Egyetemista esszépályázatán.

LÁBADI Lénárd

- Előadás Sziveri János költészetéről, 2014. március 30-án, a muzslyai Sziveri-emléknapon.

LÉPHAFT Ágnes

- FISZ-FA(SZ), performansz a 13. VMTDK-án, Maletaški Krisztinával és Ristić Anitával együtt.

MALETAŠKI Krisztina

- Második helyezés a Tanszék Egyetemista esszépályázatán.
- A Tanszék Kreatív Műhelye „*Evődik velődik*” című, március 15-i, *A költészet felfedezése* című költészetnap előadásának és karácsonyi műsorának rendezése.
- FISZ-FA(SZ), performansz a 13. VMTDK Művészeti szekciójában Léphaft Ágnessel és Ristić Anitával együtt.

PÁSZTOR KICSI Gergely

- A 2014. november 7–8-án, Budapesten megtartott Országos Kossuth Lajos szónokverseny különdíjasa.
- A 13. VMTDK-n szekcióelső (Humán tudományok I.).

RISTIĆ Anita

- FISZ-FA(SZ), performansz a 13. VMTDK Művészeti szekciójában Maletaški Krisztinával és Léphaft Ágnessel együtt.

SÓTI Julianna

- VEGETÁLNI A NAPPÉNYBEN, ének a 13. VMTDK Művészeti szekciójában szekcióelső.

SZALMA Judit

- A Tanszék *Kontaktzóna Utasi Csillával* című, 2014. május 29-én megtartott irodalmi műsorának moderátora.
- A 13. VMTDK-n szekcióelső (Humán tudományok III.).

Mesterhallgatók

BENEDEK Miklós

- Első helyezés a Tanszék Egyetemista esszépályázatán.
- A Tanszék *Kontaktzóna Utasi Csillával* című, 2014. május 29-én megtartott irodalmi műsorának moderátora.

MÉSZÁROS Anikó

- A 13. VMTDK-n szekcióelső (Humán tudományok III.).

A Doktori Iskola hallgatói

KOCSIS Lenke

- Soós Kálmán ösztöndíj.

ROMODA Renáta

- *Gion fája*. Plenáris diákelőadás a 13. VMTKD-n: A Collegium Talentum és az Edutus Főiskola külföldi magyar tehetségeket, határon túli tudományos- és oktatói elitet támogató ösztöndíja és kollégiumi tagsága.

Kazinczy Ferenc szép magyar beszéd verseny, Budapest, 2014. május 8-án.
MAGÓ Attila, MALETAŠKI Krisztina

A Pécsi Tudományegyetem BTK Határon Túli Magyarok Interdiszciplináris Nyári Egyeteme. 2014. augusztus 17–23. Pécs. A Magyar Tanszéket képviselték: KERESZTÚRI Arnold, LÁBADI Lénárd, MAKÁN Adrianna, MÓRICZ Éva, PÁSZTOR KICSI Gergely. TALLÓ Léna, TERNOVÁCZ Dániel és VARGA Viktória.

Ékes beszéd verseny egyetemista szónokverseny, 2014. okt. 29-én a Magyar Tanszék és az MTTK szervezésében.
1. díjas PÁSZTOR KICSI Gergely.
NAGY Judit dicséretben részesült.

A Felolvasóverseny 2. helyezettje CSÁKI Edina, 3. helyezettje MALETAŠKI Krisztina.

A Magyar Tanszék hallgatói a 13. VMTDK-án:

ANTALOVICS Péter, FEHÉR Viktor, KECSKÉS Ildikó, KOCSIS Lenke, LÁBADI Lénárd, LÁBADI Dávid, LÉPHAFT Ágnes, MADARÁSZ KULCSÁR Sarolta, MAGYAR Klementina, MALETAŠKI Krisztina, MÉSZÁROS Anikó, PÁSZTOR KICSI Gergely, RISTIĆ Anita, RIZSÁNYI Attila, ROMODA Renáta, SÓTI Julianna, SZALMA Brigitta, SZALMA Gábor, SZALMA Judit, TERNOVÁCZ Dániel.

A MAGYAR NYELVI KÖZPONT MUNKÁJÁBÓL

Az első A1-es négyhónapos kurzus 2013. október 21-én indult és 2014. február 12-én ért véget. A tanfolyamot Andrić Edit tartotta. Az alábbi jelöltek vizsgáztak sikeresen 2014. február 24-én:

1. Stankov Jelisaveta
2. Munjas Mirjana
3. Vujović Jelena
4. Ninčkov Slavuj
5. Lanji Rahela
6. Jović Anđelka
7. Živkov Nikolina
8. Živkov Dalibor

A második négyhónapos kurzusidőszak március 3-án kezdődött, és június 20-án ért véget. Ezúttal két A1-es csoportunk volt, mindkettőt Tüskei Vilma tartotta, ezenkívül még egy A2-es tanfolyamot tartott Andrić Edit. A jelöltek július 3-án vizsgáztaksikeresen:

- A1
1. Dmitrović Goran
 2. Hodges Andrew
 3. Kovačević Miroslav
 4. Kovačević Sanja
 5. Milivojčev Vesna
 6. Milivojević Milorad
 7. Molnar Igor
 8. Novoselac Gojko
 9. Radatović Sanja
 10. Svitlica Kristina
 11. Vincek Andrijana
 12. Zec Katarina
 13. Toma Tea
 14. Karajkov Ivana

- A2
1. Kalapiš Miluška
 2. Munjas Mirjana
 3. Ninkov Slavuj
 4. Pavlović Saša
 5. Stajkovski Tatjana
 6. Vujović Jelena
 7. Živkov Nikolina
 8. Živkov Dalibor

A nyár folyamán, a Kar jóváhagyásával A1-es szintű kéthónapos nyári intenzív nyelvtanfolyamot szerveztünk, a kurzust Tüskei Vilma tartotta július 7-től augusztus 27-ig. Az alábbi jelöltek 2014. szeptember 1-én vizsgáztak sikerrel:

- A1
1. Bosin Dušan
 2. Papuga Ljubomir
 3. Radovanović Bojan
 4. Rakić Vladica
 5. Stefanović Mirjana
 6. Stjepandić Gabrijela
 7. Tovjanin Đorđe

Minden tanfolyam után ünnepélyes diplomakiosztást szervezünk a Központban, amely keretében Magyarországról hozott, valamint itt megvásárolható magyar étel- és italkülönlegességekkel vendégeljük meg a jelölteket, hogy megismerkedjenek az órákon említett specialitásokkal.

A Nyelv Európai Napja alkalmából szervezett kiállítás keretében októberben egy plakátot készítettünk a magyar nyelvről és a Központról.

A Kar jóváhagyásával a Tanszék kijelölte a 134-es szobát a Központ termévé. Folyamatban van a terem felszerelése.

ANDRIĆ Edit, a Magyar Nyelvi Központ koordinátora

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

ANDRIĆ Edit

- *Oluja nad dolinom ili Travnička hronika*. In: Andrićeva Hronika. Ured. Tošović Branko. Graz – Beograd – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl Franzens Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Svet knjige, 2014. 657–674.
- ANDRIĆ Edit – „TÜSKEI Vilma. Ljudske boje” u mađarskom i srpskom jeziku. In: *Jezici i kulture u vremenu i prostoru III/1* Szerk. Snežana Gudurić i Marija Stefanović, Újvidék, Filozofski fakultet u Novom Sadu. 11–21.
- *A fej vezérszavú frazeológiai egységek a magyarban és szerb ekvivalenseik*. In: Sedmi međunarodni interdisciplinarni simpozijum Susret kultura, Zbornik radova. Ured.: Prof. dr Ivana Živančević-Sekeruš, prof. dr Nebojša Majstorović, Novi Sad, Filozofski fakultet. 19–29.
- *A ló a magyar és szerb frazeológiában*. = Hungarológiai Közlemények, 2014, 4: 102–124.
- ANDRIĆ Edit– CSORBA Béla: *Teškoće pri usvajanju prisvojnih konstrukcija u mađarskom jeziku kao stranom*. Strani jezici na Filozofskom fakultetu: primenjenolingvistička istraživanja, 2014. 51–68.
- *Sličnosti i razlike u terminologiji krvnog srodstva u mađarskom i srpskom jeziku*. Zbornik radova „Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi 2“ Ured. Prof. dr Miroslav Dudok, Novi Sad, Filozofski fakultet, 2014. 9–17.

BENCE Erika

- *Virtuális irodalomtörténet*. Veszprém, Gondolat Kiadó–Iskolakultúra, 2015. 188 o.
- (Iskolakultúra Könyvek 49., Sorozatszerkesztő: Géczi János)
-
- *Az irodalomtörténet új nyelve. Hózsá Éva könyveiről*. = Tanulmányok=Studije=Studies, 2013. [2014]. (47) 2: 25–35.
- *Transfers' in Hungarian Literature from Vojvodina* = Acta Universitatis Sapientiae, Philologica, 6, 1. 2014: 53–61.

- *Bori Imre a modern magyar irodalom kezdeteiről* = Tanulmányok – Studije – Studies, 2014. 1:14–20.
- *Virtuális irodalomtörténet – versek tükre.* In: Tükör. KonTEXTus könyvek 8. Szerk. Csányi Erzsébet. Újvidék, Bölcsészettudományi Kar – Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, 87–99.
- *Herczeg Ferenc és a történelmi regényhagyomány.* A „jókaizás” jelensége Herczeg Ferenc életművében In: Egy patrícus a titkok kapujában. Tanulmányok és dokumentumok Herczeg Ferenc születése 150. évfordulójának tiszteletére. Szerk. Mák Ferenc. Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2014. 37–45.
- *A Herczeg-féle Adria-breviárum és a szecesszió mint létforma.* Herczeg Ferenc: *Szelek szárnyán.* In: *Tudástérkép. Vajdasági magyar tudóstalálkozó 2014.* Szerk. Berényi János. Újvidék, Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács, 2014. 41–45.
- Erika BENCE–Ferenc NÉMETH. *Počeci suvremenog proučavanja likovne umjetnosti u Vojvodini. Sto deset godina od umjetničke izložbe dječjih radova Antala Streitmanna (1850.–1918.) u Velikom Bečkereku.* In: *Pedagogija, obrazovanje i nastava 1-2. Zbornik radova 2. međunarodne znanstvene konferencije Mostar, 21–23. ožujka 2013.* Ured. Nevena Hrvatić et al. Mostar, Fakultet prirodoslovnog-matematičkih i odgojnih znanosti, 2014. 47–55.
- *A Bácska-élmény változatai és motívumai Papp Dániel Tündérlak Magyarhonban című novelláskötetében.* Az élmény integrálódása a vajdasági magyar irodalomba In: *Diskursi manjinskih jezika is književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi 2. Zbornik radova. Gl. i odg. Urednik: Miroslav Dudok.* Novi Sad, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, 2014. 19–27.
- BENCE Erika–NÉMETH Ferenc. *Szecesszió: irodalom, művészet, létforma. Herczeg Ferenc Szelek szárnyán című úti- és hajónaplójáról.* = Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду – Annual Review of the Faculty of Philosophy University of Novi Sad. Нови Сад, Filozofski fakultet, XXXIX-2, 2014: 29–45.
- *A háborús poszttrauma mint elkülönítő létállapot.* Farkas Geiza: *A fejnélküli ember.* = *Hungarológiai Közlemények, Újvidék, 2014. 2:* 86–98.
- *A nevelés és a fegyelmezés csődje.* = *Képzés és Gyakorlat. Neveléstudományi folyóirat – Training and Practice. Journal of Educational Sciences.* Kaposvár – Sopron, 2014/1–2: 5–21.
- *Kontra Ferenc: Angyalok regénye.* = *Kortárs, 2014. 12:* 95–98.
- *Napló(regény) az első világháborúról.* Darvas Gábor: *„Mindent megfontoltam és mindent meggondoltam....”* = *Hungarológiai Közlemények, 2014/3:* 106–114.

- *Előszó. Jövőalkotó hagyományértés.* In: Kónya Sándor: Nézzünk égre! Írások a vajdasági népekekről. Létünk Könyvek 1. Sorozatszerkesztő: Bence Erika. Szerk. Brenner János. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2014. 191. 5–6.
- *Jegyzet a kötethez.* = „Pedig én katona akartam lenni”. K. József visszaemlékezései a Nagy Háborúra (1914–1918). Sorozatszerkesztő: Bence Erika. A szöveget gondozta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Csorba Béla és Ökrész Károly. Újvidék – Temerin, Forum Könyvkiadó Intézet – Temerini Múzeumbarátok Egyesülete, 2014. 131 (Létünk Könyvek 2.)
- *A „körbezárt menekülő” költészetének első két évtizede; Jegyzet.* In: Gulyás József összegyűjtött versei I. Szerk. Bence Erika Szabadka., Életjel Kiadó, 2014. 194–199. 200–201. (Életjel Könyvek 161.)

CSÁNYI Erzsébet

- *Levedleni az ornamentikát. (Sziveri János poétikai hámrétegei).* In: Tudástérkép Vajdasági Magyar Tudóstalálkozó 2014. Konferenciakötet. Szerk. Berényi János., Újvidék, VMAT, 2014. 66–68.
- *Játék – álom – világ. Tolnai Ottó Ördögfej című regényének jeans-olvasata.* In: A magyar nyelv a többnyelvű Vajdaságban. IV. Nyelvi rétegződés és nyelvhasználat. Szerk. Bene Annamária: Újvidék–Szabadka, Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, 2014. 107–117.
- *Toposz és identitás:* In: Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi II. Ured. Miroslav Dudok Novi Sad, Filozofski fakultet, 2014. 29–34.
- *Travesztálás és mozgásélmény Sziveri János verseiben.* = Tiszatáj 2014,1: 110–114.
- *Ollózni, vágni, destabilizálni – Fenyvesi Ottó kiáltványairól* = Létünk. 2014, 3: 118–129.
- *A magyar nyelv és az indoeurópai nyelvek.* Rezümékötet.(szerk.) Újvidék, ÚE. BTK, 2014.
- *Ünnep.* Rezümékötet (szerk.) Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék, 2014.

CSORBA Béla

- *Imre titka.* [Harkai Imréről.]. = Híd, 2014. január, LXXVIII. évfolyam, 1. szám: 46–50.
- *„...Szalmaszálon bukdácsol a sorsunk...” (A vajdasági magyarok és az 1923-as választások).* = Létünk, 2014. január, XLIX. évfolyam, 1. szám, 92.: 106.
- *Kötetben: A magyar tudomány napja a Délvidéken 2013.* Újvidék, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2014. 434–448.

- *A gróf utolsó levele.* [Ludvik Tadeusz Szafraniec Bystrzonowskiról (1797-1878).] = Híd, 2014. február, LXXVIII. évfolyam, 2. szám: 75–83.
- *Illés Sándor indulása.* = Temerini Újság, XX. évfolyam, 10. szám, 2014. március 6.: 8.
- *Sziveri Jánosék első napjai Temerinben.* = Temerini Újság, XX. évfolyam, 13. szám, 2014. március 27.: 5.
- *Egy kis nyelvművelés: Achilles sarka meg az ina.* = Temerini Újság, XX. évfolyam, 14. szám, 2014. április 3.: 6.
- *Iregtől Járekig, Jármostól Tiszaistvánfalváig.* = Magyar Szó, Kilátó, LIII. évfolyam, 14. szám, 2014. április 5, 6.: 13.
- *Szolnoktól Sabácig (Koczka József naplója [1914]) I-II.* = Híd, 2014. április, LXXVIII. évfolyam, 4. szám: 69–101., 2014. május LXXVIII. évfolyam 5. szám: 41–75.
Ugyanez előszóként in: Koczka József naplója (1914). Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2014. 5–14.
- *Hogyan került erre a vidékre a Bálind család őse.* = Temerini Újság, XX. évfolyam, 21. szám, 2014. május 22.: 8.
- *„Mikor kezdtem a nagy vízen utazni...” Vajdasági magyarok kivándorlása Észak- és Dél-Amerikába a trianoni döntést követő években.* = Bácsország, 2014/2. (69. szám): 13–22.
- *Kulturális örökségünk: Illés próféta kultusza Temerinben.* = Bácsország, 2014/2. (69. szám): 119.
- *Lubickolás a Sügér-tóban. (Bács)szőreg neveiről.* = Magyar Szó, Kilátó, LIII. évfolyam, 28. szám, 2014. július 12., 13.: 13.
- *Vasasék és a temerini agyagipar. Előhang egy kiállításhoz.* [A temerini népi fazekasság múltjáról és metamorfózisáról.] = Temerini Újság, XX. évfolyam, 29. szám, 2014. július 17.: 3.
- *Belgrád és Sabác ostroma egy szanitéc szemével.* = Temerini Újság, XX. évfolyam, 29. szám, 2014. július 17.: 4.
- *„Hörgött a Föld!” Egy kishegyesi tanár elfelejtésre ítéltett emlékirata a „nagy háborúról”. [Dr. Csabai István könyvéről.]* = Magyar Szó, Kilátó, LIII. évfolyam, 35. szám, 2014. augusztus 30., 31.: 14.
- *„A magyar forradalom nemes volt és tiszta”. Limpérani belgrádi francia konzul levele országa külügyminiszteréhez.* = Magyar Szó, Kilátó, LIII. évfolyam, 40. szám, 2014. október 4., 5.: 14.
- *Illés Sándor emlékszobája.* = Temerini Újság, XX. évfolyam, 43. szám, 2014. október 23.: 7.

- *Szögesdrótok nélkül. Hetven éve nyílt meg Tito első haláltábor.* = Magyar Szó, Kilátó, LIII. évfolyam, 49. szám, 2014. december 6., 7.: 23.
- *Koczka József naplója.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2014. [Sajtó alá rendezés, bevezető és jegyzetek.]
- *Illés Sándor 100.* [Az Illés Sándor születésének centenáriuma rendezett kiállítás emlékfüzete; szerk.]. Temerin, TAKT, Temerini Múzeumbarátok Egyesülete, Lukijan Mušicki Művelődési és Tájékoztatói Központ, 2014.
- *„Pedig én katona akartam lenni”. K. József visszaemlékezései a Nagy Háborúra 1914–1918.* [Szöveggondozás, bevezető és jegyzetek – Ökrész Károlylyal.] Temerin – Újvidék, Forum Könyvkiadó, Temerini Múzeumbarátok Egyesülete, 2014.

FARAGÓ Kornélia

- *Szemléleti terek, helyzeti reprezentációk. A térgondolkodás dominanciájáról.* In: *Tér(v)iszonyok és térkép(zet)ek.* Bibliotheca Scientiae & Artis 6. Szerkesztette: Bíró Csilla és Visy Beatrix. Budapest, Bibliotheca Nationalis Hungariae – Gondolat Kiadó, 2014., 17–24.
- *Emlékezeti formák, élettörténet-stratégiák. A geokulturális jelentések kimozdításának alakzatai.* In: *Műhelylapok. A Kerényi Károly Szakkolégium Műhelynapjai konferencia előadásai.* Szerk.: Csöngé Tamás, Kiss Georgia, Pálffy Eszter. Pécs, Pécsi Tudományegyetem – Bölcsészettudományi Kar, Kerényi Károly Szakkolégium, 2014., 43–58.
- *Lehetséges világok: Lehetőség-verziók Láng Zsolt történeteiben.* = *Hungarológiai Közlemények.* 2014.1: 41–48.
- *Táguló formák, megbontott struktúrák, hasadás-metaforák* (A versbeszéd útja a radikális ellenállásig). = *Tiszatáj,* 2014.1: 96–101.
- *Átrajzott hagyományok, komplementer újvilágok.* = *Iskolakultúra,* 2014, 3: 60–63.
- *Dinamikus gondolatok, változó arculatok. A Hídról – előszó helyett.* In: *Mozgáalom, kultúraformálás, irodalmi gondolkodás.* Szerk.: Faragó Kornélia. Forum, Újvidék, 2014. 2–12.
- *Szemléleti terek, helyzeti reprezentációk. A térgondolkodás dominanciájáról.* = *Irodalomismeret.* 2014, .2: 49–56.
- *A hagyományalkotás lehetőségei és dilemmái; A szíváci találkozástér.* In: *Szenteleklyre emlékezve II. Egy művelődéstörténeti rendezvény évtizedei. 1993–2014.* Összegyűjtötte és sajtó alá rendezte Bordás Győző. Forum Könyvkiadó, 2014. 111–113, 132–133.

- Nove kulturne strategije književnosti. *Nove kulturne strategije književnosti*, In: „Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi 2.” Ured. Miroslav Dudok. Zbornik radova. Novi Sad, Filozofski fakultet, 2014. 43–48.

HARKAI VASS Éva

- *Egy antológia, amely nem az? A Híd versantológiája: a Versek éve*. In: Mozgalom, kultúraformálás, irodalmi gondolkodás. Híd Könyvtár, Forum Könyvkiadó, Újvidék – Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2014, 130–137. L. még: Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u Jugoistočnoj i Srednjoj Evropi. Szerk.: Miroslav Dudok. Filozofski fakultet, Novi Sad, 2014. 59–66.
- *Ilia Mihály Szenteleky-díjas* In: Szentelekyre emlékezve II. Egy művelődéstörténeti rendezvény évtizedei (1993–2014). Szerk.: Bordás Győző. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2014. 125–128.
- *A Parti Nagy-szövegek „lehetséges világa(i)”*. = Hungarológiai Közlemények, 2014. 1.: 34–40.
- *Csáth Géza korai naplói*. = Hungarológiai Közlemények, 2014. 2.: 59–68.
- *Bori Imre és az avantgárd. Bori Imre magyar irodalmi avantgárdról szóló „triológiája” az újabb avantgárdkutatások kontextusában*. = Hungarológiai Közlemények, 2014. 3.: 1–16.
- *Egy senki földje (Marno János: Egy senki földje)*. = EX Symposion, 2014. 86. sz.: 45–48.
- *Bori Imre (1929–2004)* = Híd, 2014. 4.: 60–63.

HORVÁTH FUTÓ Hargita

- Végel László. *Bibliográfia*. Bölcsészettudományi Kar, Újvidék, 2014. 324 p.
- *Military school-narratives*. = Общество, общности, человек: в поисках «вечного мира»: материалы VI Международной научной Интернет-конференции (11 ноября 2013 г.); М-во обр. и науки РФ, ФГБОУ ВПО «Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина» и др.; под ред. И.А. Федорова, С.В. Гузениной. Тамбов: Изд-во ТРОО «Бизнес-Наука-Общество», 2013. [2014] 198–205.
- „Ujjnyomok” Gion Nándor opusában. = *Tudástérkép. Vajdasági Magyar Tudóstalálkozó 2014*. Szabadka, 2014. április 12. Rezümékötet. Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács, Újvidék, 2014. 33.

- *Kulturális transzfer, interkulturális „tükör”*. = Csányi Erzsébet szerk.: *Tükör. Kontextus könyvek* 8. Bölcsészettudományi Kar – Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék, 2014. 195–207.
- Éva Hózsá–Hargita Horváth Futó: *„Vergessene“ deutsche Übersetzungsantologien Deutsche Umdichtungen von Werken der ungarischen Literatur zu Beginn des zwanzigsten Jahrhunderts in der Vojvodina, auf dem Gebiet des heutigen Serbien*. Jahrbuch Für Internationale Germanistik, Jahrgang XLVI, Heft 1/2014. Volume 46. 2014. 143–159. Thomson Reuters (Arts&Humanities)
- *Keresők, utazók, felfedezők/Tragaoci, putnici, otkrivači*. = Káich Katalin/Katalin Kaič: *A kölcsönösség színpadtere. Délszláv drámairodalom a vajdasági magyar színpadokon (1945–1985)/Scena uzajamnosti. Južnoslovenska dramska književnost na scenama mađarskih pozorišta u Vojvodini (1945–1985)*. Újvidék/Novi Sad, Vajdasági Színházmúzeum/Pozorišni muzej Vojvodine, 2014. 277–288./358–368.
- *Prepričavani grad – Srbobran kao „glavni grad” Gionovog opusa*. = Đorđević Milan–Horváth Futó Hargita szerk. *Srbobran – Szenttamás 1. Iz naše zajedničke prošlosti*. Prometej, Novi Sad, 2014. 71–85.
- *Szókincsfejlesztés a digitális térben*. = Bene Annamária szerk.: *A magyar nyelv a többnyelvű Vajdaságban. IV. kötet. Nyelvi rétegződés és nyelvhasználat*. Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka, 2014. 69–78.
- *Muzej kao prostor razvijanja kompetencije*. = Pedagogija, obrazovanje i nastava 1–2. Zbornik radova 2. međunarodne znanstvene konferencije Mostar, 21–23. ožujka 2013. Ured. Nevena Hrvatić et al.. Fakultet prirodoslovnog-matematičkih i odgojnih znanosti, Mostar, 2014, 305–312.
- *Škola i profesori u delima Nandora Giona*. = Miroslav Dudok ured.: *Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi*. Zbornik radova 2. Filozofski fakultet, Novi Sad, 2014. 75–82.
- HÓZSA Éva–HORVÁTH FUTÓ Hargita (szerk.): *Tanítástaktika. Magyar-tanárok kézikönyve*. Bölcsészettudományi Kar, Újvidék, 2014. 699 p.
- BRENNER János–HORVÁTH FUTÓ Hargita–KOVÁCS RÁCZ Eleonóra–MOLNÁR CSIKÓS László–PÁSZTOR KICSI Mária: *Anyanyelvi verseny 2012/2013. Feladatgyűjtemény*. Bölcsészettudományi Kar, Újvidék, 2014. 155 p.
- HORVÁTH FUTÓ Hargita–HÓZSA Éva–PÁSZTOR KICSI Mária–TOLDI Éva et al.: *Feladatgyűjtemény magyar nyelvből az általános iskolai oktatás és nevelés 2013/2014-es tanévének záróvizsgájára*. Szerb Köztársaság Oktatási, Tudományügyi és Technológiai Fejlesztési Minisztérium–Oktatási és Nevelési Minőségellenőrző Intézet, Belgrád, 2014. 168 p.

HÓZSA Éva

- HÓZSA Éva–HORVÁTH FUTÓ Hargita. „Vergessene“ *deutsche Übersetzungsanthologien. Deutsche Umdichtungen von Werken der ungarischen Literatur zu Beginn des zwanzigsten Jahrhunderts in der Vojvodina, auf dem Gebiet des heutigen Serbien.* = Jahrbuch Für Internationale Germanistik, Jahrgang XLV, Heft 1/2014. Verlag Peter Lang, Bern. Volume 46: 143–159. *Thomson Reuters (Arts&Humanities).*
- *Apró tükrök fényverziói.* In: Csányi Erzsébet szerk. Tükör. konTEXTUS KÖNYVEK 8., Újvidék, Bölcsészettudományi Kar és Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, 2014. 109–127.
- *A nevek zsákutcájában? (Tulajdonnevek a szövegben és a fordítás problémái).* In: Bene Annamária szerk. A magyar nyelv a többnyelvű Vajdaságban. IV. kötet. Nyelvi rétegződés és nyelvhasználat. Szabadka, Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, 2014. 94–106.
- *Föjlált a Titánia? (Mándy Iván kisműfajai: az újabb „föjlállás” kutatási lehetőségei).* In: Berényi János szerk.: Tudástérkép. Konferenciakötet. Vajdasági Magyar Tudóstalálkozó, 2014. Újvidék, Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács, 2014. 126–130.
- *Egy kapcsolathálózat távlatos aspektusa (Szenteleky Kornél–Németh László–Csuka Zoltán).* In: Bordás Győző szerk. Szentelekyre emlékezve II. Egy művelődéstörténeti rendezvény évtizedei (1993–2014). Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2014. 98–105.
- *Szétsziporkázó Rossetti-kép. György Mátyás versvilága.* = Hungarológiai Közlemények, 2014, 3: 62–70.
- *Maszkmozgékonyosság.* In: Káich Katalin: A kölcsönösség színpadtere. Délszláv drámairodalom a vajdasági magyar színpadokon (1945–1985). Újvidék, Vajdasági Színházmúzeum 2014. 289–293.
- *Palicsfürdő játékkódjai.* In: Takács Zoltán és Ricz András szerk.: Regionális kaleidoszkóp. Szabadka, Regionális Tudományi Társaság. 303–306.
- *Horizonti muzike i problemi određenog identiteta.* In: „Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi 2.” Ured. Miroslov Dudok. Zbornik radova. Novi Sad, Filozofski fakultet, 2014. 83–90.
- HÓZSA Éva–HORVÁTH FUTÓ Hargita (szerk.). *Tanítástaktika. Magyar-tanárok kézikönyve.* E-könyv. Újvidék, Bölcsészettudományi Kar.
- HÓZSA Éva–HORVÁTH FUTÓ Hargita–ISPÁNOVICS CSAPÓ Julianna (szerk.). *Anyanyelvi verseny 2012/2013. Feladatgyűjtemény.* E-könyv. Újvidék, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, 2014.

- *Az akácoshál balra. A 2013. évi Gion Nándor novellapályázat antológiája.* Szerk. HORVÁTH Futó Hargita–UTASI Csilla. Újvidék–Szenttamás, Forum, Gion Nándor emlékház, 2014.

ISPÁNOVICS CSAPÓ Julianna

- *A jugoszláviai magyar irodalom 2004 évi bibliográfiája.* Újvidék, BTK, 2014. 249.
-
- *Tükröződések Tolnai Ottó festettvíz-prózájában.* In: Tükör. Szerk. Csányi Erzsébet. Újvidék, BTK, VMFK, 2014. 9–20.
- *Nőalakok Herczeg Ferenc regényeiben.* In: Egy patrícus a titkok kapujában. Tanulmányok és dokumentumok Herczeg Ferenc születése 150. évfordulójának tiszteletére. Szerk. Mák Ferenc. Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2014. 79–102.
- *Egy élet(mű) kontextusai – a művelődéstörténet felől közelítve.* In: Káich Katalin: A kölcsönösség színpadtere. Délszláv drámai irodalom a vajdasági magyar színpadokon (1945–1985) = Scena uzajamnosti. Južnoslovenska dramska umetnost na scenama mađarskih pozorišta u Vojvodini (1945–1985). Novi Sad, Pozorišni muzej Vojvodine, 2014.
- *A jugoszláviai magyar irodalom egy szakbibliográfia tükrében.* In: Tudástérkép. Konferenciakötet. Szerk. Berényi János. Újvidék, Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács, 2014. 32–36.
- *Népmesegyűjtés- és kutatás a vajdasági magyar kultúrtérben.* In: A mese és kontextusai. VIII. Nemzetközi Tudományos Konferencia tanulmánykötete = Bajka, priča i njeni konteksti. Zbornik radova VIII Međunarodne naučne konferencije = The Tale and its Contexts. 8th International Scientific Conference Volume of Studies. Szerk. Raffai Judit. Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka, 2014. 187–195. CD-ROM
- *Az Új Kanizsai Újság és az adai Körkép = Panorama szerkesztéspolitikája, nyelvhasználata.* In: A magyar nyelv a többnyelvű Vajdaságban. IV. kötet. Nyelvi rétegződés és nyelvhasználat. Szerk. Bene Annamária. Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka, 2014. 79–93.
- *Nemzeti és regionális a vajdasági magyar szak(irodalmi) bibliográfia korpuszában. A szerbiai magyar irodalom bibliográfiájának előmunkálatai. 2006–2009.* In: Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi 2. Urednik Miroslav Dudok. Novi Sad, Filozofski fakultet, 2014. 91–96.
- *Horváth Futó Hargita. Végel László. Bibliográfia.* Szerk. Ispánovics Csapó Julianna. Újvidék, BTK, 2014.

KATONA Edit

- *Igekötő-használati helyzetkép.* Tudástérkép. Konferenciakötet. Szerk. Berényi János. Újvidék, Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács, 2014. 294–298.
- *Igekötő-használati sajátosságok a középiskolások nyelvében.* Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi II. Ured. Miroslav Dudok. Novi Sad, Filozofski fakultet. 97–102.

KOVÁCS RÁCZ Eleonóra

- *Nempreferenciális jegyek a vajdasági magyar kisiskolások nyelvjárásiattitűdkutatásában* = Hungarológiai Közlemények 2014. 1: 93–111.
- *Identitásjegyek és nyelvjárási attitűd a vajdasági magyar ajkú bánáti kisiskolások körében.* = Hungarológiai Közlemények 2014. 2: 33–50.
- *Az európai, valamint a magyar nyelvjárások oktatásának főbb módszertani alapelvei.* = Hungarológiai Közlemények 2014.4: 125–136.
- *Nyelvjárási attitűdök a használatközpontú, funkcionális nyelvtanítás tükrében.* In: Ispánovics Csapó Julianna (szerk.): Tudástérkép – Vajdasági magyar tudóstalálkozó 2014. Újvidék–Budapest, Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács, Magyar Tudományos Akadémia, e-book. http://vmat.rs/?page_id=1147

LÁNCZ Irén

- *A dialógusok szerveződése vajdasági kortárs magyar drámákban.* = Hungarológiai Közlemények, 2014. 2: 16–32.
- *Kérdések a nyelv és a gondolkodás kapcsolatáról.* In: A gondolkodás és a nyelv. Szerk. Hódi Éva, Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok, Ada, 2013. október 10., 11., 12. Ada, Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület, 2014. 50–66.
- Penavin Olga gyűjtőútjai a Muravidéken. In: *Penavin Olga a Muravidéken*, szerk. Halász Albert, Bánffy Napok, 2012. Penavin Olga nemzetközi tudományos emlékkonferencia. Lendva, 2014. 13–22.
- *A nyelvszemlélet és a grammatikák európai mintái a magyar nyelvészetben.* = Hungarológiai Közlemények, 2014. 4: 35–44.
- *Szövegolvasás.* = Tanulmányok, 2014., 7–13.
- *Odgovori na pohvalu u mađarskom i srpskom jeziku.* In: Sedmi međunarodni interdisciplinarni simpozium Susret kultura. Zbornik radova. Povodom obeležavanja 60 godina od osnivanja Filozofskog fakulteta. Zbornik radova. Ured.: Prof. dr Ivana Živančević-Sekeruš, prof. dr Nebojša Majstorović. Novi Sad, Filozofski fakultet, 2014. 227–235.

MOLNÁR CSIKÓS László

- *Srpsko–mađarske dijahrone i sinhrone leksičke veze*. In: Šesti međunarodni interdisciplinarni simpozijum „Susret kultura“ – Zbornik radova, Novi Sad, 2013, Knjiga I, 489–496.
- *Összetett határozós szerkezetek Herczeg Ferenc Gyurkovics-trilógiájában* = Magyartanítás, 2014, 1: 15–18.
- *A magyar tudományos nyelv helye a világban*. Tudástérkép. Konferenciakötet. Szerk. Berényi János. Újvidék, Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács, 2014. 18–26.
- *Az állandósult szókapcsolatok fordíthatósága*. = Hungarológiai Közlemények, XLV. évf., 1: 1–12.
- *Inetimologikus átvételek*. In: Sokszínű nyelvészet – nyelvi sokszínűség a XXI. század elején, szerk. Gróf Annamária, N. Császi Ildikó, Szoták Szilvia, Budapest – Alsóőr, Tinta könyvkiadó – Imre Samu Nyelvi Intézet, 2014. 254–259.
- *Engleske reči u srpskom i u mađarskom jeziku*. In: Sedmi međunarodni interdisciplinarni simpozijum Susret kultura. Zbornik radova. Povodom obeležavanja 60 godina od osnivanja Filozofskog fakulteta. Zbornik radova. Ured.: Prof. dr Ivana Živančević-Sekeruš, prof. dr Nebojša Majstorović. Novi Sad, Filozofski fakultet 2014. 273–284.
- *Specifični oblici u upotrebi mađarskog jezika u Vojvodini*. In: Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u Jugoistočnoj i Srednjoj Evropi 2, Ured. Miroslav Dudok. Novi Sad, Filozofski fakultet, 2014. 143–148.

PÁSZTOR KICSI Mária

- *A defrazeologizálódás jelensége a világhálón és az internetes graffiti*. In: Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u Jugoistočnoj i Srednjoj Evropi 2. Zbornik radova. Ured. Prof. dr Miroslav Dudok. Novi Sad, Filozofski fakultet, 2014. 149–157.
- *A nyelvészet matematikája*, = Létünk, 2014, 4: 118–127.

RAJSLI Ilona

- *Diakrón nyelvi metszetek. Nyelvtörténeti tanulmányok*. Újvidék, Bölcsészettudományi Kar-Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium. 2013. 255 p.
- *A vajdasági magyar tájszavak szláv rétegeiről*. In: Jezici, kulture u vremenu i prostoru II/2. Glavni urednik: Snežana Gudurić, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2013. 213–221.

- *Metaforikus helynevek a vajdasági földrajzi névgyűjteményekben.* = Tanulmányok, 2013/2. (47): 113–127.
- *The Role and Position of Franz Miklosich in the History of Research on Loanwords in Hungarian.* In: *Miklosichiana bicentennialia*. Зборник у част двестагодишњице рођења Франца Миклошича. Szerk. Јасмина Грковић-Мејџор, Александар Лома. Београд: Српска академија наука и уметности, 2013. 407–423.
- *Szókincsvizsgálat a Huszita Biblia szövegvilágában.* = Бácsország, 2013/4. (67): 55–58.
- *A női szerepek nyelvi megformálása Nagyváthy János Gazdasszonykönyvében.* In: Tudástérkép. Konferenciakötet. Szerk. Berényi János. VMAT, Újvidék, 2014. 119–125.
- *A kódváltás funkciói a vajdasági magyarok kommunikációjában* = Hungarológiai Közlemények, 2014/2: 1–15.
- *Egy 18. századi levél Bajsa történetéből* = Hungarológiai Közlemények 2014/3: 94–105.
- *Nyelvi sokszínűség Melius herbáriumának és Lippay posoni kertjének növénymegnevezéseiben* = Hungarológiai Közlemények 2014/4: 45–56.
- *Az ellentét mint „tüköralakzat” az Újvidéki Dekameron szövegeiben.* Kontextus könyvek 8. Szerk.: Csányi Erzsébet. Bölcsészettudományi Kar–Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék, 2014. 129–145.
- *A népetimológia formái Pesty Frigyes 1864. évi helynévtárában.* = Tanulmányok. 2014/1: 92–100.
- *Fényben és árnyékban* (Szilágyi Mária: Fényben és árnyékban) = Létünk, 2014/1. 156–160.

TOLDI Éva

- *Az otthonosság és idegenség alakzatai rendszerváltozás idején a vajdasági magyar irodalomban.* In: A rendszerváltozások megjelenítése a magyar irodalomban. Szerk. Ács Margit. Budapest, Magyar Írószövetség Arany János Alapítványa–Kortárs Könyvkiadó, 2013. 181–195.
- *Globalizacijske tendencije istorijskog romana.* In: Nauka i globalizacija. Filološke nauke. Zbornik radova sa naučnog skupa, Pale 17–19. maj 2013. Ured. prof. dr Miloš Kovačević. Posebna izdanja. Naučni skupovi. Knjiga 8, tom 1/2. Pale, Filozofski fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, 2014. 477–488.

- *Estetika multikulturalizma*. In: Susret kultura. Sedmi međunarodni interdisciplinarni simpozijum Susret kultura. Povodom obeležavanja 60 godina od osnivanja Filozofskog fakulteta. Zbornik radova. Ured.: Prof. dr Ivana Živančević-Sekeruš, prof. dr Nebojša Majstorović. Novi Sad, Filozofski fakultet, 2014. 385–392.
- *Ivo Andrić reprezentácija a Hídban*. In: Mozgalom, kultúraformálás, irodalmi gondolkodás. Tanulmányok a Híd történetéből. Szerk. Faragó Kornélia. Újvidék– Zenta, Forum Könykiadó–Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2014. 158–167.
- *Žensko pismo i interkulturalizam*. In: „Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi 2.” Ured. Miroslav Dudok. Zbornik radova. Novi Sad, Filozofski fakultet, 2014. 203–208.
- *Visszanéz távozóban a vers*. In: Szentelekyre emlékezve II. Egy művelődéstörténeti rendezvény évtizedei (1993–2014). Szerk. Bordás Győző. Újvidék, Forum, 2014, 44–46.
- *A polgár ízlése*. In: Szentelekyre emlékezve II. Egy művelődéstörténeti rendezvény évtizedei (1993–2014). Szerk. Bordás Győző. Újvidék, Forum, 2014. 80–81.
- *Szentelekyre emlékezve Herceg János centenáriumán*. In: Szentelekyre emlékezve II. Egy művelődéstörténeti rendezvény évtizedei (1993–2014). Szerk. Bordás Győző. Újvidék, Forum, 2014. 142–145.
- *Identitás, kulturális emlékezet, életelbeszélés*. = Godišnjak filozofskog fakulteta, 2014, XXXIX–2: 157–173.
- *Lehetséges világok Dalos György regényeiben*. = Hungarológiai Közlemények, 2014. 1: 49–58.
- *Herceg János és az avantgárd*. Újvidék : Hungarológiai Közlemények, 2014, 3: 84–93.
- *Drámaműhely 2013*. E-könyv/E-book. (szerk.) Újvidék, Újvidéki Egyetem, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, 2014

TÜSKEI Vilma

- ANDRIĆ Edit – „TÜSKEI Vilma. *Ljudske boje*” u mađarskom i srpskom jeziku. In: Jezici i kulture u vremenu i prostoru III/1. Szerk. Snežana Gudurić i Marija Stefanović, Újvidék, Filozofski fakultet u Novom Sadu. 11–21.
- Prefiksi u mađarskom i srpskom jeziku za obeležavanje prostornih odnosa: In: Diskursi manjinskih jezika i književnosti u srednjoj Evropi 2. Szerk. Miroslav Dudok. Újvidék, 2014. BTK. 191–202.

UTASI Csilla

- *Tolnai Ottó versciklusának, A kisinyovi rózsának szerb fordítása.* Hungarológiai Közlemények, 2014.4: 162–24.
- *A kulturális identitás elemei Bencsik Orsolya prózájában.* In: Diskursi manjinskih jezika i književnosti u srednjoj Evropi 2. Szerk. Miroslav Dudok. Újvidék, 2014. BTK. 217–222.
- KÖSZEGHY Péter–UTASI Csilla. *Pécsi Lukács, Az keresztyén szűzeknek tisztességes koszorója* (Nagyszombat, 1591), a faksimile kiadás kísérő tanulmánya. Budapest, Balassi Kiadó, MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, MTA Könyvtár és Információs Központ, Budapest, 2014, 1–47.
- *A magyar katolikus restauráció női olvasmányai.* In: Tudástérkép, konferenciakötet – Vajdasági Magyar Tudóstalálkozó 2014. Szerk. Berényi János, Újvidék, Magyar Akadémiai Tanács, 2014, 61–65.
- *A reformációs eszmék befogadása Sztárai Mihály Az igaz papságnak tiköre című drámájában* In: Drámák határhelyzetben I. Szerk. Brutovszky Gabriella, Demeter Julia, N. Toth Aniko, Petres Csizmadia Gabriella. Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, 2014. 65–73.
- *Az életérzés kifejezője: a novella.* In: Az akácosnál balra. A 2013. évi Gion Nándor novellapályázat antológiája. Újvidék–Szenttamás, Forum, Gion Nándor emlékház, 2014. 173–177.
- *Az akácosnál balra. A 2013. évi Gion Nándor novellapályázat antológiája.* Szerk. HORVÁTH Futó Hargita–UTASI Csilla. Újvidék–Szenttamás, Forum, Gion Nándor emlékház, 2014.
- Első esszé. Szerk. UTASI Csilla, BTK, Újvidék, 2014 (e-book).

TARTALOM

A MÁRCIUS 15-I ÜNNEPSÉGEN ELHANGZOTT ELŐADÁS

BENCE Erika: Képek, portrék, történetek.

A szabadságharc délvidéki eseményei naplók, regények tükrében 3

TANULMÁNYOK

LÁBADI Zsombor: Szabadgyakorlatok és ellenhatások 15

BEKE Ottó: Szép új világ és infantilizmus 25

KOCSIS Lenke: A 21. századi magyar verses epika megközelítése
Imre László monográfiája alapján 35

■

ÓZER Katalin: A szerb *dete* és a magyar *gyerek* lexémák alkalmazásáról,
különös tekintettel lehetséges megszólítási funkciójukra 51

■

GYÖRE Zoltán: A magyar és szerb színházi együttműködés kezdetei 69

PFEIFFER Attila: A zombori Szentháromság- és Szent István-
templom története 81

HALLGATÓK DOLGOZATAI

BENEDEK Miklós: „*Sebes testéből folyt vére patakával*”.
Gyöngyösi István *Rózsakoszorúja* 95

■

PÁPISTA Zsolt: A halál fogalmával kapcsolatos eufemizmusok
konceptualizációja a német és magyar nyelvben 109

A TANSZÉK ÉLETÉBŐL

SADRŽAJ

OBELEŽAVANJE GODIŠNJICE MAĐARSKE REVOLUCIJE 1848. GODINE

- Erika BENCE: Slike, portreti, priče. Događaji mađarske revolucije
u južnim krajevima u svetlu dnevnika i romana 3

STUDIJE

- Žombor LABADI: Slobodne vežbe i kontraefekti 15

- Oto BEKE: Vrli novi svet i infantilizam 25

- Lenke KOČIŠ: Mogućnost interpretacije mađarske epike u stihu
21. veka na osnovu monografije Lasla Imre 35

■

- Katalin OZER: O upotrebi srpskog leksema
dete i mađarskog leksema *gyerek*,
sa posebnim osvrtom na njihovu funkciju oslovljavanja 51

■

- Zoltan ĐERE: Počeci mađarsko srpske pozorišne saradnje 69

- Atila PFEJFER: Istorija somborskih crkava Svetog Trojstva
i Svetog Stefana 81

RADOVI STUDENATA

- Mikloš BENEDEK: „*Sebes testébül folyt vére patakával*”
Ištvan Đendešijev *Rózsakoszorú* 95

■

- Žolt PAPIŠTA: Konceptualizacija eufemizama vezanih za pojam smrti
u nemačkom i mađarskom jeziku . . . 109

O ŽIVOTU ODSEKA

CONTENTS

COMMEMORATION OF THE HUNGARIAN REVOLUTION 1848

- Erika BENCE: Pictures, Portraits, stories. The Events of the War of
 Independence in Délvidék in the light of diaries and novels 3

STUDIES

- Zsombor LÁBADI: Free Exercises and Counter Effects 15

- Ottó BEKE: Brave New World and Infantilism 25

- Lenke KOCSIS: Approching the Hungarian Epic Poetry of the
 21st Century on the Basis of Imre László Monograph 35

■

- Katalin ÓZER: About Using the Serbian *dete* and the
 Hungarian *gyerek* lexems – with Especial Regard of their
 Possible Accosting Function 51

■

- Zoltán GYÖRE: The Beginnings of the Hungarian–Serbian Cooperation
 in the field of Theater 69

- Attila PFEIFFER: The History of the Holy Trinity-
 and Sth. Stephen's Church in Sombor 81

STUDENTS PAPERS

- Miklós BENEDEK: „*Sebes testéből folyt vére patakával*”
 István Gyöngyösi's *Rózsakoszorú* 95

■

- Zsolt PÁPISTA: Conceptualization of the Euphemisms
 in Connection with the Concept of Death in the German
 an Hungarian Languages . . . 109

FROM THE LIFE OF OUR DEPARTMENT

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

811.511.141:821.511.141

TANULMÁNYOK = STUDIJE = STUDIES :
az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékének kiadványa /
főszerkesztő Ispánovics Csapó Julianna, Utasi Csilla. –
1969, 1. füz. – Újvidék : az Újvidéki Egyetem
Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv
és Irodalom Tanszéke, 1969. – 24 cm

Félévente

ISSN 0354-9690

COBISS.SR-ID 16571906